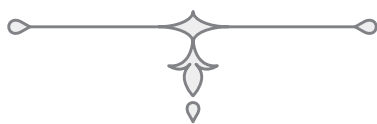
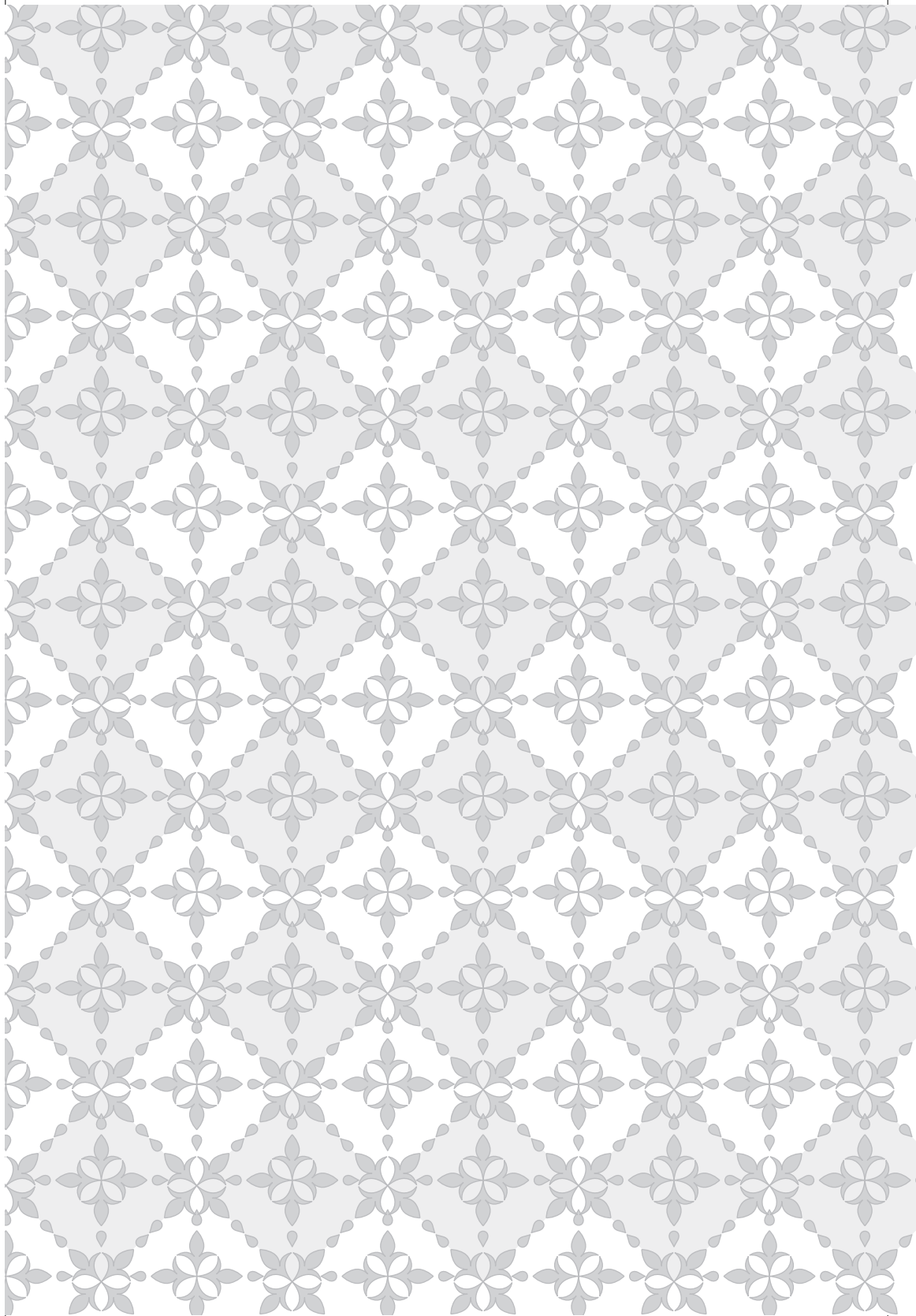

אהלי הלכה

הלכות חנוכה

אהלי הלכה

הלכות חנוכה מבוארות בטעמיהן
ליוצאי אשכנז וספרד
עם פסקי הלכות
מאת הגאון הרב יעקב אריאל שליט"א

כסלו תשפ"ג

כתיבה:

הרב מאיר בראלי
הרב יהודה גולדברג

מערכת:

הרב בן ציון משה אלאגדי
הרב דוד דודקביץ'
הרב יהודה הלוי עמיחי

עריכת לשון:

שפה ברורה' 054-4852279

בהוצאת מכון התורה והארץ

שבי דרום (כפר דרום תובב"א)

טל. 08-6847325 פקס. 08-6847055

אתר: www.toraland.org.il

דוא"ל: machon@toraland.org.il

© כל הזכויות שמורות

ISBN 978-965-599-974-7

תוכן העניינים

9	מכתב ברכה
11	הקדמה
13	מבוא חנוכה לשעה ולדורות
17	פרק א ימי החנוכה
24	פרק ב הדלקת נרות החנוכה - חביבות המצווה ומעלתה
26	פרק ג עיקר התקנה בהדלקת הנרות ודין מהדרין מן המהדרין
33	פרק ד זמן ההדלקה
45	פרק ה מקום ההדלקה וסידור הנרות
55	פרק ו דיני הנר
59	פרק ז משך הזמן שהנרות צריכים לדלוק
63	פרק ח הברכות וסדר ההדלקה
69	פרק ט הדלקת נרות למי שאינו שווהה בביתו
79	פרק י הדלקת נרות בערב שבת ובמוצאי שבת
83	פרק יא הדלקת נרות בבית הכנסת ובאירועים
88	פרק יב שימוש בנרות
91	הערות למעין

תוכן מפורט

9	מכתב ברכה
11	הקדמה
13	מבוא חנוכה לשעה ולדורות
17	פרק א ימי החנוכה
	תקנת ימי החנוכה • הלל • אמירת "על הניסים" בתפילה ובברכת המזון • איסור התענית • סעודות החג • הספד ועלייה לקבר • אמירת וידוי, תחנון ו"למנצח"
24	פרק ב הדלקת נרות החנוכה - חביבות המצווה ומעלתה
26	פרק ג עיקר התקנה בהדלקת הנרות ודין מהדרין מן המהדרין
	עיקר התקנה ונרות ההידור • דין מהדרין מן המהדרין • חובת הנשים במצוות נר חנוכה • מהדרין מן המהדרין לבנות הבית • ילדים קטנים • נוכחות בני הבית בהדלקה • יציאת הבעל ידי חובה בהדלקת אשתו
33	פרק ד זמן ההדלקה
	זמן ההדלקה לכתחילה • הדלקת נרות וערבית • עד מתי אפשר להדליק נרות • הדלקה בזמן כאשר אחד מבני הזוג עתיד לחזור הביתה לאחר שתכלה רגל מן השוק • הדלקה בזמן כאשר אחד מבני הזוג עתיד לחזור הביתה קודם שתכלה רגל מן השוק • הדלקת הנרות מפלג המנחה • אכילה ומלאכה לפני הדלקת נרות • לימוד תורה לפני הדלקת נרות • העמדת 'שומר' או יצירת תזכורת להדלקת הנרות

- פרק ה** **מקום ההדלקה וסידור הנרות** 45
הדלקה בפתח הבית • מקום הנחת הנרות בפתח הבית • גובה הנר • הדלקה בחלון • הדלקה בתוך הבית • הדין בזמן הזה • בית עם חצר • בניין קומות • סידור הנרות בחנוכייה וסדר ההדלקה
- פרק ו** **דיני הנר** 55
כמות השמן • שמן זית ונרות שעווה • נורה חשמלית
- פרק ז** **משך הזמן שהנרות צריכים לדלוק** 59
נר שכבה • מצב הנר בשעת ההדלקה • הדלקה בתיבת זכוכית • העברת הנרות ממקום למקום • כיבוי הנרות
- פרק ח** **הברכות וסדר ההדלקה** 63
ברכות ההדלקה • הקדמת הברכות להדלקה • "הנרות הללו", פיוטים ומזמורים • עשיית מלאכה בזמן שהנרות דולקים • ברכת הרואה את הנר • ברכת הרואה על נרות שכבר דלקו חצי שעה • ברכת הרואה על נרות בית הכנסת
- פרק ט** **הדלקת נרות למי שאינו שוהה בביתו** 69
משפחה המתארחת אצל אחרים אך ישנה בביתה • משפחה המתארחת וישנה בבית המארחים • רווק המתארח אצל אחרים • מקום ההדלקה - במקום אכילתו של האדם • הדלקה במוצאי שבת למתארחים בשבת • נשוי שאינו בביתו • בחורי ישיבה • דירת רווקים • הדלקת נרות לְיֶשֶׁן תחת כיפת השמים או באוהל
- פרק י** **הדלקת נרות בערב שבת ובמוצאי שבת** 79
מנחה והדלקת נרות • נרות חנוכה ונרות שבת • גודל נרות החנוכה בערב שבת • הדלקת נרות חנוכה במוצאי שבת
- פרק יא** **הדלקת נרות בבית הכנסת ובאירועים** 83
הדלקה בבית הכנסת • ברכה על הנרות באירועים ציבוריים • הדלקת נרות בבית למי שהדליק את נרות בית הכנסת
- פרק יב** **שימוש בנרות** 88
איסור השימוש בנרות • שיירי השמן והפתילות
- הערות למעיין** 91

מכתב ברכה

לכב' הרב מאיר בראלי שליט"א וצוות העוסקים בבירור
ההלכות וכתובתן ב"אהלי הלכה"
שלוי' רב לאוהבי תורתך וכו'.

יישר כוחכם על עבודתכם הגדולה בבירור ההלכות, פסיקתן
והסברתן בסגנון השווה לכל נפש.

התייחסתם גם לשאלות חדשות העולות על הפרק, יגעתם
וחיפשתם בספרי הפוסקים האחרונים, ומצאתם הכרעות
בשאלות אלו. ציינתם את המקורות לכל פסיקה, על מנת
שכל מי שמעוניין לדעת על מי אתם סומכים, יוכל לעיין
במקור וללמוד על מה הוא מסתמך. זו דרכה של תורה,
שצעירים מסתמכים על זקנים, וזקנים על זקנים מהם.
כולם רואים את עצמם אחראים להמשך רצוף של התורה,
מסיני ועד לעתיד לבוא.

יישר חילכם לאורייתא, ואני מאחל לכם שתזכו להפיץ את
עמל תורתכם ברבים ולזכות את עם ישראל בלימוד הלכה
למעשה, לשמור ולעשות ולקיים.

וזכות הרבים תעמוד לכם להתברך בכל מילי דמיטב. ה'
יסייע בידכם לגדול בתורה, ללמוד וללמד, ולהגדיל תורה
ולהאדיר.

כעתירת

הרב יעקב אריאל

רמת גן

הקדמה

"משה קיבל תורה מסיני". לא רק תורה קיבל משה רבנו מסיני, אלא גם הדרכה איך ללמדה. "אמר לו הקדוש ברוך הוא למשה, לא תעלה על דעתך לומר אשנה להם הפרק וההלכה עד שתהא סדורה בפהם, ואיני מטריח עצמי להבינם טעמי הדבר ופירושו, לכך נאמר אשר תשים לפניך – כשלחן הערוך ומוכן לאכול לפני האדם". לא די ללמד את ההלכה באופן שתהיה סדורה בפי הלומד, אלא יש גם ללמד את טעמה של כל הלכה.

בחיבור שלפנינו השתדלנו לכנס הלכות באופן שתהיינה בהירות, סדורות ומובנות בטעמיהן. כדרכנו בכרכים הקודמים על הלכות פורים, פסח, בין המצרים וימים נוראים, שהתקבלו בסייעתא דשמיא בשמחה וברצון, כך גם בכרך זה, השתדלנו שלא לערוך משל עצמנו מאומה. אין מגמתנו בחיבור זה לחדש קולות או חומרות, שיטות הלכתיות או דרכי הוראה. מגמתנו להביא את ההלכה המסורה והמקובלת בישראל, על פי גדולי הפוסקים שעם ישראל נשען עליהם – מרן השלחן ערוך, הרמ"א וגדולי האחרונים. במקום שהאחרונים נחלקו בקביעת ההלכה, סמכנו סמיכה של ממש על המשנה ברורה, "שקבע לו כבר נחלת עולמים בתור ספר פוסק, מבוסס, שהלכה כמותו בכל מקום" (מאמרי הראי"ה ח"א עמוד 132), מלבד במקומות שגדולי הדור הבאים אחריו נטו מפסקיו, או במקרים שבהם יוצאי ספרד אינם נוהגים כמותו.

בשאלות המתחדשות, המסורות לגדולי תלמידי החכמים שבדור, או במקומות שבהם הכרעת ההלכה אינה ברורה, נועצנו במורנו ורבנו הגאון הרב יעקב אריאל שליט"א, המלווה את המכון ומדריכו מראשית דרכו. יאריך ה' ימיו בטוב ושנותיו בנעימים, ויזכה להמשיך להרביץ תורה לעדרים הצמאים לדבר ה', זו הלכה.

תפילתנו שמפעל זה יהיה בבחינת מוסיף והולך, להאיר את אורחות חיינו היהודיים בימות החול, במועד ובשבת.

מבוא

חנוכה לשעה ולדורות

הגאון הרב יעקב אריאל שליט"א

חג החנוכה הוא החג של ניצחון האור על החושך – החג שבו אנו חוגגים את ניצחון החשמונאים על היוונים בימי בית המקדש השני. אמנם נשאלת השאלה מה המקום לחג זה, הרי הניצחון הצבאי על היוונים הועיל לנו רק בימים ההם, אך לאחר החורבן נקטפו מאיתנו פירות הניצחון. ואם כן, האם יש טעם לחוג היום, ניצחון שתוצאותיו כבר נעלמו לפני שנים רבות? ניצחונות רבים ניצח עם ישראל במלחמותיו במשך הדורות, אך אין אנו חוגגים לכבודם חגי ניצחון, כי אין להם משמעות אקטואלית. מדוע אפוא יש לחוג את ניצחון החשמונאים על היוונים?

ניצחון החשמונאים על היוונים בימי החנוכה, שונה הוא מניצחונות צבאיים אחרים שאירעו במשך ההיסטוריה. ניצחון החשמונאים לא היה ניצחון צבאי או מדיני בלבד, אלא ניצחונה של תרבות ישראל על תרבות יוון. העילה להרמת נס המרד על ידי מתתיהו, לא הייתה בעיית ביטחון או שאיפה מדינית, אלא הסכנה לקיום התורה. השלטון היווני השתמש בכוחו המדיני כדי לקדם את מטרותיו התרבותיות; ולכן אף שהמאבק בין היהדות לבין ההלניזם היה בעיקרו מאבק תרבותי, היה צורך להילחם בשלטון היווני, כדי להבטיח את חירותה הרוחנית של תורת ישראל. ורק מתוך כך התעוררו החשמונאים לכינונה של מלכות יהודית. אם כן, ניצחון צבאי-מדיני זה הוא ניצחונה של תורת ישראל על תרבויות הניכר שניסו להטמיעה, ולכן הוא ניצחון על-זמני, האקטואלי עד היום.

כדי שתובן היטב מהותו של נס הניצחון במלחמה ולא תוחלף המטרה באמצעי, בא עמו יחד נס פך השמן במנורת המקדש. מבחינה הלכתית, נס פך השמן לא היה נחוץ, כיוון ש"טומאה הותרה בציבור", כלומר כאשר אין שמן טהור, מותר להדליק את המנורה בשמן טמא. נס פך השמן היה נחוץ מבחינה רעיונית, להדגיש את עיקר מהותו של הניצחון, שלא יתפרש שלא כראוי. מתחילת ימי בית שני, הפכה המנורה לסמל לאומי המסמל את לימוד התורה. השמן והנר הם סמל ההתמדה והשקידה, סמל אור החכמה מעל חשכת הבערות והסכלות. ועל כן הנס שאירע בנרות המנורה בא להעיד על המהפך הרוחני הכללי שבא עם הניצחון הצבאי על היוונים, והוא ניצחונה של תורת ישראל על החכמה היוונית והתרבות ההלניסטית. בכך מתברר ערכו של הניצחון הצבאי, בהיותו אמצעי לניצחון הרוחני.

אם כן, נס הניצחון במלחמה ונס פך השמן אינם שני נסים, אלא שני פנים של מאורע אחד. ניצחון ישראל על יוון בימי החשמונאים היה ניצחון כפול – בחומר וברוח; אלא שהתוכן הרוחני של הניצחון היה המטרה, והניצחון המדיני הצבאי היה אמצעי לו. לכן אף שנס פך השמן היה רק שבעה ימים, שכן ביום הראשון השמן דלק בדרך הטבע, חוגגים אנו שמונה ימים – יום אחד כנגד הניצחון, שהיה הכרחי כאמצעי, ושבעה ימים כנגד נס פך השמן – אך כל החג הוא יחידה אחת. אין כאן שני דברים נפרדים – ניצחון צבאי מדיני וניצחון רוחני, אלא שניהם קשורים זה בזה כשלהבת בנר. גבורת הגוף וגבורת הרוח התלכדו יחד לאבוקה אחת, כאשר הגוף הלאומי נושא על גביו את רוח ישראל, שהיא העיקר, והיא תכלית לו.

לכן גם כשמלכות בית חשמונאי הפכה את האמצעי לתכלית, והחלה להתפורר, גם כשבא החורבן בעקבות התפוררות זו, ובטלו כל ההישגים הצבאיים והמדיניים – ערכו הרוחני של החג נשאר לדורי דורות. ניצחון הטהרה על הטומאה וניצחון האור על החושך, אינם בטלים, אף כאשר פסקה מלכות בית חשמונאי.

כוח העמידה המפעים של החשמונאים, שהתמודדו מול תרבות שכבשה את העולם כולו ואף חלק ניכר מעם ישראל, נחקק בנו לנצח. בימים ההם נתפסה תרבות יוון כתרבות הנאורה והמתקדמת ביותר, ונחשבה לאור גדול. היא כבשה את העולם כולו, בלעה ומחקה תרבויות עתיקות יומין, ורבים נהו אחריה. נגד כל העולם האנושי, ונגד הלחץ התרבותי, החברתי, התודעתי, ואף הצבאי והמדיני האדיר, שהפעילה מלכות יוון, נשארו החשמונאים דבקים בתורת ישראל. הם נשארו דבקים באמונתם ובידיעת האמת הברורה שתרבות ישראל היא האור, ואילו תרבות יוון היא חושך לישראל ואף לאנושות כולה: "וְהָאֶרֶץ הַיְּתֵה תֵהוּ וְבָהּ וְחָשֶׁךְ עַל פְּנֵי תְהוֹם... וחושך זה גלות יוון, שהחשיכה עיניהם של ישראל בגזירותיהן, שהיתה אומרת להם, 'כתבו על קרן השור שאין לכם חלק באלקי ישראל'². בני חשמונאי לא התבלבלו מן הרוחות הנושבות, לא זזו מעמדתם, ואף יצאו להילחם במעצמה האדירה שכבשה את העולם, בידעם כי "מעט מן האור דוחה הרבה מן החושך"³. מתוך גבורת החשמונאים, יכולים אף אנו לשאוב כוח ולעמוד איתן מול תרבויות הניכר המנסות לכבוש את העולם כולו ואותנו, וחותרות לשנות את ערכינו, את זהותנו ואת תודעתנו. יכולים אנו לעמוד באמונתנו ובנאמנותנו לתורה ולתרבות ישראל האמיתית, ולהילחם נגד הקמים עלינו, מתוך הכרה בהירה שיסודות רבים בתרבותם, בעיקר בתרבות הפנאי, הם חושך לעולם, ותרבות ישראל היא האור שיביא ברכה והצלחה לעולם כולו.

מכוח גבורת החשמונאים ומכוח נרות החנוכה המפרסמים את הנס לדורות, נזכה שתקוים בנו נבואת הנביא ישעיהו: "קוּמִי אוֹרִי כִּי בָא אוֹרְךָ וְכָבוֹד ה' עִלֶּיךָ זָרַח. כִּי הִנֵּה הַחֹשֶׁךְ יִכָּסֶה אֶרֶץ וְעֶרְפֶּל לְאֻמִּים וְעִלֶּיךָ יִזְרַח ה' וְכָבוֹד עִלֶּיךָ יִרָאֶה. וְהָלְכוּ גוֹיִם לְאוֹרְךָ וּמַלְכִּים לְנֹגַהּ זָרַחךָ"⁴.

2. בראשית רבה פרשה ב סימן ד.

3. חובות הלבבות שער ייחוד המעשה פרק ה.

4. ישעיהו פרק ס פסוקים א-ג.

פרק א ימי החנוכה

תקנת ימי החנוכה

בפתיחת הלכות חנוכה, מבאר הרמב"ם את עניינם של ימי החנוכה, את הצרה שהייתה לישראל בזמן מלכות יוון ואת הישועה שנושעו בימים ההם:

"בבית שני גזרו מלכי יוון גזרות על ישראל, ולא הניחו אותם לעסוק בתורה ובמצוות, ופגעו בבנותיהם ובממונם, ונכנסו להיכל ופרצו בו פרצות וטמאו הטהרות, והצרו מאוד לישראל ולחצום לחץ גדול. עד שריחם עליהם אלוקי אבותינו והושיעם מידם והצילם, וגברו בני חשמונאי הכהנים הגדולים והרגום והושיעו ישראל מידם. והעמידו מלך מן הכהנים, וחזרה מלכות לישראל יותר ממאתיים שנה עד החורבן.

וכשגברו ישראל על אויביהם ואֶבְדוּם, בחמישה ועשרים בחודש כסלו היה, ונכנסו להיכל ולא מצאו שמן טהור במקדש אלא פך אחד, ולא היה בו להדליק אלא יום אחד בלבד, והדליקו ממנו את נרות המנורה שמונה ימים, עד שכתשו זיתים והוציאו שמן טהור.

ומפני זה התקינו חכמים שבאותו הדור שיהיו שמונת הימים האלו ימי שמחה והלל, ומדליקין בהם הנרות בערב על פתחי הבתים להראות ולגלות הנס, ואין מספידים בהם ואין מתענים בהם"¹.

כפי שמבואר ברמב"ם, שתי מצוות תיקנו חכמים בחנוכה: להדליק נרות ולומר הלל; ושני איסורים אסרו: להתענות (לצום) ולהספיד.

1. רמב"ם חנוכה פרק ג הלכות א-ג.

הלל

בכל יום מימי החנוכה אומרים הלל שלם בברכה². אין מסתפקים באמירת הלל פעם אחת, כיוון שנס פך השמן התחדש בכל יום, ולכן אומרים בכל יום הלל, על הנס שארע באותו יום³.

נשים פטורות מאמירת הלל בחנוכה, כיוון שזו מצווה התלויה בזמן⁴. אך טוב שגם הן תאמנה הלל בחנוכה⁵, ושני טעמים לכך. טעם אחד הוא שאישה המקיימת מצווה התלויה בזמן, מקבלת על כך שכר כמי ש'אינה מצווה ועושה'⁶. וטעם שני הוא שיש פוסקים הסוברים שאישה חייבת באמירת הלל בחנוכה, כיוון שגם הנשים נושעו מגזרות היוונים, ועליהן להודות לה' על כך⁷; ואף שאין הלכה כדבריהם, טוב לחשוש לדעתם⁸.

לדעת הרמב"ם ועוד ראשונים, אישה המקיימת מצווה התלויה בזמן אינה רשאית לברך לפני קיום המצווה, כיוון שנוסח הברכה הוא: "אשר קידשנו במצוותיו וציוונו", והיא אינה מצווה⁹. כדעה זו פסק מרן השלחן ערוך, וכן נוהגות יוצאות ספרד¹⁰. לכן אישה יוצאת ספרד האומרת הלל

2. שו"ע תרפג א. ועיין רמב"ם מגילה ג ט, שזמן אמירת ההלל הוא ביום ולא בלילה.
3. לבוש תרפג א.
4. עיין ביאור הלכה תכב ב ד"ה הלל, הליכות שלמה פרק יז סעיף ו, קובץ תשובות לגרי"ש אלישיב חלק ג סימן קה ד"ה ודבריו לכאורה, חזון עובדיה עמ' ריג. ועיין נטעי גבריאל פרק מט הערה ד, בשם הגרש"ז אוירבך, ומקראי קודש לרב הררי פרק יב הערה לח, בשם הגר"א נבנצל שליט"א, שכן המנהג. ועיין הליכות שלמה פרק יז דבר הלכה ח, שאף שנשים חייבות בהדלקת הנר כיוון שאף הן היו באותו הנס, הן אינן חייבות בהלל, שכן ההלל לא נתקן על הנס, אלא מחמת היום.
5. עיין ביאור הלכה תכב ב סוף ד"ה הלל, עיין אור לציון חלק ד פרק מט שאלה א.
6. עיין ביאור הלכה תכב ב סוף ד"ה הלל.
7. מקור חיים לחוות יאיר סימן תרמד, מנחת פתים סימן תרפג, התעוררות תשובה חלק ג סימן תעא, שו"ת אגרות משה חלק א סימן קצ ד"ה והנכון לענ"ד בזה.
8. עיין אור לציון חלק ד פרק מט הערה א.
9. רמב"ם הלכות ציצית פרק ג הלכה ט, ותוספות ראש השנה לג א ד"ה הא.
10. עיין שו"ע תקפט ו, וחזון עובדיה ימים נוראים עמ' קלב, ואור לציון חלק ד פרק ה הערה יז. ועיין

בחנוכה, לא תברך על ההלל¹¹. אך לדעת רבנו תם ועוד ראשונים, אישה המקיימת מצווה התלויה בזמן צריכה לברך לפני קיום המצווה, והיא יכולה לומר "אשר קדשנו במצוותיו וציוונו", כיוון שעם ישראל בכלל הצטווה בכך, והנשים הן חלק מעם ישראל¹². כדעה זו פסק הרמ"א, וכן נוהגות יוצאות אשכנז¹³. לכן אישה יוצאת אשכנז האומרת הלל בחנוכה, תברך על ההלל¹⁴.

אמירת "על הניסים" בתפילה ובברכת המזון

כדי להוסיף בהודאה, תיקנו חכמים לומר בתפילה ובברכת המזון את תפילת "על הניסים", שמתואר בה בקצרה נס הניצחון במלחמה, וגם נס פך השמן רמוז בה. בתפילה אומרים "על הניסים" בברכת "מודים", ובברכת המזון אומרים "על הניסים" בברכת "נודה לך"¹⁵. תפילת "על הניסים" נאמרת דווקא בברכות אלו, משום שהן עוסקות בהודאה, ועניינה של תפילת "על הניסים" היא הודאה. בברכת מעין שלוש אין חלק מיוחד להודאה, ולכן אין מזכירים את חנוכה בברכה זו¹⁶.

כף החיים תקפ"ט לא, ושו"ת שמ"ש ומגן חלק ב סימן נה אות ד וסימן עב אות ג, שיש נשים מיוצאות ספרד נוהגות לברך על מצוות עשה התלויה בזמן, כדעת רבנו תם, ועיין הערה 14.

11. חזון עובדיה עמ' ריג, אור לציון חלק ד פרק פרק מט שאלה א, וכן כתב לנו הגר"י אריאל שליט"א. ועיין הלכות חגים לגר"מ אליהו פרק ס סעיף יט, שחולק וסובר שנשים יוצאות ספרד תברכנה על ההלל, כיוון שהוא חלק מסדר התפילה, ונשים חייבות בתפילה.

12. תוספות קידושין לא א ד"ה דלא, ועיין ר"ן ראש השנה ט ב (בדפי הרי"ף) ד"ה ומ"מ.

13. רמ"א תקפ"ט ו.

14. עיין ביאור הלכה תכב ב סוף ד"ה הלל, אשי ישראל (פויפר) פרק מח סעיף יא. ועיין חזון עובדיה עמ' רטז, שיש פוסקים הסוברים שגם נשים יוצאות אשכנז לא תברכנה על ההלל, כיוון שלדבריהם, נשים נוהגות לברך על מצווה התלויה בזמן רק אם יש בה עשייה; ומנהג יוצאות אשכנז לברך על ההלל בחנוכה, ועיין נטעי גבריאל חנוכה חלק התשובות סימן ב עמ' תקכא, שמבסס את מנהגם.

15. שו"ע תרפב א.

16. לבוש סימן תרפב סעיף א וסימן רח סעיף יב, ואליה רבה תרפב ב.

כיוון שחג החנוכה אינו חג מהתורה, הזכרתו בתפילה אינה חשובה עד כדי כך שיצטרכו לחזור על ברכה כדי להשלימה¹⁷. לכן אדם ששכח לומר "על הניסים" ושם לב לכך תוך כדי ברכת "מודים", קודם שאמר את שם ה' שבחתימת הברכה, ("ברוך אתה ה'"), יחזור למקום שטעה ויאמר "על הניסים". אך אם הוא שם לב לכך אחרי שאמר את שם ה' שבחתימת ברכת "מודים", לא יחזור ויאמר "על הניסים", אלא ימשיך בתפילתו כרגיל. זאת כיוון שאם יחזור למקום שטעה ויאמר "על הניסים", הברכה שאמר תיחשב ברכה לבטלה. במקרה זה טוב לומר בסוף התפילה לאחר "אלוקי נצור", לפני "יהיו לרצון": "הרחמן הוא יעשה לנו ניסים ונפלאות כשם שעשה לאבותינו בימים ההם בזמן הזה, בימי מתתיהו וכו'"¹⁸.

וכן הדין בברכת המזון – אם אדם שכח לומר "על הניסים" ושם לב לכך תוך כדי ברכת "נודה לך", לפני שאמר את שם ה' שבסיום הברכה, יחזור למקום שטעה ויאמר "על הניסים". ואם נזכר לאחר שאמר את שם ה' שבחתימת ברכת "נודה לך", לא יחזור ויאמר "על הניסים", אלא ימשיך בברכתו כרגיל. וטוב במקרה זה לומר בסוף הברכה הרביעית של ברכת המזון: "הרחמן הוא יעשה לנו ניסים וכו'"¹⁹.

איסור התענית

אסור להתענות בחנוכה, כיוון שימי החנוכה הם ימי שמחה, והתענית פוגעת בשמחה²⁰. לכן חתן או כלה יוצאי אשכנז הנוהגים להתענות

17. עיין שו"ע תרפב א, ומשנ"ב שם.

18. שו"ע תרפב א, ופרי מגדים סימן רצד משבצות זהב ג, ומשנ"ב תרפב ד.

19. שו"ע ורמ"א תרפב א, ומשנ"ב שם. ועיין תפילת דוד לאדר"ת עמ' קכא (מהדורת מכון התורה והארץ), שהמקום המתאים לומר "הרחמן הוא יעשה לנו ניסים וכו'" הוא בסיום הברכה הרביעית (למנהג יוצאי אשכנז, לאחר המילים: "ומכל טוב לעולם אל יחסרנו", ולמנהג יוצאי ספרד, לאחר המילים: "ורוח והצללה וכל טוב").

20. עיין משנ"ב תרע סוף ס"ק א. ועיין ביאור הלכה תיח א ד"ה ראש חודש, ואשרי האיש פרק מ אות א, שאסור אפילו להתענות עד חצות.

ביום חתונתם, לא יתענו כאשר יום חתונתם חל בחנוכה²¹. וכן הנוהגים להתענות ביום פטירת הוריהם, לא יתענו כאשר יום הפטירה חל בחנוכה²².

סעודות החג

אף שאסור להתענות בחנוכה, אין חובה לעשות סעודה בחנוכה²³, ודי לאכול במשך היום אכילה קלה או לשתות מים²⁴. ואף שבפורים יש מצווה לעשות סעודה, בחנוכה לא תיקנו חכמים לעשות כן, כיוון שדרך ההודאה על הישועה מותאמת לגזרה שממנה נושענו. בפורים הגזרה הייתה על הגוף, "להשמיד להרוג ולאבד", ולכן ההודאה על הנס היא בסעודה, המשמחת את הגוף. אך בחנוכה הגזרה הייתה על הרוח, "להשכיחם תורתך ולהעבירם מחוקי רצונך", ולכן ההודאה היא רוחנית – בהלל ובתפילת "על הניסים"²⁵.

אמנם רבים נוהגים לעשות סעודות בחנוכה לכבוד החג²⁶, כיוון שיש פוסקים שסוברים שגם בחנוכה יש מצווה לעשות סעודה²⁷. ואף שאין הלכה כדבריהם וסעודות אלו נחשבות סעודות רשות, נוהגים לומר בהן דברי תורה וזמירות ותשבחות, ועל ידי זה הסעודה מתעלה ונחשבת סעודת מצווה²⁸.

21. רמ"א תקעג א.

22. רמ"א תרע ג, חזון עובדיה עמ' סא.

23. שו"ע תרע ב.

24. אשרי האיש פרק ט אות א.

25. משנ"ב תרע ו. ועיין כף החיים תרע יא, שהביא טעמים נוספים לעניין זה.

26. לבוש תרע ב, ב"ח תרע ד"ה ולענין.

27. עיין ב"ח תרע ד"ה ולענין, שכן היא דעת הרמב"ם, המרדכי והמהרש"ל. ועיין מצות ראייה למרן הרב קוק זצ"ל סוף סימן תרע, שהכריע להלכה כדעה זו. ועיין רמ"א תרע ב, שטעם המרבים בסעודה הוא משום שבימים אלו הייתה חנוכה המקדש.

28. רמ"א תרע ב, חזון עובדיה עמ' יח, הלכות חגים לגר"ם אליהו פרק נט סעיף יא. ועיין מעשה כהן לגר"ם כהן חלק א עמ' תקנט, בשם הגר"ח קנייבסקי, וענפי משה (חליוה) חנוכה עמ' י, בשם הגר"א נבנצל שליט"א, שכוונת הרמ"א לסעודות שעורכים לכבוד החג, אך ארוחה רגילה

יש הנוהגים לאכול בחנוכה מאכלי חלב, זכר לנס שנעשה על ידי יהודית, בתו של יוחנן כהן גדול, שהאכילה את ראש האויבים גבינה כדי שיצמא, ואחר כך השקתה אותו יין עד שהשתכר ונרדם, וכתרה את ראשו; וכשראו החיילים שגיבורם מת, ברחו²⁹. וכן נוהגים לאכול סופגניות ולביבות מטוגנות בשמן, זכר לנס שנעשה בשמן³⁰.

הספד ועלייה לקבר

אסור להספיד בחנוכה³¹, כיוון שהספד מעורר צער ובכי ופוגע בשמחת החג³². אך דיני אבלות נוהגים בחנוכה, וכן מנחמים אבלים בחנוכה³³.

יש מיוצאי ספרד שנוהגים שלא לעלות לקבר בסיום השבעה, בסיום השלושים או ביום השנה היוצאים בימי החנוכה, כדי שלא להגיע לידי צער ובכי, אלא עולים לקבר לפני חנוכה או לאחריו³⁴. ומנהג יוצאי

שאומרים בה שירות ותשבחות אינה נחשבת סעודת מצווה, ועיין קובץ יתד המאיר גיליון 194 עמ' 125 הערה 33, שהגר"ש דבליצקי חולק על זה, והגר"י אריאל שליט"א כתב לנו שאם מוסיפים לארוחה רגילה מנה מיוחדת ולא שגרתית לכבוד החג, ואומרים בסעודה זו שירות ותשבחות, הסעודה נחשבת סעודת מצווה.

29. רמ"א תרע ב, ומשנ"ב שם, חזון עובדיה עמ' יח, הלכות חגים לגר"מ אליהו פרק נט סעיף ט.

30. עיין חזון עובדיה עמ' יח-יט, הלכות חגים לגר"מ אליהו פרק נט סעיף ח.

31. שו"ע תרע א. ועיין ילקוט יוסף אבלות (תשס"ד) עמ' תקנו, שהאיסור להספיד הוא לא רק בשעת הלוויה אלא גם ביום השלושים וביום השנה. ועיין שו"ע תרע ג, שמותר להספיד תלמיד חכם בפניו, כלומר בפני המיטה, קודם הקבורה.

32. לבוש תרע ג.

33. עיין כף החיים תרע כ, וילקוט יוסף (תש"פ) עמ' סב. ועיין משנ"ב תרעא מד, שאדם שהוא בשנת אָבֶל על אחד מהוריו, לא יהיה שליח ציבור בתפילת שחרית בחנוכה, ועיין גשר החיים פרק כג סעיף ד אות ה, שאָבֶל יכול להיות שליח ציבור בתפילת שחרית עד ההלל, ועיין הלכות חגים לגר"מ אליהו פרק נח סעיף לא, ומשנ"ב עם הערות איש מצליח על משנ"ב שם, שלמנהג יוצאי ספרד אָבֶל יכול להיות שליח ציבור בחנוכה ללא הגבלה.

34. עיין בן איש חי שנה ראשונה פרשת וישב אות כב, כף החיים תרע כג, חזון עובדיה עמ' יא, עיין הלכות חגים לגר"מ אליהו פרק נט סעיף ז. ועיין ילקוט יוסף (תש"פ) עמ' סא סוף הערה ט, שהכול תלוי אם יבוא לידי בכי או לא, ועיין שם, שהמנהג להימנע מעלייה לקבר בחנוכה ביום השנה, הוא רק ביום השנה הראשון, אך בשנים הבאות אין נמנעים מעלייה לקבר בחנוכה, כיוון שהחשש שיגיעו לידי בכי פחית.

אשכנז וחלק מיוצאי ספרד לעלות לקבר בחנוכה³⁵. ומותר לפקוד קברי צדיקים בחנוכה³⁶, כיוון שהדבר אינו מעורר צער ובכי³⁷.

אמירת וידוי, תחנון ו"למנצח"

אין אומרים וידוי ותחנון בחנוכה, וכן אין אומרים את מזמור "למנצח וכו' יענך ה' ביום צרה" שקודם ל"ובא לציון"³⁸, שכן ימי חנוכה הם ימי שמחה והלל, ולא ימי צרה³⁹.

טוב ללבוש בחנוכה בגדים מכובדים לכבוד החג⁴⁰.

35. שמ"ש ומגן חלק ד סימן סו, ונתיבי עם סימן רכד אות ב, וגשר החיים חלק א פרק כט אות ה, ועיין הליכות שלמה פרק יז הערה 31, ואשרי האיש פרק מ אות יב, וקובץ מבית לוי גיליון י עמ' כא. ועיין גשר החיים שם וקובץ מבית לוי שם, שמנהג יוצאי אשכנז שלא לומר השכבה ו"אל מלא רחמים", אלא רק את פרקי התהלים שנוהגים לומר על יד הקבר, ועיין נתיבי עם שם, שאומרים השכבה.

36. בן איש חי שנה ראשונה פרשת וישב אות כב.

37. 'לקוט יוסף (תש"פ) עמ' סא.

38. שו"ע קלא ו, ורמ"א תרפג א.

39. דרכי משה קלא ז.

40. עיין דרכי חיים ושלים סימן תתיב, מקראי קודש לרב הררי נספח ז אות ג, בשם הגר"מ פיינשטיין, הלכות חגים לגר"מ אליהו פרק נט סעיף ו.

פרק ב

הדלקת נרות החנוכה

- חביבות המצווה ומעלתה

כמבואר לעיל, מלבד מצוות ההלל, תיקנו חכמים בחנוכה את מצוות הדלקת הנרות. על מצווה זו כותב הרמב"ם שהיא "מצוה חביבה עד מאוד"¹. ואכן, התייחודה מצווה זו בכמה עניינים המלמדים על חביבותה וחשיבותה. למשל, יש בה שתי רמות של הידור – 'מהדרין' ו'מהדרין מן המהדרין'², דבר שאינו קיים בשום מצווה אחרת. כמו כן, עני שאין לו כסף לקנות נרות לחנוכה, צריך לבקש צדקה או למכור את בגדיו כדי שיוכל לקיים את המצווה³, וחובת השתדלות גדולה כל כך כמעט שאינה קיימת בשום מצווה אחרת⁴. וכל זה מחמת חביבות המצווה וחשיבותה, שיש בה פרסום ניסי ה'⁵, ומתוך פרסום ניסי ה' אנו מתעוררים להתבונן בהשגחת ה' ובאהבתו המיוחדת לעם ישראל ולשומרי בריתו, ואלו יסודות עיקריים בתורה.

יש בהדלקת נרות החנוכה מהארת נרות המנורה בבית המקדש. כאשר הצטער אהרון הכהן על שלא היה שותף לקורבנות הנשיאים בחנוכה

1. רמב"ם חנוכה ד'ב.

2. שבת כא ב.

3. שו"ע תרעא א.

4. עיין אליה רבה סימן כה סוף ס"ק א. ועיין ביאור הלכה תרנו א ד"ה אפילו, שהאריך בזה.

5. עיין רמב"ם חנוכה ד'ב, והגהות רע"א לשו"ע (מהדורת פרידמן) סימן תרעא ס"ק א.

פרק ב - הדלקת נרות החנוכה - חביבות המצווה ומעלתה

המשכן, אמר לו הקב"ה: 'אל תתיירא, לגדולה מזאת אתה מוכן, הקורבנות נוהגים רק בזמן שבית המקדש קיים, אבל נרות המנורה שאתה מדליק, נוהגים לעולם'. ואף שגם הדלקת נרות המנורה אינה נוהגת כשבית המקדש אינו קיים, פירש הרמב"ן שהכוונה היא לנרות החנוכה, שיש בהם מהארת נרות המקדש⁶; וכל אחד מישראל שמדליק נרות בפתח ביתו, הרי הוא ככהן המדליק את נרות הקודש בבית המקדש⁷.

בספרי חסידות הוסיפו שיש בנרות חנוכה מהארת האור הגנוז שנברא ביום הראשון לבריאה, וגנוז הקב"ה לצדיקים לעתיד לבוא. ורמז לדבר, שאותו האור האיר לאדם הראשון ל"ו שעות, ומספר הנרות שמדליקים בכל ימי חנוכה יחד, גם הוא ל"ו⁸.

מנרות חנוכה אנו לומדים מהו כוחן של אמונה ותורה, ושואבים עידוד וביטחון ביכולתנו להאיר את העולם, גם בשעותיו הקשות. ימי כסלו, הימים שבהם אור היום מועט וחושך הלילה מרובה, והרוחות והקור מתגברים בעולם, הם הימים להיזכר כי תרבות קטנה וטהורה תכניע בסופו של דבר תרבויות חומרניות וגדולות. האיכות תנצח את הכמות, והאור ינצח את החושך.

יש להדליק את הנרות מתוך שמחה יתרה, כיוון שמצווה זו מזדמנת פעם בשנה. וטוב ללבוש בגדים מכובדים לקראת ההדלקה, כדי לכבד את המצווה⁹.

6. רמב"ן במדבר ח ב.

7. מועדי הראי"ה (תשע"ה) עמ' 164, בשם הגר"ם חרל"פ.

8. בני יששכר מאמרי חודש כסלו מאמר ב אות ח.

9. עיין כף החיים תרעו ח, והלכות חגים לגר"ם אליהו רק נז' סעיפים ד-ה. ועיין אוצרות חיים לבן איש חי חנוכה סעיף לו (עמ' שסה). והלכות חגים לגר"ם אליהו שם, שנשים שייכות להארת ימי החנוכה יותר מאשר גברים, ולכן טוב שתלבשנה בגדי שבת ותעודנה תכשיטים לקראת הדלקת הנרות, לבטא מעלה זו.

פרק ג

עיקר התקנה בהדלקת הנרות ודין מהדרין מן המהדרין

עיקר התקנה ונרות ההידור

מעיקר הדין, די להדליק בכל יום משמונת ימי החנוכה נר אחד לכל בני הבית: ביום הראשון נר אחד, ביום השני נר אחד וכן הלאה, עד היום השמיני. ואפילו בני הבית מרובים, מדליקים רק נר אחד מדי יום. וזהו מה שאמרו בגמרא שהתקנה מעיקרה היא "נר איש וביתו"¹. המהדרין מדקדקים שכל אחד מבני הבית יקיים את המצווה בעצמו, וידליק נר אחד בכל יום. למשל, כשיש בבית חמישה אנשים, ביום הראשון כל אחד מדליק נר אחד, וכן ביום השני כל אחד מדליק נר אחד, וכן הלאה, עד היום השמיני. והמהדרין מן המהדרין אינם מסתפקים בנר אחד בכל יום, אלא מוסיפים בכל יום נר נוסף, כך שביום הראשון מדליקים נר אחד וביום השמיני שמונה נרות². זאת כיוון שככל שעברו הימים, כך התרבה הנס, ולכן מוסיפים נר בכל יום³.

1. שבת כא ב.

2. שבת כא ב.

3. פני יהושע שבת כא ב ד"ה פליגי.

דין מהדרין מן המהדרין

הפוסקים נחלקו כיצד לפרש את דין המהדרין מן המהדרין. לדעת הרמ"א, המהדרין מן המהדרין מקיימים את הידור המהדרין, שכל אחד מבני הבית מדליק נרות בעצמו, והם מוסיפים הידור נוסף, שבכל יום מוסיפים נר לכל אחד. כלומר לשיטתם, ביום הראשון מדליק כל אחד מבני הבית נר אחד, ביום השני – שני נרות וכן הלאה, עד היום השמיני, שבו כל אחד מבני הבית מדליק שמונה נרות; וכן נוהגים יוצאי אשכנז⁴.

לדעת השלחן ערוך, המהדרין מן המהדרין מוותרים על הידור המהדרין, שבו כל אחד מקיים את המצווה בעצמו, והם מהדרים רק בכך שמוסיפים נר בכל יום. כלומר לפי שיטתם, רק בעל הבית מדליק נרות, והוא מוסיף כל יום נר – ביום הראשון הוא מדליק נר אחד, ביום השני – שני נרות וכן הלאה, עד היום השמיני שבו הוא מדליק שמונה נרות, וכל בני הבית יוצאים בהדלקתו; וכן הוא מנהג יוצאי ספרד⁵. הטעם למנהג זה הוא שלפי דעה זו, עיקר ההידור הוא בהדגשת התגדלות הנס מיום ליום, ולשם כך צריך שיהיה ניכר שמוסיפים נר בכל יום. כאשר כל אחד מבני הבית מדליק נרות, קשה לעמוד על מספר הנרות, ותוספת הנר שבכל יום אינה ניכרת, ואילו כאשר רק בעל הבית מדליק נרות, הוספת הנר מיום ליום ניכרת⁶.

4. רמ"א תרעא ב. שיטת הרמ"א מבוססת על דעת הרמב"ם (חנוכה ד א), אלא שלפי הרמב"ם, בעל הבית מדליק את כל הנרות, לדוגמה: במשפחה בת עשרה נפשות, בעל הבית מדליק ביום השמיני שמונים נרות; ולפי הרמ"א, כל אחד מבני הבית מדליק נרות בעצמו.

5. שו"ע תרעא ב. שיטת השלחן ערוך מבוססת על דעת התוספות (שבת כא ב ד"ה והמהדרין), ועיין ט"ז תרעא א, שהלכה זו חריגה בכך שיוצאי אשכנז הפוסקים בדרך כלל כדעת התוספות, פוסקים בעניין זה כדעת הרמב"ם, ויוצאי ספרד הפוסקים בדרך כלל כדעת הרמב"ם, פוסקים בעניין זה כדעת התוספות. ועיין אשרי האיש פרק לט אותיות כג-כד, שיוצא ספרד המתארח אצל יוצא אשכנז, ינהג כמנהגו הרגיל ויצא בהדלקת בעל הבית, ויוצא אשכנז המתארח אצל יוצא ספרד, ינהג כמנהגו הרגיל וידליק בעצמו.

6. תוספות שבת כא ב ד"ה והמהדרין.

למנהג יוצאי ספרד, מצוות הדלקת נרות מיוחדת בכך שגם המקיימים אותה בהידור אינם מדליקים את הנרות בעצמם, אלא כל בני הבית יוצאים בהדלקת אבי המשפחה. בדרך כלל, כל אדם מקיים את מצוות החג בעצמו, ואבי המשפחה אינו אוכל מצה עבור כל בני הבית, ואינו יושב בסוכה עבורם. לעומת זאת, בחנוכה המצווה היא "נר איש וביתו" – כל המשפחה מתלכדת ויוצאת בהדלקה אחת. אפשר שהסיבה לכך היא שאחת המטרות של היוונים הייתה לפגוע בתא המשפחתי ובקדושת הבית היהודי. הם גזרו שכל בתולה שנישאת, תיבעל להגמון (שר יווני) תחילה, במטרה לטמא את הקשר המקודש בין איש לאשתו.⁷ וכן מובא בקובץ מדרשים מתקופת הגאונים, שהיוונים גם עקרו את דלתות הבתים.⁸ הדלת מאפשרת לתחום את המרחב הביתי ולייצר מרחב משפחתי, ועקירתה אינה מאפשרת לקיים מרחב משפחתי אינטימי, צנוע, מאחד ומלכד, ומכניסה את הרחוב לתוך הבית. כנגד זה תיקנו חז"ל שנקיים את מצוות נר חנוכה בדרך של "נר איש וביתו" – במקום שכל אחד ואחד ידליק את הנר הפרטי שלו, כל בני הבית יתלכדו ויתאחדו סביב הנר של אבי המשפחה, ידליקו יחד אור של מצווה וקדושה, ויחזקו על ידי זה את קדושת הבית.⁹

כאשר כמה אנשים מדליקים נרות באותו בית, יש להרחיק את החנוכיות זו מזו, כדי שיהיה ניכר כמה נרות הדליק כל אחד.¹⁰

חובת הנשים במצוות נר חנוכה

אישה חייבת במצוות נר חנוכה, אף שזו מצוות עשה התלויה בזמן, כיוון שגם הנשים נושעו מגזרות היוונים. כמו כן, אחד מניסי החנוכה נעשה על ידי אישה, יהודית בתו של יוחנן כהן גדול, שהאכילה את ראש

7. עיין כתובות ג ב.

8. עיין קונטרס כל מדרשי חנוכה (תשע"ט) עמ' 43, ואוצר מדרשים (אייזנשטיין) חלק א עמ' 189.

9. עיין שו"ת מבשר אשבי סימן מג אות ה.

10. רמ"א תרעא ב.

פרק ג - עיקר התקנה בהדלקת הנרות ודין מהדרין מן המהדרין

האויבים גבינה כדי שיצמא, ואחר כך השקתה אותו יין עד שהשתכר ונרדם, וכתה את ראשו, וכשראו חייליו שגיבורם מת, ברחו¹¹. לכן נשים שגרות לבדן בבית, תקפדנה להדליק נרות חנוכה.

מהדרין מן המהדרין לבנות הבית

גם למנהג יוצאי אשכנז, שכל אחד מבני הבית מדליק לעצמו, אישה נשואה אינה צריכה להדליק נרות בפני עצמה, שכן אשתו של אדם כגופו, והיא יוצאת בהדלקתו¹². וכן בנות הבית אינן צריכות להדליק בפני עצמן, ויוצאות בהידור בהדלקת אבי הבית¹³. זאת כיוון שחכמים לא רצו לקבוע נורמה שבת מהדרת במצווה יותר מאימה¹⁴. ועוד, שחכמים לא חייבו אישה לנהוג בהידור בתקופת רווקותה, כאשר היא לא תמשיך לקיים הידור זה לאחר נישואיה, כיוון ששלמות הופעת

11. שו"ע תרעה ג, ומשנ"ב שם. ועיין פרק ב הערה 9.

12. משנ"ב תרעה ט, ושער הציון שם י, וכן הוא מנהג העולם. ועיין נפש הרב עמ' רכז אות ד, בשם הגר"ד סולוביצ'יק, שחולק וסובר שראוי שאישה נשואה תדליק בעצמה, ועיין מקראי קודש לרב הררי נספח ז אות טו, בשם הגר"ס פיינשטיין, ועיין שמעתתא דמשה סימן תרעא אות א, והליכות שלמה פרק יג דבר הלכה יא, ואשרי האיש פרק לט אות יד, שבעל שנמצא מחוץ לביתו, ומדליק שם נרות, ואשתו אינה נמצאת עימו, אשתו אינה יוצאת בהדלקתו, ועיין אשרי האיש שם, שאם הבעל שוכר את החדר שבו הוא ישן, הרי הוא כביתו, ואשתו יוצאת בהדלקתו, ועיין קובץ מבית לוי גיליון י עמ' כב, בשם הגר"ש ווזנר, ושלמי תודה (פלמן) חנוכה סימן יט אות ג עמ' קפג, בשם הגר"א"ל שטיינמן, שחולקים וסוברים שהאישה יוצאת בהדלקת בעלה גם כאשר הבעל מדליק נרות מחוץ לביתו (אך לא כאשר הוא משתתף בהדלקת אדם אחר), וכן הכריע הגר"א אריאל שליט"א.

13. משנ"ב תרעה ט, בשם שו"ת עולת שמואל סימן קה, משמרת שלום (קוידניוב) סימן מח אות ב, מקראי קודש לגרצ"פ פרנק חנוכה סימן יד, הליכות שלמה פרק טז דבר הלכה ד, תשובות והנהגות חלק ב סימן שמב, שו"ת דבר חברון אורח חיים סימן תרד.

14. משמרת שלום (קוידניוב) סימן מח ס"ק ב. ועיין חתם סופר שבת כא ב ד"ה והמהדרין, שכתב טעם אחר, שמקום ההדלקה העיקרי הוא בפתח החצר, ובזמן התקנה, נשים כמעט לא יצאו מהבית, ולכן לא רצו לחייב לצאת לרחוב להתערב בין הגברים ולהדליק נרות, שהיה בכך היעדר צניעות (עיין שו"ת באהלה של תורה חלק ה סימן נו אות ד ד"ה יתרה).

האיש והאישה היא כאשר הם נשואים, ותקופת הרווקות היא תקופה זמנית ועראית¹⁵.

למנהג יוצאי אשכנז, אף שאישה נשואה ובנותיה יוצאות בהידור בהדלקת בעל הבית, אם הן רוצות להדליק נרות בפני עצמן, הן רשאיות להדליק ולברך¹⁶.

ילדים קטנים

למנהג יוצאי אשכנז, גם ילדים קטנים שהגיעו לחינוך (גיל שש בערך) מדליקים נרות בפני עצמם¹⁷. וילד קטן מיוצאי ספרד שרוצה מאוד להדליק נרות לעצמו, יכול להדליק בברכה, שכן כיוון שקטן חייב במצוות רק מדין חינוך, הוא יכול לנהוג כשיטה הלכתית מבוססת, אף שאביו אינו נוהג כן¹⁸. וגם כאשר הקטן אינו מדליק נרות לעצמו, אפשר לשתף אותו במצווה ולתת לו להדליק את נר השמש של בעל הבית¹⁹.

15. שו"ת באהלה של תורה חלק ה סימן נ אות ד. ועיין הליכות שלמה פרק טז דבר הלכה סוף אות ד, שכתב כעין זה.

16. משנ"ב תרעה ט, עיין ירושלים במועדיה עמ' רכח. ועיין מועדי ישרון עמ' 19, בשם הגר"ם פיינשטיין, וברכת רפאל (רובינשטיין) סוף סימן כט, שאישה נשואה המדליקה נרות בעצמה, תדליק את הנרות לפני בעלה, כדי שלא תצא בהדלקתו, ועיין משנ"ב תרעז טז.

17. רמ"א תרעה ג.

18. אור לציון חלק ד פרק מב הערה א, תבואות שמ"ש חלק א סימן ז, מקראי קודש לרב הררי פרק ט הערה כז, בשם הגר"ם אליהו. וכן כתב לנו הגר"י אריאל שליט"א, שכיוון שכאשר הקטן יגדל ויהיה בעל בית הוא ידליק ויברך, גם עכשיו הוא יכול להדליק ולברך. ועיין אור לציון שם, שקטן שהגיע לגיל חינוך, יש לחנכו שלא ידליק בעצמו ויברך, ורק אם הוא רוצה מאוד להדליק ולברך, יש לאפשר לו. ועיין תבואות שמ"ש שם, שאפילו בן גדול יכול להתכוון שלא לצאת בהדלקת אביו, ולהדליק ולברך בעצמו, ועיין חזון עובדיה עמ' קמט ועמ' קנד שחולק, ועיין אגרות הראשון לציון חלק א עמ' קנה, שגם לילד קטן אין לאפשר להדליק ולברך, מכיוון שהוא יוצא בעל כורחו בהדלקת אביו.

19. בן איש חי שנה ראשונה פרשת וישב אות יח, כף החיים תרעא פג. ועיין בן איש חי שם, וכף החיים שם, והלכות חגים לגר"ם אליהו פרק נח סעיף קד, שאין לתת לקטן שהגיע לגיל חינוך להדליק את נרות ההידור של בעל הבית, ועיין חזון עובדיה עמ' כא, ודבר חברון מועדים עמ' שכד, שחולקים.

פרק ג - עיקר התקנה בהדלקת הנרות ודין מהדרין מן המהדרין

נוכחות בני הבית בהדלקה

ראוי שכל בני הבית יהיו נוכחים בשעת ההדלקה, כדי להרבות בפרסום הנס²⁰, וכדי שכל בני הבית ישמעו את אבי המשפחה מברך את ברכת "שעשה ניסים", ויצאו בזה ידי חובת הסוברים שכל אדם שאינו מדליק נר בעצמו, צריך לברך ברכת "שעשה ניסים" כאשר הוא רואה את נרות החנוכה²¹.

יציאת הבעל ידי חובה בהדלקת אשתו

מכיוון שאישה חייבת בהדלקת נר חנוכה, היא יכולה להוציא את בעלה ידי חובה²², אך ראוי שהבעל יקיים את המצווה בעצמו, ולא יצא בהדלקת אשתו, כיוון ש'מצווה בו יותר מבשלוcho'²³. לכן, אדם שנמצא בדרך כלל בעבודה בזמן הדלקת הנרות, ישתדל מאוד לשוב הביתה מוקדם מהרגיל, כדי להדליק את הנרות בעצמו, ולא יסמוך על הדלקת אשתו²⁴.

20. חיי אדם קנ"ד כ, עיין הלכות חגים לגר"מ אליהו פרק נח סעיף י'.

21. עיין פרק ח הערה 30. חובת הדר הלכות נר חנוכה פרק א סעיף ב, אור לציון חלק ד פרק מו הערה ז.

22. שו"ע תרעה ג, ומשנ"ב שם, וביאור הלכה שם ד"ה אשה. ועיין משנ"ב תרעה ט, שלמנהג יוצאי ספרד שרק אחד מבני הבית מדליק נרות, אישה שמדליקה נרות בביתה מוציאה את כל בני הבית בהדלקתה. ועיין שלמי תודה (פלמן) חנוכה סימן יט אות ג עמ' קפג, בשם הגר"א"ל שטיינמן, שבעל שאינו נמצא עם אשתו, יוצא ידי חובה בהדלקתה דווקא כאשר האישה מדליקה נרות בביתם, אבל כשהיא מתארחת בבית אחר ומדליקה שם נרות, הבעל אינו יוצא בהדלקתה, ועליו להדליק בעצמו, ועיין באהלה של תורה חלק ב סימן ק, ועיין הערה 12.

23. משנ"ב תרעז יב, וביאור הלכה תרעה ג ד"ה אשה.

24. שו"ת באהלה של תורה חלק ה סוף סימן נו.

וכן מי שעוסק בתורה, ובדרך כלל מאחר לחזור לביתו, יזדרז לשוב לביתו כדי לקיים את מצוות נר חנוכה, ולא יצא בהדלקת אשתו²⁵.

25. הליכות שלמה פרק טז סעיף א, חזון עובדיה עמ' עה, מקראי קודש לרב הררי פרק ד הערה נא, בשם הגר"ש אלישיב, הגר"מ אליהו, הגר"א קוטלר והגר"י אולמן. ועיין פניני הרב עמ' קפח, ומקראי קודש שם, בשם הגר"א שפירא, וילקוט יוסף (תש"פ) עמ' רסח, בשם הגר"פ שיינברג, שחולקים וסוברים שאברכים הלומדים תורה, ימשיכו בלימודים כרגיל, וידליקו נרות בשוכם הביתה לאחר הלימוד, ובלבד שיגיעו לביתם לפני שתכלה רגל מן השוק.

פרק ד זמן ההדלקה

זמן ההדלקה לכתחילה

מטרת הדלקת נר חנוכה היא לפרסם את הנס. לכן קבעו חכמים שזמן ההדלקה לכתחילה הוא "משתשקע החמה", שכן בזמן זה כבר מתחיל להחשיך ואור הנרות ניכר, אך עדיין יש אור, ואין רגילים להדליק נרות בשעה זו, וניכר שהנרות הודלקו לשם מצווה. כמו כן, בזמן זה אנשים חוזרים לביתם מעמל יומם, והם רואים את הנרות, ומתרבה פרסום הנס¹.

הראשונים נחלקו אם "משתשקע החמה" הוא הזמן שגלגל החמה נעלם מעינינו, מה שמכונה בשפתנו 'שקיעת החמה'², או שהכוונה היא ל'צאת הכוכבים'³, שזהו הזמן שבו אור השמש שוקע ומסתלק⁴, והוא מאוחר משקיעת החמה בכעשרים דקות. מנהג יוצאי ספרד וחלק מיוצאי אשכנז להדליק נרות בצאת הכוכבים⁵, ויש מיוצאי אשכנז

1. עיין יראים סימן רעד. ועיין לבוש תרעב א, ומשנ"ב תרעב א.

2. רמב"ם חנוכה ד ה.

3. טור סימן תרעב.

4. עיין בינת עתים (שרייבר) עמ' מג.

5. עיין שו"ע תרעב א, ומשנ"ב שם, ערוך השלחן תרעב ד, בן איש חי שנה ראשונה פרשת וישב הלכות חנוכה סעיף ז, כף החיים תרעב ב, חזון עובדיה עמ' סג, שו"ת שם"ש ומגן חלק א סימנים לא-לג, הלכות חגים לגר"ם אליהו פרק נח סעיף נה, שו"ת תשובות והנהגות חלק ב סימן שלד, קובץ מבית לוי חלק י עמ' א.

שנוהגים להדליק נרות בשקיעת החמה⁶, וכל אחד ינהג כמנהג אבותיו⁷.

הדלקת נרות וערבית

בקרב הנוהגים להדליק בצאת הכוכבים התעוררה השאלה אם להדליק נרות לפני תפילת ערבית או לאחריה. יש סוברים שיש להקדים את הדלקת הנרות⁸, כיוון שעיקר זמן ההדלקה הוא דווקא בצאת הכוכבים⁹. אך המנהג המקובל הוא להקדים את תפילת ערבית להדלקת הנרות, שכן בתפילת ערבית מקיימים את מצוות קריאת שמע, שהיא מצווה מן התורה, ויש להקדימה למצוות הדלקת נר חנוכה, שהיא מצווה מדרבנן. ועוד, שכלל בדינו: 'תדיר ושאינו תדיר, תדיר קודם'¹⁰.

6. הליכות שלמה פרק טז הערה 61, וזה השלחן לגר"ש דבליצקי חלק ג (תשכ"ו) דיונים במשנ"ב אות י' עמ' סג, שכן הוא מנהג הפרושים בירושלים, על פי הגר"א.

7. פסקי תשובות תרעב א.

8. מגן אברהם תרעב ה, הלכות חגים לגר"מ אליהו פרק נח סעיף נט, אור לציון חלק ד פרק מג שאלה ה, הליכות שלמה פרק טז הערה 62, בשם הגר"א נבנצל שליט"א. ועיין אור לציון שם, שאדם הנמצא במקום שהמניין היחיד הוא בזמן צאת הכוכבים, יתפלל ערבית במניין, וידליק נרות לאחר מכן, ובלבד שיספיק להדליק את הנרות בתוך חצי השעה הסמוכה לצאת הכוכבים.

9. הלכות חגים לגר"מ אליהו פרק נח סעיף נט, אור לציון חלק ד פרק מג הערה ה.

10. עיין שב יעקב סימן כב, משנ"ב תרעב א, ערוך השלחן תרעב ד, כף החיים תרעב ה, חזון עובדיה עמ' עא, קיצור שלחן ערוך (טולידאנו) סימן תריג סעיף ד, קובץ מבית לוי חלק י' עמ' א. ועיין כף החיים שם, שיש להקדים את תפילת ערבית להדלקת הנרות, גם כאשר הדבר יגרום לדחיית הדלקת הנרות לאחר חצי השעה הסמוכה לצאת הכוכבים. ועיין ביאור הלכה תרעב א ד"ה לא מאחרים, שאדם הנוהג להתפלל ערבית בצאת הכוכבים, יקדים להדליק נרות זמן מועט קודם צאת הכוכבים, כיוון שאם הוא ימתין עד צאת הכוכבים, הוא יצטרך להקדים ולהתפלל ערבית, ועד שהתפילה תסתיים תחלוף חצי שעה משקיעת החמה, ולדעת הרמב"ם לא ניתן להדליק נרות לאחר שחלפה חצי שעה משקיעת החמה. והגר"י אריאל שליט"א כתב לנו שנוהגים להקדים את תפילת ערבית כך שהתפילה תסתיים בצאת הכוכבים, ולאחר התפילה חוזרים וקוראים קריאת שמע (שזמנה בצאת הכוכבים), ומזדרזים להדליק נרות, ועיין חנוכה בציון עמ' קצז, שכן נוהגים יוצאי ספרד.

לפעמים אנשים חושבים שההתקדמות הרוחנית של האדם תלויה באירועים חריגים או בחוויה חד פעמית עם עוצמה גדולה. אבל האמת היא שההתקדמות הרוחנית תלויה בעיקר בעבודה קבועה ותדירית, שגרתית ויום-יומית. לכן, על אף חביבות מצוות נר חנוכה והייחוד שבה, עבודת ה' השגרתית של תפילת ערבית וקריאת שמע קודמת, ורק על גבה אנו מוסיפים את המצווה הייחודית והחד-פעמית של נר חנוכה, שמרוממת אותנו ונותנת לנו כוח להמשיך ולהתמיד בעבודה השגרתית והיום-יומית¹¹.

יש להזדרז להדליק את הנרות מיד לאחר תפילת ערבית, כדי שלא יעבור זמן ההדלקה, שעיקרו בחצי השעה הסמוכה לצאת הכוכבים¹². ומותר לרוץ מבית הכנסת הביתה כדי להדליק נרות. אמנם בדרך כלל אסור לרוץ ביציאה מבית הכנסת, כדי שהתפילה לא תראה כדבר מכביד ששמחים לסיימו¹³, אך לצורך הדלקת נרות חנוכה מותר לרוץ, כיוון שניכר שהריצה היא לצורך מצווה¹⁴. וכדאי להכין את הנרות לפני תפילת ערבית, כדי שאפשר יהיה להדליק את הנרות מיד לאחר התפילה ללא עיכוב¹⁵.

אדם שרגיל להתפלל ערבית בשעה קבועה לאחר צאת הכוכבים, יכול להדליק את הנרות בצאת הכוכבים ולהתפלל בשעה שרגיל בה, שכן כיוון שבכל מקרה אין בדעתו להתפלל ערבית מיד בצאת הכוכבים, לא שייך כאן הכלל של 'תדיר ושאינו תדיר'¹⁶.

11. עיין קונטרס ליל שימורים לרב אליהו דסלר עמ' יג.

12. עיין משנ"ב תרעב א, עיין כף החיים תרעב ו.

13. שו"ע צ"ב, ומשנ"ב שם.

14. עיין משנ"ב צ"ב, שלמי תודה (פלמן) חנוכה סימן ה אות ה.

15. משנ"ב תרעב א, כף החיים תרעב ו.

16. שלמי מועד פרק מז עמ' רט, בשם הגרש"ז אוירבך, אשרי האיש פרק לז אות ח, קובץ מבית לוי חלק י עמ' א, בשם הגר"ש וזנר, נר חנוכה פרק ב הערה יג, בשם הגר"ח קנייבסקי, דבר חברון מועדים עמ' שיז. ועיין הליכות שלמה פרק טז הערה 62. ועיין פניני חנוכה עמ' קסת, בשם הגר"ש אלישיב, שבמוצאי שבת, גם אדם הרגיל להתפלל ערבית בשעה מאוחרת, יקדים

עד מתי אפשר להדליק נרות

מי שלא הדליק נרות חנוכה בזמן, יכול להדליק 'עד שתכלה רגל מן השוק'. ופירשו בגמרא שהכוונה לזמן שבו עוזבים את השוק גויים שמכרו עצים להסקה, והתעכבו שם קצת אחרי שהסוחרים האחרים חזרו לביתם¹⁷. ורמז יש בכך שהגדירו חכמים את זמן ההדלקה על פי גויים, ללמדנו שעלינו להפיץ את אור התורה והמצוות כך שגם הגויים יהיו מוארים על ידו¹⁸.

בזמן התלמוד, משך הזמן של 'עד שתכלה רגל מן השוק' היה כחצי שעה לאחר זמן ההדלקה¹⁹, כיוון שעם רדת החשכה, החנויות היו נסגרות, ואנשים לא הסתובבו בחוץ, שכן הרחובות לא היו מוארים. אולם בימינו, שנהנים מאור החשמל, וחיי המסחר ממשיכים זמן רב לאחר רדת החשכה, הזמן שתכלה רגל מן השוק מאוחר יותר²⁰, והוא סביב השעה שמונה בערב²¹.

מי שלא הדליק נרות חנוכה עד שעבר הזמן שתכלה רגל מן השוק, יכול בדיעבד להדליק נרות חנוכה בברכה כל הלילה, עד עלות השחר²².

להתפלל ערבית ומיד לאחר מכן ידליק נרות, כיוון שתפילת ערבית היא חלק מסדר הוצאת השבת וההבדלה בין קודש לחול, ויש להקדימה להדלקת הנרות.

17. שבת כא ב, ורש"י שם ד"ה רגלא דתרמודאי.

18. עיין שערי המועדים לאדמו"ר מלובביץ' חנוכה עמ' פא.

19. רי"ף שבת ט ב (בדפי הרי"ף), רמב"ם חנוכה ד ה.

20. עיין ריטב"א שבת כא ב, חידושי מהרצ"א דף ב עמוד א ד"ה דאי לא, בדעת הרמב"ם, אשרי האיש פרק לז אותיות ד-ה, קובץ מבית לוי חלק י עמ' ב, בשם הגר"ש ווזנר, שו"ת משנה הלכות חלק ד סימן עט: "מי ששכח ולא הדליק אולי יש לסמוך על זה בשעת הדחק", שו"ת באהלה של תורה חלק ב סימן צט אות ב וחלק ה סימן נו אות ה ובמסקנות ההלכתיות שם אות ה, ילקוט יוסף (תש"פ) סימן תרעב הערה ג עמ' רסא. ועיין מועדים וזמנים חלק ב סימן קמא, שהסתפק בזה. ועיין חוט שני חנוכה פרק יט ס"ק ח עמ' שטו, ושו"ת דבר חברון אורח חיים סימן תרח, שחולקים וסוברים שהזמן הראוי להדלקה הוא קבוע לכל הדורות ולכל המקומות, ואין הוא מושפע מהמציאות המשתנה, ועיין אור לציון חלק א סימן מד, שכתב כעין זה.

21. כן כתב לנו הגר"י אריאל שליט"א.

22. שו"ע תרעב ב, ומשנ"ב שם.

יש סוברים שהאפשרות להדליק נרות לאחר שכלתה רגל מן השוק היא רק אם יהיו אנשים שיראו את הנרות²³, כיוון שלדבריהם, כאשר הדלקת הנרות אינה נעשית בזמנה העיקרי, פרסום הנס הוא תנאי מעכב במצווה²⁴. לדעה זו, אדם שחזר לביתו בשעה מאוחרת, ובני ביתו אינם נמצאים בבית, אינו יכול להדליק נרות בברכה. ויש סוברים שהאפשרות להדליק נרות לאחר שכלתה רגל מן השוק היא גם אם לא יהיו אנשים שיראו את הנרות, כיוון שלדבריהם, פרסום הנס אינו תנאי מעכב במצווה²⁵. להלכה, לכתחילה יש להשתדל שיהיו אנשים שיראו את הנרות, כדי לצאת ידי כולם, אך כאשר הדבר אינו מתאפשר, אפשר להדליק נרות בברכה עד עלות השחר, גם אם לא יהיו אנשים שיראו את הנרות²⁶.

23. מגן אברהם תרעב ו, ח"י אדם קנד יט, משנ"ב תרעב יא, ערוך השלחן תרעב ז, בן איש חי שנה ראשונה פרשת וישב הלכות חנוכה אות ז, הלכות חגים לגר"מ אליהו פרק נח סעיף נח, אור לציון חלק ד פרק מג שאלה ו, דבר חבון מועדים עמ' שיח. ועיין בן איש חי שם, שצריך שיהיו שני אנשים ערים בשעת ההדלקה, ועיין מעשה נסים (כצ'ורי) עמ' קיז, שהכוונה לשני אנשים כולל המדליק, ועיין אור לציון חלק ד פרק מג הערה ו, ונתיבי עם תרעב ג, שחולקים וסוברים שהכוונה לשני אנשים מלבד המדליק (ועיין שער הציון תרעב יז: "יקיץ שניים או שלושה מהם, וידליק"), ועיין ערוך השלחן תרעב ז, שדי באדם אחד מלבד המדליק, ואפילו הוא קטן, ובלבד שהוא מבין את עניין הנס. ועיין משנ"ב תרעב יא, שאם בני ביתו ישנים, יעיר אותם כדי שיוכל לקיים את המצווה, ועיין הליכות חיים (פייער) חלק ב עמ' קסח, בשם הגר"פ שיינברג, שכוונת המשנ"ב לבני בית שנוח להם שיעירו אותם כדי לזכות את המדליק בקיום המצווה, ועיין ירושלים במועדיה עמ' רעו.

24. עיין ח"י אדם קנד יט, ומשנ"ב תרעב יא, ונתיבי עם תרעב ג.

25. חמד משה תרעו ג.

26. עיין אגרות משה אורח חיים חלק ד סוף סימן קה, ושלמי מועד עמ' ריח, בשם הגרש"ז אוירבך, וחזון עובדיה עמ' סד, וקובץ מבית לוי חלק י עמ' ב, בשם הגר"ש ווזנר, וכן הכריע הגר"י אריאל שליט"א. ועיין שער הציון תרעב יז, שהרוצה להקל כדעה זו אין מוחים בידו.

הדלקה בזמן כאשר אחד מבני הזוג עתיד לחזור הביתה לאחר שתכלה רגל מן השוק

בימינו סדרי העבודה השתנו מאוד לעומת העבר, ואנשים רבים עובדים זמן רב לאחר צאת הכוכבים. וכך קורה שבמשפחות רבות, הבעל חוזר מעבודתו לאחר שכלתה רגל מן השוק, דהיינו לאחר השעה שמונה בערב, ומתעוררת השאלה אם עדיף שהאישה תדליק את נרות החנוכה בזמן ותוציא את בעלה ידי חובה, או שנכון יותר שהבעל ידליק את נרות החנוכה מאוחר יותר, כשיחזור מעבודתו. יש סוברים שעדיף שהבעל ידליק את נרות החנוכה כשיחזור מעבודתו, כיוון שכלל בדינו: 'מצווה בו יותר מבשלו' ²⁷. כלומר, גם כאשר ניתן לקיים מצווה על ידי שליח, מצווה על האדם לקיימה בעצמו, כיוון שעל ידי קיום המצווה בגופו, מתקן האדם את גופו ונעשה כלי מוכן לקבלת אור וקדושה ²⁸. אך דעת רוב הפוסקים היא שעדיף שהאישה תדליק את נרות החנוכה בזמן, והבעל יצא בהדלקתה ²⁹, כיוון שיש פוסקים הסוברים שלא ניתן להדליק נרות לאחר שכלתה רגל מן השוק, ואף שאין הלכה כדבריהם, הדלקת הנרות על ידי האישה בזמן שוודאי יוצאים בו ידי חובה, עדיפה על הדלקת הבעל בעצמו בזמן שיש מחלוקת אם מקיימים בו את המצווה ³⁰. ועוד שיש סוברים שהדלקת האישה נחשבת לבעל כאילו הוא הדליק את הנרות בעצמו כיוון ש'אשתו כגופו' ³¹.

27. עיין שו"ת שבט הלוי חלק ד סימן סו, וקובץ מבית לוי גיליון י עמ' ג, בשם הגר"ש ווזנר, ותשובות והנהגות חלק ד סימן קע.

28. בית ישראל (למגיד מקוד'ניץ) קידושין מא א.

29. עיין שו"ת מנחת שלמה (מהדורת אוצרות שלמה) חלק ב סימן נח אות מג, והליכות שלמה פרק טז סעיף ב, יחיה דעת חלק ג סימן נא, אור לציון חלק ד פרק מג שאלה ד, עיין אשרי האיש פרק לז אות ה, חוט שני עמ' שיח, עיין שו"ת אז נדברו חלק ג סימן ל אות ג, חובת הדר פרק א הערה מ, שו"ת באהלה של תורה חלק ב סימן צט אותיות ב-ג וחלק ה סימן נו, שו"ת דבר חברון חלק אורח חיים סימן תרט, הגר"א וייס שליט"א בקובץ דרכי הוראה גיליון ד עמ' עא.

30. יחיה דעת חלק ג סימן נא, עיין אור לציון חלק ד פרק מג הערה ד.

31. הגר"א וייס שליט"א בקובץ דרכי הוראה גיליון ד עמ' עא. ועיין משנ"ב תרעז יב, שלא משמע כן, ועיין שו"ת באהלה של תורה חלק ה סימן נו עמ' 396.

דין זה נכון גם כאשר הבעל נמצא בבית בשעת ההדלקה, ואשתו עתידה לחזור מעבודתה לאחר שתכלה רגל מן השוק. גם במקרה זה, עדיף שהבעל ידליק את הנרות בזמן, והאישה תצא ידי חובה בהדלקתו³².

כאשר הדלקת הנרות בזמן ללא אחד מבני הזוג עלולה לגרום להפרת שלום הבית, עדיף לדחות את ההדלקה עד שובו של בן הזוג, כיוון שמעלת שלום הבית עדיפה על הדלקת הנרות בזמן³³.

הדלקה בזמן כאשר אחד מבני הזוג עתיד לחזור הביתה קודם שתכלה רגל מן השוק

כאשר הבעל או האישה אינם נמצאים בבית בחצי השעה הסמוכה לזמן ההדלקה, אך הם עתידים לחזור הביתה לפני הזמן שתכלה רגל מן השוק, דהיינו לפני השעה שמונה בערב, עדיף להמתין להם, כדי שהמשפחה תדליק את הנרות יחד, וכולם ישתתפו במצווה³⁴.

32. עיין במקורות שהובאו בהערה 29. ועיין קובץ מבית לוי גיליון י' עמ' ג, בשם הגר"ש ווזנר, שחולק וסובר שעדיף לחכות לאישה, משום שלום בית. ועיין אמת ליעקב (קמניצקי) על ארבעת חלקי השו"ע סימן תרעב הערה 586, שאם האישה יוצאת לעבודה כדי שהבעל יוכל ללמוד תורה, עליו לחכות לה.

33. עיין הליכות שלמה פרק טז דבר הלכה ב, והליכות בת ישראל פרק כא הערה ט, בשם הגרש"ז אוירבך, אמת ליעקב (קמניצקי) על ארבעת חלקי השו"ע סימן תרעב הערה 586, שו"ת באהלה של תורה חלק ה סימן ע סוף אות ה, דבר חברון מועדים עמ' שיח, קובץ מבית לוי גיליון י' עמ' ג הערה יא. ועיין קובץ ישורון יח עמ' קצד, שכך נהג הצדיק רבי נחומק"ה מהרודנא, שהתעכב כמה שעות בהדלקת הנרות כדי לחכות לאשתו.

34. כן כתב לנו הגר"י אריאל שליט"א, וציין לשו"ת משנה הלכות חלק יא סימן תקלב, ולמקורות שציטט בהערה הקודמת, ועיין שו"ת באהלה של תורה חלק ה סימן ע אותיות ה-ו. ועיין מקראי קודש לרב הררי נספח ז אות טו, שהגר"מ פיינשטיין נהג כעין זה. ועיין הליכות שלמה פרק טז סעיף ב, ויחזה דעת חלק ג סימן נא, ואור לציון חלק ד פרק מג שאלה ד, ואשרי האיש פרק לז אות ה, ושו"ת דבר חברון חלק אורח חיים סימן תרט, שסוברים שאם הבעל או האישה עתידים לחזור לאחר חצי שעה מזמן ההדלקה, עדיף שכן הזוג הנמצא בבית ידליק את הנרות בזמן, ועיין הערה קודמת, שאם תהיה בכך פגיעה בשלום הבית, יש להמתין לבן הזוג.

הדלקת הנרות מפלג המנחה

בשעת הדחק, אפשר להדליק נרות חנוכה בברכה מזמן פלג המנחה, דהיינו שעה ורבע זמנית לפני צאת הכוכבים (כארבעים וחמש דקות לפני השקיעה), ולשים כמות שמן כזו שהנרות ידלקו עד חצי שעה לאחר צאת הכוכבים³⁵. זאת כיוון שמצאנו בכמה מצוות שצריכות להיעשות בלילה, שניתן לעשותן כבר מפלג המנחה³⁶. והטעם לכך הוא שהארת היום שהולך ובא, מתנוצצת כבר מפלג המנחה³⁷. ועוד, שהדלקת הנרות היא זכר לנס שנעשה במגרות המקדש, ואותה היו מדליקים זמן רב לפני שקיעת החמה³⁸.

הלכה זו מצויה כאשר יש צורך לצאת מהבית מוקדם, ולא ניתן להמתין עד זמן הדלקת נרות, ואפשר אפוא להדליק את הנרות כבר מפלג המנחה, ומיד לאחר מכן לצאת לדרך. אך כיוון שהנרות נשארים דולקים ללא השגחה, יש לשים לב שהם מונחים בצורה בטוחה, שלא תתרחש שרפה חלילה.

35. עיין שו"ע תרעב א, ומשנ"ב שם. ועיין משנ"ב שם ג, ויחזה דעת חלק ז סימן קג וחזון עובדיה עמ' שפג, ודיני חנוכה לגר"מ אליהו סעיף לח, שיש לברך על הדלקה זו (ועיין דיני חנוכה שם, שכן הוא המנהג), ועיין כף החיים שם י, ונר ציון (בן סניור) חנוכה פרק ט הערה 37, בשם הגר"צ אבא שאול, שחולקים וסוברים שאין לברך על הדלקה בזמן פלג המנחה, כיוון שיש לחשוש לדעת הסוברים שלא ניתן להדליק נרות חנוכה בזמן פלג המנחה. עיין משנ"ב שם ג, וכף החיים תרעב ט, והלכות חנוכה (איידר) עמ' 21, בשם הגר"מ פיינשטיין, שיש להחמיר ולחשב את זמן פלג המנחה שעה ורבע זמנית לפני צאת הכוכבים, ועיין קיצור שלחן ערוך עם הערות הגר"מ אליהו סימן קלט הערה יב, ופסקי תשובות תרעב הערה 11, שיש להקל ולחשב את זמן פלג המנחה שעה ורבע זמנית לפני השקיעה, ועיין הגר"ש דבליצקי קובץ ישורון גיליון ס עמ' רמג, שכך נוהגים לחשב בארץ ישראל, וזמן זה הוא כשעה לפני השקיעה, והגר"י אריאל שליט"א כתב לנו שלכתחילה יש לחשב את זמן פלג המנחה שעה ורבע זמנית לפני צאת הכוכבים, ובשעת הדחק אפשר להקל ולחשב את זמן פלג המנחה שעה ורבע זמנית לפני השקיעה. ועיין נר ציון (בן סניור) חנוכה פרק ט סעיף י, שהאריך בזה, ועיין שם סוף הערה 33.

36. עיין כלבו סימן מד, שבט הלוי חלק ד סימן סו ד"ה אמנם כהיום.

37. עיין שם משמואל פרשת משפטים תרע"ג ד"ה ויש לומר.

38. התעוררות תשובה על ארבעת חלקי השולחן ערוך חלק ג סימן תסא אות א.

אמנם כיוון שהאפשרות להדליק נרות מפלג המנחה ואילך אינה מוסכמת על כל הפוסקים, הטוב ביותר שבמצב כזה יסדרו בני המשפחה את הנרות בחנוכייה לפני צאתם, ויבקשו מאחד השכנים שידליק עבורם את הנרות בזמן ההדלקה, ובזה יקיימו את מצוות ההדלקה לדעת כולם, שכן 'שלוcho של אדם כמותו'³⁹.

אכילה ומלאכה לפני הדלקת נרות

חצי שעה לפני זמן הדלקת נרות, אסור לאדם לעשות דברים שעלולים להשכיח ממנו את קיום המצווה, כגון שינה, אכילה קבע ומלאכה

39. שו"ת שבט הלוי חלק ד סימן סו, אשרי האיש פרק לז אות א, חוט שני עמ' שיז, עיין חובת הדר פרק א הערה נא. ועיין שו"ת הלכות עם הערות תורת המועדים סימן תרעב הערה ו, בשם הגרי"ש אלישיב, שבערב שבת, שבכל מקרה אין מדליקים בזמן הקבוע, עדיפה הדלקה על ידי עצמו בפלג המנחה, מהדלקה על ידי שליח סמוך לשקיעת החמה. ועיין פניני חנוכה עמ' קע, בשם הגרי"ש אלישיב, שגם לסוברים שאין להדליק נרות בזמן פלג המנחה, מותר להדליק נרות רבע שעה לפני השקיעה, ולכן הדלקת הנרות רבע שעה לפני השקיעה על ידי עצמו, עדיפה מהדלקת הנרות בשקיעה על ידי שליח. ועיין משנ"ב תרעה ט, ששליח שמדליק נרות שלא בנוכחות המשלח, אינו מברך, ועיין מנחת שלמה (מהדורת אוצרות שלמה) חלק ב סימן נו אות ב, ופניני חנוכה עמ' כח, בשם הגרי"ש אלישיב, שהשליח אינו מברך שום ברכה, ועיין מנחת שלמה שם, שבאר טעם הדבר, ועיין אגרות משה אורח חיים חלק א סימן קצ, וחובת הדר הלכות חנוכה פרק א הערה מד, ויומין דחנוכה סימן לו, שכוונת המשנ"ב רק לברכת "שהחיינו" וברכת "שעשה ניסים", אבל את ברכת ההדלקה השליח מברך גם שלא בנוכחות המשלח, ועיין פניני חנוכה עמ' כח, בשם הגרי"ש אלישיב, שכדי לצאת מן הספק, יכוון השליח בשעה שמברך על הנרות שלו גם על נרות השכנים, ומייד אחרי שהדליק את נרותיו ילך להדליק את נרות השכנים, ולא יפסיק באמצע בדיבור, ולאחר הדלקת נרות השכנים יאמר "הנרות הללו". והגרי"א אריאל שליט"א כתב לנו שלכתחילה עדיף לנהוג כעצת הגרי"ש אלישיב, אך מעיקר הדין שליח מברך את ברכת ההדלקה גם שלא בנוכחות משלחו, ועיין ילקוט יוסף (תש"פ) עמ' תה. ועיין שו"ת שבט הלוי חלק ד סימן סו, שכאשר יש לְכַחוּר בין הדלקה בפלג המנחה להדלקה בשעה מאוחרת, הדלקה בשעה מאוחרת עדיפה, והגרי"א אריאל שליט"א כתב לנו שהדלקה בפלג המנחה עדיפה, ועיין פניני חנוכה עמ' קע-קעא, בשם הגרי"ש אלישיב, וחובת הדר הלכות חנוכה פרק א הערה נ, שמחלקים בין הנהגים להדליק בחוץ לבין הנהגים להדליק בבית, שהנהגים להדליק בחוץ, יעדיפו להדליק בפלג המנחה, והנהגים להדליק בבית, יעדיפו להדליק בשעה מאוחרת.

שעשויה להתמשך⁴⁰. הנוהגים להדליק נרות בשקיעת החמה, צריכים להימנע מכל אלו חצי שעה לפני שקיעת החמה, והנוהגים להדליק נרות בצאת הכוכבים, צריכים להימנע מכל אלו חצי שעה לפני צאת הכוכבים⁴¹.

האכילה האסורה היא אכילת קבע, אבל מותר לאכול לחם או עוגה בשיעור כביצה (56 סמ"ק), וכן מותר לאכול פירות וירקות ובשר ודגים ללא הגבלה⁴².

אישה היוצאת ידי חובה בהדלקת בעלה, רשאית במקרה הצורך לאכול ולעשות מלאכה לפני הדלקת הנרות, ואינה צריכה לחשוש שבעלה ישכח להדליק. וכן בנים יוצאי ספרד הסמוכים על שולחן אביהם ויוצאים בהדלקתו, רשאים לאכול ולעשות מלאכה לפני הדלקת הנרות, ואינם צריכים לחשוש שאביהם ישכח להדליק⁴³.

לימוד תורה לפני הדלקת נרות

חכמים אסרו גם להתחיל ללמוד תורה בחצי השעה הסמוכה לצאת הכוכבים, שמא אדם ישקע בלימודו וישכח לקיים את המצווה⁴⁴, אך מותר ללמוד עניינים הקשורים לחנוכה, כיוון שתוכן הלימוד יזכיר לאדם את מצוות ההדלקה⁴⁵. ויש סוברים שמשום חשיבות הלימוד

40. משנ"ב תרעב י', ושער הציון שם יד, ואשי ישראל (פויפר) פרק כז סעיף כד, ותורת המועדים סימן ו סעיף א.

41. תורת המועדים סימן ו סעיף א.

42. עיין שו"ע רלב ג, ומשנ"ב שם, ותורת המועדים סימן ו אות ב.

43. חזון עובדיה עמ' סח, אשרי האיש פרק לג אות ה, קובץ מבית לוי גיליון י עמ' כב, בשם הגר"ש ווזנר, ירושלים במועדיה עמ' רה. ועיין הליכות שלמה פרק טז סעיף ג, וחוט שני עמ' שיח, שחולקים. והגר" אריאל שליט"א כתב לנו שיש להקל בעניין זה רק במקום הצורך.

44. משנ"ב תרעב י', ושער הציון שם יד, הלכות חגים לגר"ס אליהו פרק נח סעיף נז. ועיין שער הציון שם, שלעניין לימוד תורה יש להקל, ולאסור את הלימוד רק בחצי השעה הסמוכה לצאת הכוכבים, ולא בחצי השעה הסמוכה לשקיעה (גם לנוהגים להדליק נרות בשקיעה).

45. חוט שני עמ' שיח, ירושלים במועדיה עמ' רד.

ומעלתו, לא אסרו חכמים ללמוד תורה בחצי השעה הסמוכה לצאת הכוכבים⁴⁶.

אדם שהתחיל ללמוד קודם לחצי השעה שלפני צאת הכוכבים, יכול להמשיך בלימודו עד זמן ההדלקה לדעת כולם, כיוון שחכמים לא הטריחו את האדם להפסיק מלימוד שכבר התחיל בו⁴⁷.

העמדת 'שומר' או 'יצירת תזכורת להדלקת הנרות

אדם שרוצה ללמוד, לאכול או לעשות מלאכה בחצי שעה הסמוכה להדלקת נרות, יכול לבקש מחברו (שאינו לומד, אינו עושה מלאכה ואינו אוכל אכילת קבע), שבהגיע זמן ההדלקה, יזכיר לו להדליק נרות, וכך יהיה מותר לו ללמוד, לאכול או לעשות מלאכה⁴⁸. וכן הוא יכול לכוון לעצמו שעון מעורר או לעשות תזכורת בטלפון הסלולרי, שיזכירו לו להדליק נרות⁴⁹, ובהישמע צלצול השעון או התזכורת, יפסיק מלימוד, מאכילה ומעשיית מלאכה, ויזדרז להדליק נרות⁵⁰. וכן אדם שנאלץ לעשות מלאכה בזמן הדלקת הנרות, כגון פועל שכיר שאינו יכול לקצר את יום עבודתו, יאמר לחברו באיזו שעה הוא עתיד לסיים את העבודה, ויבקש ממנו שיזכיר לו להדליק נרות באותה שעה;

46. חזון עובדיה עמ' סח הערה ג, וקובץ הלכות לגר"ש קמינצקי פרק ב סעיף א.

47. עיין שערי זבולון (שוב) חנוכה סימן יג אות ג.

48. ארחות רבנו (תשע"ד) חלק ג עמ' קמג, תורת המועדים סימן ו סעיף ה.

49. עיין ישועות חכמה סימן ע הערות חוסן ישועות ס"ק כב, ואשרי האיש חלק א פרק מא אות ה, ושבות יצחק (דרז"י) חלק ב עמ' רפז, בשם הגרש"ז אוירבך, קובץ אליבא דהילכתא גיליון פט עמ' מא בשם הגר"ש דבליצקי, וכן כתב לנו הגר"י אריאל שליט"א. ועיין חוט שני שבת חלק ב עמ' רטז, שאין לסמוך על צלצול של שעון, כיוון שהצלצול אינו מזכיר בפירוש להדליק נרות. ואפשר שגם לדעת בעל חוט שני, ניתן לסמוך על צלצול של שעון אם מוסיפים לצלצול כיתוב המזכיר להדליק נרות.

50. עיין משנ"ב תרעב י'.

או שיכוון לעצמו שעון או יעשה תזכורת בטלפון, שיזכירו לו להדליק נרות לאחר סיום עבודתו.

בתי כנסת שמתקיים בהם שיעור בזמן הדלקת הנרות, יקדימו את השיעור או יאחרוהו, כדי שמשותפי השיעור יוכלו להדליק נרות בזמן. ואף אם בעקבות הקדמת השיעור או דחייתו, חלק מן הלומדים ייעדרו מן השיעור, יש לעשות כן, כיוון שיש לבטל תורה כדי לקיים את מצוות ה' כראוי⁵¹.

51. עיין הליכות שלמה פרק טז הערה 62, אור לציון פרק מג הערה ז, וכן כתב לנו הגר"י אריאל שליט"א. ועיין חזון עובדיה עמ' עג, שחולק וסובר שאם בעקבות דחיית השיעור, חלק מן הלומדים ייעדרו מן השיעור, יש לקיים את השיעור בזמן, ולאחר מכן ילכו משותפי השיעור הביתה וידליקו נרות, כי מעלת לימוד תורה של רבים עדיפה על פני הדלקה בזמן.

פרק ה מקום ההדלקה וסידור הנרות

הדלקה בפתח הבית

שתי מטרות עמדו לעיני חז"ל כאשר קבעו את מקום הדלקת הנרות. מטרה אחת היא שיהיה בהדלקה הפרסום הגדול ביותר של הנס, שכן עיקרה של מצוות הדלקת הנרות היא לפרסם את הנס. ומטרה שנייה היא שההדלקה תהיה בצמוד לבית, כדי שיהיה ניכר מי הדליק את הנר¹. לכן אמרו חכמים: "נר חנוכה מצוה להניחה על פתח ביתו מבחוץ"², שכן על ידי זה הנס מתפרסם לעוברים ולשבים, וניכר מי הדליק את הנר. ורמז יש בכך שמדליקים את הנרות בפתח הבית מבחוץ, שמגמתנו היא שאור התורה והקדושה שבתוך הבית, יאיר את כל המרחבים סביב, ולא יצטמצם רק לביתו הפרטי של כל אחד ואחד³.

1. עיין חידושי רבינו משה קזיס שבת כא ב.

2. שבת כא ב, שו"ע תרעא ה. ועיין שפת אמת שבת כב ב ד"ה בגמ' ת"ש, ודעת תורה תרעה א, ושו"ת אגרות משה אורח חיים חלק ד סימן קה אות ז ד"ה ולפ"ז, והליכות שלמה פרק יד דבר הלכה טז והערה 54, וילקוט יוסף (תש"פ) עמ' קעט, שאדם שהדליק את הנרות בתוך הבית, יצא בדיעבד ידי חובה, ועיין פניני חנוכה עמ' נג, שהגרי"ש אלישיב חולק וסובר שמי שצריך להדליק בפתח הבית והדליק בחלון, לא יצא ידי חובה, ועיין לקמן שיש סוברים שבזמננו מותר לכתחילה להדליק בתוך הבית.

3. עיין מאמרי הראיה עמ' 150, שערי המועדים לאדמו"ר מלובביץ' חנוכה עמ' רצו, עיין הליכות שלמה פרק יד הערה 13.

כאשר פתח הבית מוּסתר מעט מבני רשות הרבים ויש יותר פרסום הנס בהדלקה בחלון הפונה לרשות הרבים מאשר בהדלקה בפתח הבית, נחלקו הדעות: יש סוברים שיש להדליק את הנרות בפתח הבית⁴, כיוון שכך הייתה עיקר התקנה⁵, ויש סוברים שעדיף להדליק בחלון, כדי להרבות בפרסום הנס⁶, וכן הלכה⁷.

מקום הנחת הנרות בפתח הבית

כשמדליקים נרות בפתח הבית, מצווה להניחם בטפח הסמוך לפתח⁸, כדי שהעוברים בפתח יראו את הנרות⁹. ומניחים את הנרות בצד שמאל

4. הליכות שלמה פרק יד דבר הלכה ה-ו, פניני חנוכה עמ' נג, בשם הגרי"ש אלישיב, חוט שני עמ' שו.
5. פניני חנוכה עמ' נג, בשם הגרי"ש אלישיב, חוט שני עמ' שו. ועיין פניני חנוכה שם, וחוט שני שם, שאם כאשר הנרות מונחים בפתח הבית, בני רשות הרבים אינם רואים אותם כלל, יש להעדיף הדלקה בחלון.
6. מצוותיך אמונה חנוכה עמ' 28 הערה 84, שכן נהג מרן הרב קוק זצ"ל, ארחות רבנו (תשע"ד) חלק ג עמ' קלח, בשם החזון איש, הגר"א שפירא בנספח א למקראי קודש לרב הררי סעיף 5, עיין אור לציון חלק ד פרק מב הערה ה, שאלת רב חלק ב עמ' שעא, בשם הגר"ח קנייבסקי, דבר חבור מועדים עמ' שכ הערה 53.
7. כן כתב לנו הגר"י אריאל שליט"א.
8. שו"ע תרעא ז. ועיין ערוך השלחן תרעו יא, ומעדני שלמה (תשע"ו) עמ' ריט, בשם הגרש"ז אוירבך, ונר חנוכה (ספטימוס) פרק ג הערה לג, בשם הגר"ח קנייבסקי, וילקוט יוסף (תש"פ) עמ' קסו, שדין זה אינו מעכב, ואם הדליק רחוק מטפח הסמוך לפתח יצא ידי חובו, ועיין פניני חנוכה עמ' פט, בשם הגרי"ש אלישיב, שחולק. ועיין פניני חנוכה עמ' צא, בשם הגרי"ש אלישיב, וחוט שני עמ' שיג, שצריך שהנר יהיה בטפח הסמוך לפתח, ולא די בכך שתא הזכוכית של החנוכייה יהיה בטפח הסמוך לפתח, ועיין קובץ הלכות לגר"ש קמניצקי פרק ח סעיף ו, שחולק וסובר שדי בכך שתא הזכוכית של החנוכייה או השולחן שעליו מניחים את הנרות יהיו בטפח הסמוך לפתח. ועיין ארחות רבינו (תשע"ד) חלק ג עמ' קלב, בשם הגרי"ח קנייבסקי, שאין צריך לדקדק בשיעור מדויק של טפח. ועיין הליכות שלמה פרק יד סעיף א, וחוט שני עמ' שיג, וירושלים במועדיה עמ' קצב, שרבים המדליקים בפתח אחד, רשאים להניח את הנרות זה בצד זה, אף שרק נרותיו של הראשון הם בטפח הסמוך לפתח, הואיל וניכר שכל הנרות שייכים לפתח, ועיין שבות יצחק חנוכה פרק ו עמ' קיב, בשם הגרי"ש אלישיב, שחולק. ועיין מעדני שלמה (תשע"ו) עמ' רכג, בשם הגרש"ז אוירבך, שמזוזת הפתח נחשבת חלק מהפתח.
9. ב"ח תרעא סוף אות ז. ועיין משנ"ב תרעא לא, שכתב טעם אחר, שאם הנרות יהיו רחוקים יותר מטפח מהפתח, לא יהיה ניכר שבעל הבית הניחם שם.

של הפתח, כדי שהעוברים בפתח יהיו מוקפים במצוות – מזוזה מימין ונר חנוכה משמאל¹⁰. וכשהעובר בפתח לבוש בציצית, מעלת הציצית מצטרפת למעלת הנר והמזוזה, ועליו נאמר: "והחוט המשולש לא במהרה ינתק"¹¹. ואם אין בפתח מזוזה, יש להניח את הנרות מימין¹², שכן בכל דבר מצווה מעדיפים את צד ימין¹³, משום שהימין מסמל את מידת החסד והשמאל את מידת הדין, ויש להעדיף את מידת החסד על פני מידת הדין¹⁴.

גובה הנר

לכתחילה, יש להניח את הנרות בפתח כך שהשלהבת של הנר תהיה גבוהה משלושה טפחים (24 ס"מ) ונמוכה מעשרה טפחים (80 ס"מ). זאת כדי שיהיה ניכר שהנרות הודלקו לשם מצווה ויתרבה פרסום הנס; שכן מצד אחד, אדם המדליק נר כדי להאיר, אינו מניח את הנר בגובה שעד עשרה טפחים, אלא מניח אותו גבוה יותר, כדי שיאיר מרחב גדול, ומצד שני, נר המונח בגובה של פחות משלושה טפחים מן הקרקע, אינו ניכר לעוברים ולשבים¹⁵.

10. שו"ע תרעא ז. ועיין הליכות שלמה פרק יד דבר הלכה א, שאם אין מספיק מקום בצד שמאל של הפתח לכל החנוכיות, רשאים להניח את החנוכיות גם בצד ימין של הפתח.

11. קהלת ד יב. שו"ת מהרי"ל סימן מ.

12. שו"ע תרעא ז.

13. משנ"ב תרעא לד.

14. עיין תפארת יעקב (שפירא) מדות פרק ב אות י.

15. שו"ע תרעא ו, ומשנ"ב שם. ועיין משנ"ב שם כד, שהמדליק בחלון, רשאי להדליק בו אף שהוא גבוה מעשרה טפחים. ועיין בן איש חי שנה ראשונה פרשת וישב אות ה, והלכות חגים לגר"מ אליהו פרק נח סעיף מב, שלפי הקבלה טוב להניח את החנוכייה כך שהשלהבת של הנר תהיה גבוהה משבעה טפחים.

מקומם של נרות החנוכה אינו יכול להיות גבוה מעשרים אמה (9.6 מטר), כיוון שנרות הנמצאים בגובה רב אינם נראים לעוברים ולשבים, ואינם מפרסמים את הנס¹⁶.

הדלקה בחלון

בזמן חז"ל, היו אנשים שהתגוררו בחדר בקומה שנייה, ולא הייתה להם כניסה נפרדת אליו, אלא היו נכנסים לחדרם דרך הפתח שבקומה הראשונה, ומשם היו עולים לחדר שבקומה השנייה. אילו הדרים בקומה השנייה היו מדליקים את נרות החנוכה בפתח הבית שבקומה הראשונה, היו העוברים והשבים סבורים שזו הודלק על ידי בעל הדירה התחתונה. לכן תיקנו חז"ל שהדר 'בעלייה' (בקומה השנייה) ידליק את נרות החנוכה בחלון חדרו הפונה לרשות הרבים, וכך יהיה ברור שהוא זה שהדליק את הנר¹⁷.

הדלקה בתוך הבית

בתקופת האמוראים, כאשר היהודים היו תחת שלטון הפרסים, לפעמים הייתה סכנה להדליק את נרות החנוכה בפתח הבית או בחלון, מפני שביום חגם התירו הפרסיים להבעיר אש רק בבית העבודה זרה שלהם, ולפעמים חל יום חגם בימי החנוכה. כדי שגם במצבים כאלו, יהיה ניתן לקיים את מצוות נרות החנוכה, אמרו חכמים שבשעת הסכנה, אין צורך להדליק את הנר בפתח הבית או בחלון, אלא "מניחו על שולחנו ודיו"¹⁸. ורמז יש בכך, שאף כאשר איננו זוכים להאיר את כל המרחבים

16. שו"ע תרעא ו, ומשנ"ב שם. ועיין הערה 41, כיצד ינהגו אנשים הגרים בבנין גבוה.

17. עיין שבת כא ב, ושו"ע תרעא ה, ומשנ"ב שם, ושער הציון שם כז. ועיין הליכות שלמה פרק יד דבר הלכה ג, וירושלים במועדיה עמ' קפט, שהמדליק בחלון ידליק בימין החלון, ועיין קובץ הלכות לגר"ש קמינצקי פרק ט הלכה ט, שחולק.

18. עיין שבת כא ב, ורש"י שם ד"ה הסכנה, עיין שו"ע תרעא ה.

פרק ה - מקום ההדלקה וסידור הנרות

סביבנו באור התורה והמצוות, עדיין מוטל על כל אחד ואחד להאיר את ביתו הפרטי באורם¹⁹.

הדין בזמן הזה

במשך הגלות נהגו להדליק את הנרות בתוך הבית, מחשש סכנה. אבל בזמן הזה, בחסדי ה' חזרנו לארץ ישראל, וניתן להדליק את נרות החנוכה בפתח הבית ולפרסם את הנס בהשקט ובבטחה, ולכן ראוי להדליק את הנרות בפתח הבית, כפי עיקר התקנה. וכדי שהנרות לא יכבו, מניחים אותם בתיבת זכוכית²⁰. אמנם עדיין רבים נוהגים להדליק את נרות החנוכה בתוך הבית²¹, ונאמרו כמה טעמים להצדיק מנהג זה. טעם אחד הוא שכיוון שהייתה סכנה בדבר, שוב לא חזר המנהג לקדמותו²². טעם שני הוא שבזמן הזה, שנוהגים להדליק נרות גם בבית הכנסת, פרסום הנס לרבים מתקיים כבר בהדלקה בבית הכנסת, ולכן נחלש החיוב להדליק בפתח הבית מבחוץ כדי לפרסם את הנס לרבים²³. וטעם שלישי הוא שיש עדיין מקומות בעולם שהנחת נרות החנוכה בפתח הבית מבחוץ עלולה להביא לידי סכנה, ואין דנים כל מקום ומקום בנפרד, אלא דין אחד הוא לכל ישראל²⁴.

19. עיין מאמרי הראיה עמ' 150.

20. מועדים וזמנים חלק ב סוף סימן קמ וחלק ו סימן פט, שכן נהגו רבי זונדל מסלנט ותלמידי הגר"א שעלו לארץ ישראל, מקראי קודש לגרצ"פ פרנק סימן יז, שכן נהג מהרי"ל דיסקין, הליכות שלמה פרק יד דבר הלכה ל, חזון עובדיה עמ' לח, אור לציון חלק ד פרק מב שאלה ג, אשרי האיש פרק לה אות א, שו"ת אד נדברו חלק י סימן כו וחלק יד סימן אות ג, הגר"ש דבליצקי קובץ מוריה שנה שלישית (תשל"א) גליון ג-ד (כז-כח) עמ' סט, וכן כתב לנו הגר"א אריאל שליט"א.

21. עיין שו"ת דבר יהושע חלק א סימן מ, ושו"ת מנחת יצחק חלק ו סימן סו, ושו"ת שבט הלוי חלק ז סימן פד, ותורת המועדים סימן ג סעיף ד, וילקוט יוסף (תש"פ) עמ' קסז.

22. שו"ת דבר יהושע חלק א סימן מ.

23. שבט הלוי חלק ז סימן פד.

24. מועדים וזמנים חלק ב סימן קמ. ועיין פסקי תשובות תרעא הערה 11.

הנוהגים להדליק נרות בתוך הבית, ישתדלו להניח את הנרות בחלון הפונה לרשות הרבים, כדי לפרסם את הנס לבני רשות הרבים.²⁵

בית עם חצר

בית שבחזיתו יש חצר, נחלקו הראשונים אם יש להדליק את הנרות בפתח הבית או בפתח החצר. לדעת רש"י, עדיף להדליק בפתח הבית²⁶, שכן על ידי זה ניכר יותר מי הדליק את הנר, והנס מתפרסם גם כן, כי עוברים ושבים יכולים לראות את הנר דרך פתח החצר²⁷. ולדעת התוספות, יש להדליק בפתח החצר²⁸, כיוון שכל הנרות נראים טוב יותר לעוברים ולשבים, ויש בכך יותר פרסום הנס²⁹, וכדעה זו פסק מרן השלחן ערוך³⁰.

25. משנ"ב תרעא לח. ועיין ליקוטי מהרי"ח (תשע"ג) עמ' שעג, שיש חולקים וסוברים שעדיף להדליק בפתח הבית מבפנים מאשר בחלון הפונה לרשות הרבים, כדי להיות מסובבים במצוות, ועיין מקראי קודש לרב הררי פרק ג הערה ג, שכן נהג הגר"מ אליהו.

26. רש"י שבת כא ב ד"ה מבחוץ.

27. חידושי רבינו משה קזיס שבת כא ב, ואור לציון חלק ד פרק מב הערה ד.

28. תוספות שבת כא ב ד"ה מצוה.

29. חידושי רבינו משה קזיס שבת כא ב, ואור לציון חלק ד פרק מב הערה ד.

30. שו"ע תרעא ה. ועיין באור הלכה תרעא ה ד"ה פתח, שהביא כמה ראשונים שסוברים כרש"י, ועיין ערוך השלחן תרעא כ, שתמה על השלחן ערוך שסתם כדעת התוספות, כיוון שהרמב"ם ור"י וסמ"ג והגהות מימוניות והר"ן סוברים כדעת רש"י, ועיין קובץ אוצרות התורה גיליון כסלו תשס"ה עמ' ד, שהחזון איש פסק כרש"י, ועיין הגר"ש דבליצקי אור תורה כסלו תשל"ו סימן ס עמ' רכא, שיש לפסוק כרש"י, ועיין שערי דבר חלק א עמ' קמג, בשם הגר"ש דבליצקי, שרוב ככל גדולי קהילת הפרושים בארץ ישראל נהגו להדליק על פתח הבית כשיטת רש"י, ועיין שו"ת באהלה של תורה חלק ב סימן צז אות ד, שהרוצה להדליק בפתח הבית כדעת רש"י רשאי. ועיין תשובות והנהגות חלק ג סימן רטו אות ג, שאם ניתן לראות את פתח הבית מרשות הרבים, אזי גם לדעת תוספות אפשר להדליק בפתח הבית, ועיין הליכות שלמה פרק יד דבר הלכה אות ח, שכתב כעין זה. עיין תשובות והנהגות חלק ב סימן שמב אות ב, בשם הגרי"ז סולוביצקי, שפתח חצר ללא משקוף ומזוזות אינו נחשב פתח, ואין להדליק בו נרות, ועיין הליכות שלמה פרק יד דבר הלכה ח, ופניני חנוכה עמ' פ, בשם הגר"צ פ, פרנק, הגאון מטשביין והגר"ש אלישיב, ותשובות אביגדר הלוי עמ' תלג, שחולקים, ועיין תשובות והנהגות חלק ב סימן שמב אות ב, שכן המנהג. ועיין פניני חנוכה עמ' ס ועמ' סג, בשם הגר"ש אלישיב, שחצר שאינה מוקפת במחיצות, אין לה דין חצר, ואין להדליק בפתחה. ועיין הליכות שלמה פרק יד

בעבר היו אופים, מבשלים, מכבסים ועושים שימושים נוספים בחצרות הבתים³¹, אך בזמננו כל צרכי המגורים נעשים בתוך הבית, והחצר משמשת בעיקר לנוי. על סמך שינוי זה במציאות, חידש החזון איש שבזמננו יש להדליק את הנרות בפתח הבית גם לדעת התוספות, כיוון שבעבר, פתח החצר היה פתח מקום המגורים, ולכן תיקנו להדליק בו, מה שאין כן בזמננו³². רבים חולקים על החזון איש, וסוברים שעיקר הטעם שיש להדליק בפתח החצר הוא כיוון שפתח החצר סמוך לרשות הרבים ועל ידי זה מתרבה פרסום הנס, ולכן יש להדליק את הנרות בפתח החצר גם בזמננו³³, וכן הלכה³⁴.

בניין קומות

נחלקו הפוסקים היכן ידליקו את נרות החנוכה אנשים הגרים בבניין רב קומות, ונאמרו בעניין זה שלוש דעות. יש סוברים שהחלל המשותף בבניין נחשב כחצר משותפת של הדיירים, ולכן יש להדליק את הנרות בפתח הבניין, שהוא כפתח החצר. ואם הבניין מוקף בחצר, יש להדליק

הערה 15, שאין להדליק בפתח חצר המשמשת בעיקרה לחניית כלי רכב, ועיין פניני חנוכה עמ' ס, בשם הגרי"ש אלישיב, שחולק.

31. עיין בבא בתרא נז א-ב, ורש"י בבא בתרא ב א ד"ה השותפין.

32. ארחות רבנו (תשע"ד) חלק ג עמ' כח-קכט, דינים והנהגות ממרן החזון איש פרק כג אות א, שונה הלכות סימן תרעא יא, חוט שני עמ' שו. ועיין שו"ת אד נדברו חלק ד סימן לט, והלכות חג בחג פרק ה הערה 3 עמ' מב, שביארו את טעמו של החזון איש, ועיין הגר"ח ברים (תלמיד החזון איש) אוצרות התורה גיליון כסלו תשס"ה עמ' ג, שביאר באופן אחר. ועיין נר ציון חנוכה פרק 2 סוף הערה 15, שדעת הגר"צ אבא שאול כדעת החזון איש, ועיין שם שהאריך לבאר טעמם.

33. שבות יצחק חנוכה עמ' ו, בשם הגרי"ז סולוביצ'יק והגרי"ש אלישיב, ארחות רבנו חלק ג (תשע"ד) עמ' קלו, בשם הגרי"י קנייבסקי, הליכות שלמה פרק יד דבר הלכה ו, קובץ הלכות לגר"ש קמיעקי פרק 2 הלכה ז, מצוותיך אמונה עמ' 97, בשם הגר"ז גולדברג, דבר חברון מועדים עמ' שכ. ועיין מנחת אשר מועדים חנוכה סימן ג סוף אות ב, שכן המנהג.

34. כן כתב לנו הגר"י אריאל שליט"א, והוסיף שאם פתח הבית נראה ברשות הרבים, עדיף להדליק בפתח הבית (עיין הערה 30). ועיין הערה 30, שהרוצה לסמוך על דעת רש"י ולהדליק בפתח הבית, רשאי.

את הנרות בפתח החצר הפונה לרשות הרבים³⁵. ויש סוברים שהחלל המשותף אינו נחשב כחצר, כיוון שהוא משמש רק למעבר, ולכן יש להדליק את הנרות בפתח הדירה של כל אחד³⁶. ויש סוברים שיש להדליק את הנרות בחלון הפונה לרשות הרבים³⁷. זאת משום שאין להדליק בפתח הדירה, כיוון שנרות המונחים בפתח הדירה אינם מפרסמים את הגס לבני רשות הרבים³⁸, ואין להדליק בפתח הבניין, כיוון שהדלקת נרות רבים בפתח בניין שפתחי דירותיו אינם נראים לעוברים ברשות הרבים, תגרום לכך שלא יהיה ניכר מי הדליק נרות אלו³⁹. ועוד שיש סוברים שהחלל המשותף בבניין אינו נחשב כחצר, כיוון שהוא משמש רק למעבר⁴⁰.

35. הליכות שלמה פרק יד סעיף ד, אשרי האיש פרק לה אות א. ועיין הליכות שלמה פרק יד דבר הלכה והערה 11, שלאחר שאחד הדיירים הדליק בפתח הבניין, עדיף ששאר דיירי הבניין ידליקו בחלון ביתם, כדי שיהיה ניכר מיהו בעל הנר, ובלבד שחלון ביתם אינו גבוה מעשרים אמה.

36. שונה הלכות עם הערות תורת המועדים סימן תרעא ס"ק יח, בשם הגר"ח קנייבסקי בדעת החזון איש, ירושלים במועדיה עמ' קפז. ועיין שונה הלכות שם, שאם ניתן להדליק את הנרות בחלון הפונה לרשות הרבים, והדבר יגדיל את פרסום הגס בצורה ניכרת, יש להדליק את הנרות בחלון.

37. שו"ת שבט הלוי חלק ד סימן סה, קובץ הלכות חנוכה מהגר"ם פיינשטיין אות ח בתוך מקראי קודש לרב הררי נספח ז, הלכות חגים לגר"ם אליהו פרק נח סעיף לז, חוט שני עמ' שז, אז נדברו חלק ה סימן לט, באהלה של תורה חלק ב סימן צז אותיות ד-ה, הלכות חג בחג פרק ה סעיף ב. ועיין חוט שני עמ' שז, שאם החלון הפונה לרשות הרבים גבוה מעשרים אמה, יש להדליק בפתח הדירה, וכעין זה בהלכות חגים לגר"ם אליהו פרק נח סעיף לז, ועיין קובץ הלכות חנוכה מהגר"ם פיינשטיין שם, והליכות שלמה פרק יד סעיף ה, ושו"ת שבט הלוי חלק ד סימן סה, ובאהלה של תורה חלק ב סימן צז אותיות ד-ה, שחולקים. ועיין חוט שני עמ' שח, בשם הגר"י קנייבסקי, והליכות שלמה פרק יד סעיף ב, וירושלים במועדיה עמ' קצא, שמרפסת הפונה לרשות הרבים נחשבת כחלון, ואפשר להדליק בה, ועיין אשרי האיש פרק לה אות יז, ותשובות והנהגות חלק ג סימן רטו אות ג, שחולקים וסוברים שמרפסת אינה כחלון ואין להדליק בה.

38. חוט שני עמ' שז, אז נדברו חלק ה סימן לט.

39. עיין ירושלים במועדיה עמ' קפח, עיין הלכות חג בחג פרק ה הערה 5, מנחת אשר מועדים חנוכה סימן ג אות ג: אפשר.

40. עיין הלכות חג בחג פרק ה הערה 5.

למעשה, עדיף לנהוג כשיטה השלישית ולהדליק את הנרות בחלון הפונה לרשות הרבים. ונכון להניח את הנרות בחלון באופן שגם בני הבית יראו את הנרות, ויהיה בכך פרסום גם לבני הבית. ואפילו אם חלון הבית גבוה עשרים אמה מרשות הרבים (9.6 מטר), יש להדליק בחלון, כיוון שיש בכך קצת פרסום לבני רשות הרבים. ואם יש סביב הבית בניינים גבוהים שחלון הבית נשקף אליהם, יש בכך פרסום גם לדיירי הבניינים הללו⁴¹.

סידור הנרות בחנוכייה וסדר ההדלקה

מסדרים את הנרות בחנוכייה ומדליקים אותם באופן כזה שיתקיימו שני עניינים: א. שהנר הראשון שיודלק יהיה הנר שהוסיפו באותו יום, שכן נר זה מציין את הנס הגדל מיום ליום. ב. שכיוון ההדלקה יהיה משמאל לימין, שכן כלל בידינו: 'כל פניות שאתה פונה לא יהיו אלא לימין'. וכך הוא סדר ההדלקה למעשה: ביום הראשון מניחים את הנר הראשון כך שכאשר המדליק עומד מול החנוכייה, הנר מונח בקצה הימני שלה. ביום השני מניחים את הנר הראשון במקום שהונח בו אתמול, ומוסיפים לשמאלו נר נוסף, ובשעת ההדלקה מדליקים תחילה את הנר הנוסף. וכך גם ביום השלישי – מניחים את הנר הראשון והנר השני במקום שהונחו בו ביום הקודם, ומוסיפים לשמאלם נר שלישי, ומדליקים תחילה את הנר השלישי; וכן הלאה עד היום השמיני. כשעושים כך, מתחילים תמיד בהדלקת הנר החדש, וכיוון ההדלקה

41. באהלה של תורה חלק ב סימן צז אותיות ד-ה. ועיין פסקי הלכות מהגר"מ פיינשטיין בתוך מקראי קודש לרב הררי נספח ז אות ח, וחזון עובדיה עמ' לו הערה יג, ומקראי קודש פרק ג הערה ד, בשם הגר"ש ישראל, והליכות אבן ישראל פרק מא אות י, וחידושי בתרא סימן תרעא סעיף ז, בשם הגר"ח פ' שיינברג, והגר"א נבנצל שליט"א בקובץ אליבא דהלכתא גיליון ק עמ' כא, שאפשר להדליק נרות בחלון הגבוה מעשרים אמה, אם יש סביב בתים גבוהים שחלון הבית נשקף אליהם, ועיין מקראי קודש שם, בשם הגר"ש אלישיב, הגר"י צדקה והגר"מ אליהו, ושם נספח ד, בשם הגר"ח קנייבסקי, וחוט שני עמ' שז אות י, שאין להתחשב בבתים גבוהים שחלון הבית נשקף אליהם, כיוון שאין זה רשות הרבים. ועיין הליכות שלמה פרק יד הערה 22, שהסתפק בזה.

הוא לעולם משמאל לימין⁴².

רצוי שבשעת ההדלקה יעמוד המדליק סמוך לנר החדש, כדי שגור זה יהיה הנר הראשון שידו פוגשת, וידו לא תחלוף על נרות אחרים מבלי להדליקם. זאת משום ש'אין מעבירים על המצוות', כלומר אין חולפים על פני מצווה שפוגשים בה מבלי לקיימה⁴³.

42. שו"ע תרעו ה, ומשנ"ב שם, כף החיים תרעו לא, הלכות חגים לגר"מ אליהו פרק נח סעיפים לה-לו, אור לציון חלק ד פרק מו שאלה ח, ילקוט יוסף (תש"פ) עמ' תנ. ועיין משנ"ב שם ס"ק ט וס"ק יא, שאין הבדל בכל זה בין מדליק בצד ימין של הפתח, בין בצד שמאל, בין בחלון. ועיין משנ"ב עם הערות איש מצליח על משנ"ב תרעו ט, שכן הוא מנהג יוצאי ספרד. ועיין משנ"ב שם ט, ושער הציון שם יד, שהמהרש"ל והגר"א חולקים על הנאמר לעיל, ולדעתם העיקרון הקובע את סדר ההדלקה הוא שיש להדליק תחילה את הנר הסמוך ביותר לפתח, כיוון שער זה הוא עיקר החיוב, ושאר הנרות הם נרות הידור, ועיין זה חשוב יותר מהדלקת הנרות משמאל לימין. ועיין ביאור הלכה תרעו ה ד"ה כי להפנות, שלט"ז יש שיטה שלישית, היתה בעקרונית לשיטת השלחן ערוך, אלא שלפי שיטתו משמעות החיוב לפנות לימין, הוא להתחיל את ההדלקה בצד ימין ולפנות לשמאל (ככיוון הכתיבה בשפה העברית), ולכן יש להניח את הנר הראשון בקצה השמאלי של החנוכיה, ולמחרת להוסיף נר לימין, ולהדליק תחילה את הנר הימני ביותר, שהוא הנר החדש, ולאחר מכן לפנות לנר שלשמאלו, וכן הלאה בכל יום ויום, ועיין משנ"ב שם, וביאור הלכה שם, שניתן לנהוג כפי כל אחת מהשיטות, ועיין פסקי תשובות תרעו ו, שהמנהג הנפוץ הוא כדעת השלחן ערוך.

43. משנ"ב תרעו יא. עיין ביאור הלכה תרעג ב ד"ה הדלקה, שיש להקפיד להדליק כל נר היטב, שהאש תאחז בו כראוי, ורק לאחר מכן לעבור לנר הבא, ועיין פסקי תשובות סימן תרעג אות יא, שבזמננו אין מקפידים על כך, כנראה משום שהנרות שלנו מעובדים היטב והאש נתפסת בהם היטב מיד, ועיין שם, שיש המדקדקים בזה גם בזמננו, ועיין חזון עובדיה עמ' קכט, והלכות חגים לגר"מ אליהו פרק נח סעיף מח, שמשמע שגם בזמננו יש להקפיד בזה.

פרק ו דיני הנר

כמות השמן

כדי להרבות בפרסום הנס, לא די בכך שהנר ידלק זמן קצר, אלא צריך שהנר ידלק לפחות חצי שעה¹. והנהגים להדליק נרות בשקיעת החמה, טוב שיקפידו שהנרות ידלקו כחמישים דקות, עד חצי שעה לאחר צאת הכוכבים, כדי לצאת ידי חובת הסוברים שזמן ההדלקה הוא בצאת הכוכבים².

בערב שבת, מקדימים להדליק את נרות החנוכה כעשרים וחמש דקות לפני השקיעה, ולכן יש להשתמש בנרות גדולים, שיספיקו לדלוק כשעה ורבע. זאת כיוון שמדליקים נרות כעשרים וחמש דקות לפני השקיעה, ומשך הזמן בין השקיעה לצאת הכוכבים הוא כעשרים דקות, ולאחר צאת הכוכבים, הנרות צריכים לדלוק עוד חצי שעה.

1. שו"ע תרעב ב.

2. עיין אגרות קודש לאדמו"ר מלובביץ' חלק י עמ' קנג, הלכות חגים לגר"מ אליהו פרק נח סעיף נ, ימי הלל והודאה עמ' פ, בשם הגר"ח קנייבסקי, עיין הגר"ש דבליצקי קובץ ישורון גיליון ס עמ' רמד. ועיין הליכות שלמה פרק טו סעיף ח, ופניני חנוכה עמ' קסא, בשם הגר"ש אלישיב, שיש הידור בכך שהנרות ידלקו כל זמן שעוברים ושבים מסתובבים בחוץ, כדי להרבות בפרסום הנס, ועיין הליכות שלמה שם הערה 39, שנרות החנוכיה של הגרש"ז אוירבך דלקו בערך עד השעה אחת עשרה. ועיין עובדות והנהגות לבית בריסק חלק ד עמ' קג, בשם הגר"ז, שיש להיזהר בדבר מן הדין, ועיין שם חלק ב עמ' צט, בשם הגר"ז, שלהפך, אין זו חובה מן הדין, ועיין חזון עובדיה עמ' סו, שאין בדבר חובה. ועיין נר חנוכה (ספטימוס) עמ' טו, שהחזון איש היה מכבה את נרות החנוכיה שלו חצי שעה אחר צאת הכוכבים.

שמן זית ונרות שעווה

כל השמנים והפתילות כשרים להדלקת נר חנוכה, ומצווה מן המובחר להדליק בשמן זית, שבו נעשה הנס. ואם אין שמן זית, יש להדליק בשמן שאורו זך ונקי³. הדלקה בשמן, אף שאינו שמן זית, עדיפה על הדלקה בנר שעווה, הואיל והנס נעשה בשמן⁴.

נורה חשמלית

עם המצאת נורת הליבון החשמלית הכריעו הפוסקים שהדלקתה אסורה בשבת, כיוון שחוט הלהט שבה נחשב כאש. בעקבות זאת

3. שו"ע ורמ"א תרעג א. ועיין חוט שני עמ' שיט, וירושלים במועדיה עמ' קצט, והגר"א וייס שליט"א בקובץ דרכי הוראה גיליון ד עמ' פב, ששמן בעל חומציות גבוהה המיועד למאור ולא לאכילה, כשר להדלקה לכתחילה, ועיין אשרי האיש פרק לד אות יג, והלכות חגים לגר"מ אליהו פרק נח סעיף עא, שחולקים, ועיין ילקוט יוסף (תש"פ) עמ' שיט ואילך, שהאריך בזה. ועיין תשובות והנהגות חלק ג סימן ריח, והגר"א וייס שליט"א בקובץ דרכי הוראה גיליון ד עמ' פד, ששמן זית מוצק אינו מהודר להדלקה, כיוון שאינו דומה לשמן שבו נעשה הנס, ועיין שו"ת שבט הלוי חלק ט סימן קמג, ואשרי האיש פרק לד אות טז, שחולקים. ועיין שדי חמד מערכת חנוכה אות טו, והליכות שלמה פרק יג דבר הלכה יב, ושו"ת להורות נתן חלק א סימן ל, ושו"ת שמע שלמה חלק ד סימן כא אותיות ב-ד, שהשמן אינו צריך להיות שייך למדליק, ועיין מקראי קודש לגרצ"פ פרנק, ופניני חנוכה עמ' טז, בשם הגר"ש אלישיב, שחולקים. ועיין בן איש חי שנה ראשונה פרשת וישב אות יב, וכף החיים תרעג יא, שאין להדליק את הנרות בשמן שהונח תחת המיטה שישנו עליה בלילה, כיוון ששורה עליו רוח רעה והוא אינו ראוי לאכילה, ועיין חזון עובדיה עמ' פח, שחולק. ועיין משנ"ב תרעז יז, שמותר להשתמש בשמן שנותר בבד"ץ להדלקת הנרות של היום למחרת.

4. משנ"ב תרעג ד. ועיין מצות ראייה למרן הרב קוק זצ"ל סימן תרעג סעיף א, שגר שעווה שאורו צלול יותר משמן זית, עדיף משמן זית, ועיין שלחן שלמה (מירקיש) תרעג א, ומנחת פתים תרעג א, וארחות חיים (כהנא) תרעג ב, שחולקים. ועיין פאת השלחן עם בית רידב"ז הלכות שמיטה פרק ה סעיף ט, ודרך אמונה שמיטה פרק ה ס"ק מט, בשם החזון איש, ושו"ת שבט הלוי חלק א סימן קפד, שאין להדליק נר חנוכה בשמן של שביעית, כיוון שאסור להשתמש לאור הנרות, ונמצא שמפסיד את השמן, ועיין מנחת שלמה חלק א סימן מב, והלכות חגים לגר"מ אליהו פרק נח סעיף עג, ואור לציון חלק ד פרק מד שאלה ד, שחולקים, ועיין באהלה של תורה חלק ג סימן נד, שיש לסמוך על הוראת המנחת שלמה. ועיין חזון עובדיה עמ' פו, שאסור להדליק נר חנוכה בשמן של טבל טמא, ועיין באהלה של תורה חלק ד סימן נג, שחולק. ועיין חזון עובדיה עמ' עז, והרב יואל פרידמן בקובץ אמונת עתיך גיליון 7 עמ' 28, שמותר לכהן להדליק את הנרות בשמן תרומה טמא (שמן שרפה).

התעוררה שאלה אם ניתן לצאת ידי חובת הדלקת נר חנוכה בהדלקת נורת ליבון חשמלית. יש סוברים שיוצאים בה ידי חובה, ובלבד שיהיה ניכר שהדליקה לשם מצוות נר חנוכה, ושתהיה בה סוללה שמספיקה לחצי שעה לפחות. לפי דעה זו, הסוללה נחשבת כשמן, וחוט הלהט כאש⁵. אבל רוב האחרונים סוברים שאין יוצאים ידי חובת נר חנוכה בהדלקת נורה חשמלית⁶, שכן אין הנורה נחשבת נר, הואיל ואין בה שמן ופתילה⁷. ובשעת הדחק כאשר אין לאדם אפשרות אחרת, כגון חולה המאושפז בבית חולים, שאינו רשאי להדליק נר בחדרו, יש להדליק נורת ליבון חשמלית הדולקת על ידי סוללה, אך אין לברך על ההדלקה, מכיוון שלדעת הרבה פוסקים אין מקיימים את המצווה בהדלקת נורה חשמלית⁸. נורה חשמלית שאין בה חוט להט, כגון נורת לד, פסולה להדלקה לדעת הכול⁹.

כדי לכבד את המצווה, טוב להדליק נרות בחנוכייה יפה ומהודרת¹⁰.

5. הליכות שלמה פרק טו סעיף ג, קובץ תשובות לגר"ש אלישיב חלק ג סימן קג, עיין אור לציון חלק ד פרק מד שאלה ב, ירושלים במועדיה עמ' רמג-רמה. ועיין הליכות שלמה שם הערה 11, ואור לציון שם הערה מ, שאין לברך על נורה חשמלית המחוברת ישירות למערכת החשמל (ללא סוללה), כיוון שבזרם החשמל הכללי נוצר בכל רגע ורגע זרם חדש בתחנה, שלא היה לפני כן בעולם, ונמצא שבשעת ההדלקה, לא היה בנר שיעור שמן שיהיה ראוי לדלוך חצי שעה. ועיין קובץ תשובות שם, שמשמע שגם נורה חשמלית המחוברת ישירות למערכת החשמל (ללא סוללה) כשרה להדלקה. ועיין הליכות שלמה שם, שלכתחילה אין לקיים את המצווה בנורה חשמלית, כיוון שיש בדבר ספקות שונים, ורק מי שאין לו ברירה אחרת, יכול להדליק נורת ליבון חשמלית.

6. מצות ראה למרן הרב קוק זצ"ל תרעג א ד"ה ולענין נר, כף החיים תרעג יט, ישכיל עבדי חלק ג אורח חיים סימן יז, משפטי עוזיאל חלק א סימן ז, קובץ הלכות לגר"ש קמניצקי עמ' כו, בשם הגר"ם פיינשטיין, ציצ אליעזר חלק כ סימן מה, חזון עובדיה עמ' צג, הלכות חגים לגר"ם אליהו פרק נח סעיף עה, דבר חביון מועדים עמ' שכא, קובץ הלכות לגר"ש קמניצקי פרק א סעיף יג.

7. שו"ת הרב צבי חלק ב סוף סימן קיד, חזון עובדיה עמ' צג. ועיין חזון עובדיה שם, שכתב טעמים נוספים לכך.

8. עיין חזון עובדיה עמ' צז.

9. הליכות שלמה פרק טו סוף הערה 11, ירושלים במועדיה עמ' רמה.

10. משנ"ב תרעג כח. ועיין אשרי האיש פרק לו אות ב, שאדם שיש לו חנוכייה יקרה, והוא חושש להניח אותה בחוץ, טוב יותר שידליק בחנוכייה פשוטה בחוץ, משידליק בחנוכייה יקרה בתוך

ומצווה מן המובחר שנרות החנוכייה יהיו בגובה שווה ובשורה אחת (ולא בעיגול), כדוגמת מנורת המקדש¹¹.

הבית.

11. עיין ח"י אדם כלל קנד סעיף י, וביאור הלכה תרעא ד ד"ה ומותר, ושו"ת רב פעלים חלק ד אורח חיים סימן ל ד"ה אך דע.

פרק ז

משך הזמן שהנרות צריכים לדלוק

נר שכבה

מצוות נר חנוכה מתקיימת מיד בהדלקת הנר, ואף אם הנר כבה לאחר מכן, כגון שמישהו נתקל בחנוכייה והפיל אותה, יצא המדליק ידי חובה. וזהו מה שאמרו חכמים: "הדלקה עושה מצווה"¹.

ורמז יש בדבר, שבכל הנוגע לריבוי אור תורה ומצוות בעולם, עיקר חובתנו היא בהשתדלות, ואף אם מאמצינו לא נשאו פרי, לא היה עמלנו לשווא, שכן עצם ההשתדלות והמאמץ מרבים אור בעולם הרבה מעבר לתוצאות המעשיות².

וכתבו אחרונים, שאף שהמדליק יצא ידי חובת המצווה, ראוי שידליק שוב את הנר, כדי לפרסם את הנס³. ואף בזה יש רמז, שאף אם מאמצינו

1. שו"ע תרעג ב. ועיין שו"ע שם, שדין זה נכון גם בערב שבת, ועיין ט"ז תרעג ט, שחולק וסובר שבערב שבת יש לחזור ולהדליק את הנרות ללא ברכה, כיוון שהנרות לא דלקו כלל בזמן החיוב, ואם המדליק קיבל שבת, יבקש מחברו שעדיין לא קיבל שבת שידליק את הנרות עבורו, ועיין משנ"ב תרעג כז, וחזון עובדיה עמ' קי, שראוי להחמיר כדעת הט"ז. ועיין ביאור הלכה תרעב א ד"ה ובלבד, והלכות חגים לגר"ם אליהו פרק נח סעיף נב, שאדם שהדליק נרות ספוג המנחה, והנרות כבו לפני צאת הכוכבים, צריך לחזור ולהדליקם ללא ברכה, כיוון שהנרות לא דלקו בזמן החיוב. ועיין שער הציון תרעג לב, והלכות חגים לגר"ם אליהו פרק נח סעיף נא, שאדם שכיבה את הנרות בכוונה, צריך לחזור ולהדליקם ללא ברכה.

2. עיין קובץ חכמי לב גיליון א עמ' קעח. ועיין פניני הראי"ה סוף עמ' 426.

3. משנ"ב תרעג כז, חזון עובדיה עמ' קו, הלכות חגים לגר"ם אליהו פרק נח סעיף נ.

להרבות אור תורה ומצוות לא נשאו פרי, בל נתייאש, אלא נשתדל ונתאמץ עוד.

מצב הנר בשעת ההדלקה

מכיוון ש'הדלקה עושה מצווה', בשעת ההדלקה צריך שהנר יהיה ראוי לדלוק חצי שעה, ולכן בשעת הדלקת הנר, יש לשים לב שיש בו מספיק שמן⁴. אדם שהדליק נרות והתברר שבשעת ההדלקה לא היה בהם מספיק שמן כדי שהנר ידלק חצי שעה, צריך לכבות את הנרות, להוסיף שמן ולחזור ולהדליק את הנרות כראוי. אך לא יברך שוב, כי יש חולקים על דין זה, וסוברים שאין צורך שהנר יהיה ראוי לדלוק חצי שעה, ואף שאין הלכה כדבריהם, לעניין הברכה חוששים לדעתם, שכלל גדול בידינו: ספק ברכות להקל⁵.

כמו כן יש להניח את הנרות במקום שהרוח לא תכבה אותם במשך חצי שעה. ואם הנרות הודלקו במקום שיש בו רוח, והם כבו מהרוח, יש לחזור ולהדליקם, אך אין לברך שוב על הדלקתם⁶.

4. שו"ע תרעב ב, ומשנ"ב תרעג כה.

5. שו"ע תרעה ב, ונשמת אדם כלל קנד ס"ק א, ומשנ"ב תרעה ח, וחזון עובדיה עמ' קיב.

6. משנ"ב תרעג כה, חזון עובדיה עמ' קו. ועיין משנ"ב שם, ושער הציון שם ל, שהטעם לכך שאין צריך לחזור ולברך כאשר הנרות כבו מחמת הרוח, הוא משום שאפשר שבשעת ההדלקה לא היה ברור שהנרות יכבו, ועיין שו"ת אז נדברו חלק ו סימן יב אות ב, ומשנה אחרונה תרעג הערה טז, שבדין זה המשנ"ב לא כתב שאין צריך לחזור ולברך מהטעם שהובא בפסקה הקודמת (שיש סוברים שיוצאים ידי חובה בנר שאינו ראוי לדלוק חצי שעה), כיוון שהמשנ"ב חשש לסברת הנשמת אדם בכלל קנד ס"ק ב, שמקרה זה, שהנר אינו ראוי לדלוק בוודאות אפילו רגע אחד, גרוע יותר מנר שראוי לדלוק בוודאות זמן מה. ועיין משנ"ב תרעג כה, שאם בשעת ההדלקה ניכר שהאש אינה נאחזת בפתילה כראוי, וברור שהנר יכבה במהרה, אינו יוצא בהדלקה זו, וצריך לחזור ולהדליק את הנר כראוי, ועיין ערוך השלחן תרעג טז, שבמקרה זה, צריך לחזור ולברך (אם המדליק דיבר שלא מעניין ההדלקה בין הברכה להדלקה השנייה), ועיין חזון עובדיה עמ' קו, שמשמע שגם במקרה זה אין צריך לחזור ולברך.

הדלקה בתיבת זכוכית

הנוהגים להדליק נר חנוכה בפתח הבית מבחוץ, נעזרים בדרך כלל בתיבת זכוכית, ובשעת ההדלקה פותחים את דלת התיבה כדי להדליק את הנרות. במצב זה, כשדלת התיבה פתוחה, הרוח נכנסת לתיבה ופעמים שאין הנר ראוי לדלוק באופן זה חצי שעה. לכן יש מן האחרונים שסובר שאין יוצאים ידי חובת המצווה באופן זה.⁷ אבל ההלכה כדעת רוב האחרונים, שיוצאים ידי חובה באופן זה,⁸ שכן סוף סוף הנרות ידלקו חצי שעה.⁹ ועוד, שמכיוון שביד המדליק לסגור את דלת התיבה, והדלקתו היא על מנת לסגור אותה, הרי זו נחשבת הדלקה שאינה עומדת לכבות.¹⁰ והרוצה להדר יחסום בגופו את הרוח, באופן שגם בשעת ההדלקה יהיה הנר ראוי לדלוק חצי שעה.¹¹

העברת הנרות ממקום למקום

אין להדליק את הנרות במקום אחד ולהעבירם לאחר מכן למקום אחר, שכן כיוון ש'הדלקה עושה מצווה', הנרות צריכים לעמוד במקום הראוי כבר בזמן ההדלקה. ועוד, שאם יעביר את הנרות ממקום למקום, יִרָאָה הדבר כאילו הנרות הודלקו כדי ליהנות מאורם.¹² אבל מותר להזיז קצת את הנרות באופן שניכר שאינו מטלטל אותם כדי ליהנות מאורם.¹³ ולכן מותר להזיז קצת את החנוכייה, כדי לפנות מקום לחנוכייה נוספת, וכן

7. שו"ת הר צבי אורח חיים חלק ב סימן קיד, בשם מהר"ל דסקין.

8. שו"ת הר צבי שם, הליכות שלמה פרק טו סעיף ו, אשרי האיש פרק לד אות כא, אז נדברו חלק ו סימן יב אות ב, תשובות והנהגות חלק ב סימן שמב אות ח.

9. אז נדברו חלק ו סימן יב אות ב.

10. שו"ת הר צבי אורח חיים חלק ב סימן קיד, הליכות שלמה פרק טו דבר הלכה יא, אשרי האיש פרק לד אות כא.

11. הליכות שלמה פרק טו הערה 25, עיין אשרי האיש פרק לד אות כא.

12. עיין שו"ע תרעה א, ומשנ"ב שם.

13. חוט שני חנוכה עמ' שכ, שו"ת שבט הקהתי חלק ה סימן קיג.

מותר להזיז את הנרות לצורכם, כגון כשלפתע החלה לנשב רוח שאינה מצויה, העלולה לכבות את הנרות¹⁴.

כיבוי הנרות

לאחר שהנרות דלקו חצי שעה, מותר לכבות אותם, שהרי כבר התקיימה המצווה¹⁵. ויש מחמירים שלא לכבות את הנרות גם לאחר שהנרות דלקו חצי שעה, כי לדעתם כל השמן שבנר הוקצה למצווה¹⁶, ועוד שבימינו הזמן שתכלה רגל מן השוק מאוחר יותר, וטוב שהנרות ידלקו זמן רב¹⁷.

14. מקראי קדש לרב הררי פרק ז סעיף ג, בשם הגר"מ אליהו, הלכות חג בחג פרק ט הערה 26.
15. שו"ע תרעב ב.
16. משנ"ב שם תרעב ז. ועיין משנ"ב שם, שניתן להתנות לפני ההדלקה שרק השמן הדרוש לדלקת הנרות חצי שעה יוקצה למצווה, ואז אפשר לכבות את הנרות לאחר תום זמן זה.
17. כן כתב לנו הגר"י אריאל שליט"א. ועיין פרק ו הערה 2.

פרק ח

הברכות וסדר ההדלקה

ברכות ההדלקה

תיקנו חכמים לברך את ה' לפני עשיית מצווה, כדי להודות לו על כך שזיכה אותנו לקיים את מצוותיו¹, וכדי שהמצווה תיעשה מתוך תשומת לב ובכוונה, ולא כמצוות אנשים מלומדה². וזהו נוסח הברכה לפני הדלקת הנרות: "ברוך אתה ה' אלוקינו מלך העולם אשר קידשנו במצוותיו וציוונו להדליק נר חנוכה"³; ונוסח רוב יוצאי אשכנז: "להדליק נר של חנוכה"⁴.

משום חביבות הנס, הוסיפו חכמים ברכה לפני ההדלקה, וזה נוסחה: "ברוך אתה ה' אלוקינו מלך העולם שעשה ניסים לאבותינו בימים ההם בזמן הזה". וביום הראשון של חנוכה מברכים גם את ברכת "שהחיינו וקיימנו והגיענו לזמן הזה", כפי שמברכים על כל מצווה המזדמנת פעם בשנה, כדי להודות לה' שזכינו להגיע שוב לימי החנוכה, ולקיים את מצוות נר חנוכה⁵.

1. ספר החינוך מצווה תל"ד ואחרי זאת.
2. עיין ריטב"א פסחים ז' ב ד"ה וכתב הרי"ט, ושפתי כהן לרבי מרדכי הכהן פרשת בא ד"ה ולזה תקנו עמ' שלד (מהדורת תשס"ה).
3. שו"ע תרעו א, כף החיים תרעו א-ב, חזון עובדיה עמ' קכה, הלכות חגים לגר"מ אליהו פרק נח סעיף ג. ועיין כף החיים שם, שכך הוא הנוסח לפי האר"י הקדוש.
4. משנ"ב תרעו א. ועיין מעשה רב אות רלט, וסידור בית יעקב ליעב"ץ עמ' 368, וערוך השלח תרעו א, ולוח ארץ ישראל (טוקצ'נסקי), שיש לומר: "להדליק נר חנוכה". ועיין הלכות חגים לגר"מ אליהו פרק נח סעיף ד, שכאשר אדם מברך את ברכת "להדליק נר חנוכה" יכוון להדליק התלהבות בליבו מגודל הנס ומישועת ה'.
5. שו"ע תרעו א. עיין שו"ע שם, ומשנ"ב שם ב, שאדם שהדליק נרות ביום הראשון ושכח לברך

הקדמת הברכות להדלקה

הברכות צריכות להיאמר לפני הדלקת הנרות, כמו שאמרו חכמים: "כל המצוות מברך עליהן עובר (-קודם) לעשייתן"⁶, וזאת כדי שהאדם יתקדש על ידי הברכה, ויעשה את המצווה מתוך קדושה⁷. לכן אין להדליק את הנרות תוך כדי הברכות, אלא יש לסיים את הברכות, ומיד לאחר מכן להדליק את הנרות⁸.

אסור להפסיק בדיבור בין הברכה להדלקה⁹, כדי שיהיה ניכר שהברכה מתייחסת למעשה ההדלקה¹⁰. ולכן אדם שהדליק את הנרות וכבה הנר שבידו או נשפך השמן שבנר, לא יבקש מבני ביתו גפרורים או שמן, אלא ייקח אותם בעצמו. ואם ביקש מבני ביתו, אינו צריך לחזור ולברך, מכיוון שהדיבור היה לצורך ההדלקה¹¹. אך אם דיבר – אפילו מילה אחת – בין הברכה להדלקת הנר הראשון בדבר שאינו נוגע להדלקה, צריך לחזור ולברך את ברכת "להדליק נר של חנוכה" ואת ברכת "שעשה ניסים"; אך את ברכת "שהחיינו" לא יחזור ויברך, כיוון שיוצאים ידי חובת ברכה זו גם אם אינה נאמרת בצמוד למצווה אלא סמוך לה¹².

"שהחיינו", יברך את ברכת "שהחיינו" באחד הימים הבאים בשעת ההדלקה. ועיין מגן אברהם תרעו ב, שאדם שלא הדליק נרות ביום הראשון, ויצא בהדלקת אשתו, לא יברך "שהחיינו" כשידליק באחד הימים הבאים, שאשתו כגופו, ויצא בברכתה, ועיין פרי חדש תרעו א, שחולק, ועיין משנ"ב תרעו ז, והלכות חגים לגר"מ אליהו פרק נח סעיף ח, שפסקו כדעת המגן אברהם, ועיין חזון עובדיה עמ' קלח, ושו"ת רבבות אפרים חלק ו סימן תי, בשם הגר"ש אלישיב, ומשנ"ב מהדורת איש מצליח על משנ"ב תרעו ז, בשם הגר"מ מזוז שליט"א, שפסקו כדעת הפרי חדש.

6. פסחים ז ב, שו"ע כה ח.

7. ריטב"א פסחים ז ב ד"ה וכתב הרי"ט, עיין חתם סופר פסחים ז ב. ועיין ריטב"א שם, שכתב טעם נוסף: "כי הברכות מעבודת הנפש, וראוי להקדים עבודת הנפש, למעשה שהוא עבודת הגוף".

8. רמ"א תרעו א, ומשנ"ב שם, חזון עובדיה עמ' קכו, הלכות חגים לגר"מ אליהו פרק נח סעיף ג.

9. עיין שו"ע תלב א.

10. עיין ב"י אורח חיים סימן מז ד"ה ואם בא.

11. הלכות חגים לגר"מ אליהו פרק נח סעיף כט.

12. אבני ישפה חלק ה סוף סימן צו, עיין שו"ת הלכות עם הערות תורת המועדים סימן תרעו ס"ק

ד. ועיין הלכות חגים לגר"מ אליהו פרק נח סעיפים כז-כט, שמסתימת דבריו משמע שצריך לברך שוב גם את ברכת "שהחיינו". ועיין שו"ת מנחת יצחק חלק ד סוף סימן קטו, שאם

”הנרות הללו”, פיוטים ומזמורים

לאחר הדלקת הנר הראשון נוהגים לומר ”הנרות הללו אנו מדליקים וכו”¹³, ואין באמירה זו הפסק, כי היא שייכת למצווה ומבררת את עניינה¹⁴. מה עוד שלאחר הדלקת הנר הראשון, כבר קיים המדליק את עיקר המצווה¹⁵. ויש נוהגים לומר ”הנרות הללו” לאחר הדלקת כל הנרות, כדי לא להפסיק בין הברכה להדלקת הנרות, והנוהגים כן רשאים להמשיך במנהגם¹⁶.

לאחר הדלקת הנרות, נוהגים לשיר את הפיוט ”מעוז צור ישועתי”, שמוזכר בו נס פך השמן. ויוצאי ספרד וחלק מיוצאי אשכנז נוהגים לומר את הפרק ”מזמור שיר חנוכת הבית לדוד וכו”¹⁷, שמזכירים בו את חנוכת בית המקדש¹⁸, וכן את הפרק ”למנצח בנגינות מזמור שיר וכו”¹⁹, שנכתב ברוח הקודש על מלחמת החשמונאים ביוונים²⁰.

המדליק הפסיק בדיבור לאחר הדלקת הנר הראשון, אינו צריך לחזור ולברך.

13. שו”ע תרעו ד, ומשנ”ב שם, חזון עובדיה עמ’ קל.

14. חתן סופר חנוכה עמ’ מא, עיין נטעי גבריאל פרק כט הערה א, ירושלים במועדיה עמ’ רלב הערה 127.

15. עיין שו”ת מהרש”ל סימן פה ד”ה מדליקין, שו”ת מנחת יצחק חלק ד סוף סימן קטו.

16. משנ”ב תרעו ח.

17. תהילים פרק ל.

18. עיין צרור המור לרבי אברהם סבע פרשת נח ד”ה ותשב אליו, שמזמור זה נכתב ברוח הקודש על חנוכת בית המקדש בזמן החשמונאים.

19. תהילים פרק סז. כף החיים תרעו ל, ויסוד ושורש העבודה שער יב (שער המפקד) פרק א, ופרדס אליעזר חנוכה עמ’ קפה ואילך ועמ’ קצב ואילך. ועיין בן איש חי שנה ראשונה פרשת יושב סעף כג, ופרדס אליעזר חנוכה עמ’ קעא ואילך, שיש הנוהגים לומר שבע פעמים את הפסוק ”ויהי נועם” (תהילים צ יז) ואת הפרק ”יושב בסתר עליון” (תהילים צא).

20. עיין מדרש שוחר טוב לתהילים פרק סז, ושבת הלוי על חנוכה עמ’ קפט.

מנהג טוב להישאר אצל הנרות בחצי השעה הראשונה, ולשיר שירי הלל והודאה²¹, וההבטה בנרות משפיעה על האדם קדושה וברכה²².

עשיית מלאכה בזמן שהנרות דולקים

נהגו הנשים שלא לעשות מלאכה בחצי השעה הראשונה שהנרות דולקים²³, כדי לא להסיח את הדעת מזכר הנס²⁴, וכדי להבליט שאסור להשתמש בנרות²⁵. והסיבה לכך שרק הנשים נוהגות כן היא משום שעל ידן נעשתה תשועה, שיהודית בתו של יוחנן כהן גדול האכילה את ראש האויבים גבינה כדי שיצמא, ואחר כך השקתה אותו יין עד שהשתכר ונרדם, וכרתה את ראשו, וכשראו חייליו שגיבורם מת, ברחו²⁶.

מנהג הנשים להימנע ממלאכה כולל מלאכות האסורות בחול המועד, כגון תפירה או סריגה – וכן מלאכות שנמשכות זמן, כשטיפת הבית²⁷ – אבל לאפות ולבשל מותר²⁸. ויש נשים הנוהגות להימנע מכל

21. מקור חיים סימן תרעה, ושם יעקב (כץ) סימן כב ד"ה ועוד אף, ויסוד ושורש העבודה שער יב (שער המפקד) פרק א, ומנוחה וקדושה שער התורה פרק ב עמ' רלו (מהדורת תשע"ד), ותשובות והנהגות חלק א סימן שצד. ועיין תשובות והנהגות שם, שמי שיש לו ילדים, יקפיד יותר לשמח עמם במצווה.

22. ייטב פנים לחנוכה אות י ואות כט, דברי חיים על התורה מאמרים לחנוכה דף מה א, תשובות והנהגות חלק א סימן שצד. ועיין פרדס אליעזר חנוכה חלק א עמ' רכו ואילך, שהאריך בזה.

23. שו"ע תרע א.

24. לבוש תרע א.

25. משנ"ב תרע ד.

26. משנ"ב תרע ג. ועיין בן איש חי שנה ראשונה פרשת וישב אות כז, שלפי הקבלה, נשים שייכות להארת ימי החנוכה יותר מאשר גברים, ולכן דווקא הן נהגו שלא לעשות מלאכה בזמן שהנרות דולקים.

27. נר חנוכה פרק א הערה מד, בשם הגר"נ קרליץ.

28. הלכות חנוכה (איידר) פרק א עמ' 4 הערה לה, בשם הגר"מ פיינשטיין, מקראי קודש לרב הררי פרק א הערה ז, בשם הגר"מ אליהו, יומין דחנוכה חידושים על שו"ע סימן תרע עמ' קנב (מהדורת תשס"ג), שונה הלכות עם הערות תורת המועדים סימן תרע ס"ק ח, בשם הגר"ח קנייבסקי, נר חנוכה פרק א הערה מד, בשם הגר"נ קרליץ. ועיין קובץ מבית לוי גיליון י עמ' ג, בשם הגר"ש וזתר, שהמלאכות האסורות הן מלאכות שיש בהן עמל, מלבד מלאכות המטבח,

מלאכה²⁹.

ברכת הרואה את הנר

אדם שלא הדליק נר חנוכה באחד הלילות, ואינו עתיד להדליק באותו לילה, וגם אין מדליקים עבורו בביתו, מברך בשעה שרואה נר חנוכה "שעשה ניסים לאבותינו". ואם דבר זה אירע בלילה הראשון, יברך גם "שהחיינו", וכשידליק למחרת, לא יברך שוב "שהחיינו", שכן כבר יצא ידי חובת הברכה³⁰.

דין זה, שאפשר לברך על ראיית המצווה, לא נאמר בשום מצווה אחרת, לדוגמה, הרואה לולב או סוכה, אינו מברך ברכה. והסיבה שתיקנו ברכה מיוחדת זו בחנוכה היא משום חביבות הנס. וטעם נוסף לכך הוא שיש אנשים שאין להם בית, ואינם יכולים לקיים את מצוות הדלקת הנר, וכדי שיהיו שייכים למצווה, תיקנו להם ברכה על ראיית הנרות³¹.

ועיין אור לציון חלק ד פרק מא שאלה א, שהמלאכות האסורות הן מלאכות חשובות, כגון כיבוס ותפירה. ועיין חזון עובדיה עמ' יב. ועיין פניני חנוכה עמ' קלב, שאיסור עשיית מלאכה הוא גם כשהאישה איננה נמצאת במקום הנרות, כגון שהיא בעבודה, ועיין שם, שבמקום צורך גדול, מותר לנשים לעשות מלאכה בזמן זה. ועיין ילקוט יוסף (תש"פ) עמ' מא, שאיסור המלאכה הוא על כל בנות הבית, ולא רק על עקרת הבית, ועיין שם שהסתפק אם איסור זה נאמר גם לבנות קטנות שלא הגיעו לגיל מצוות. ועיין בן איש חי שנה ראשונה פרשת וישב אות כז, וכף החיים תרע ט, וחזון עובדיה עמ' יג, והלכות חגים לגר"מ אליהו פרק נט סעיף ד, ומשנ"ב עם הערות איש מצליח על משנ"ב תרע ה, שיש מיוצאות ספרד שנהגו שלא לעשות מלאכה ביום הראשון וביום השמיני של חנוכה.

29. כן כתב לנו הגר"י אריאל שליט"א, ועיין פניני חנוכה עמ' קלא-קלב, בשם הגר"ש אלישיב, ורבבות אפרים חלק א סימן תלו, בשם הגר"י פישר, שסוברים כן ואוסרים גם לבשל ולאפות, ועיין הליכות שלמה פרק טז הערה 14.

30. שו"ע תרעו ג. ועיין משנ"ב תרעו ו, שיש פוסקים הסוברים שאדם שאינו מדליק נרות בעצמו וגם אינו משתתף במעות בהדלקת בעל הבית, צריך לברך ברכת הרואה אף אם מדליקים עבורו בביתו, אך אין לנהוג כדעה זו כיוון שכלל בדיעו: 'ספק ברכות להקל'.

31. תוספות סוכה מו א ד"ה הרואה.

ברכת הרואה על נרות שכבר דלקו חצי שעה

כמובן, ניתן לברך את ברכת הרואה רק בראיית נר חנוכה, ולא בראיית נר רשות. מסיבה זו, יש סוברים שאין לברך ברכת הרואה על נרות חנוכה שכבר עברה חצי שעה מזמן הדלקתם, שכן מעיקר הדין, כבר מותר לכבותם ולהשתמש לאורם, והרי הם כנר הרשות³². ויש חולקים וסוברים שאפשר לברך על ראייתם, מכיוון שהם מפרסמים את הנס³³, וכן הלכה³⁴.

ברכת הרואה על נרות בית הכנסת

נרות חנוכה שהודלקו בבית הכנסת³⁵, יש מן האחרונים הסוברים שאין לברך ברכת הרואה בראייתם, כיוון שהדלקתם אינה מעיקר הדין, אלא מכוח מנהג בלבד³⁶. ויש חולקים וסוברים שניתן לברך ברכת הרואה על ראייתם, מכיוון שנרות אלו הודלקו לשם פרסום הנס, והמנהג להדליק בבית הכנסת הוא מנהג מקובל בכל תפוצות ישראל, ומברכים עליו³⁷.

32. תשובות רבי עקיבא איגר מכתב יד (תשכ"ח) סימן מב, שדי חמד מערכת חנוכה סימן ט אות ג, התעוררות תשובה חלק ג סימן תסח אות א, הליכות שלמה פרק יז דבר הלכה ג: אפשר, חזון עובדיה עמ' קמא, אור לציון חלק ד פרק מו הערה ב, שבט הקהתי חלק ב סימן רלא. ועיין התעוררות תשובה שם, וילקוט יוסף (תש"פ) עמ' תנג, שאם הרואה מסופק אם עברה חצי שעה, לא יברך.

33. שו"ת משפטיך ליעקב (גריןולד) סימן נו אות ב, אשרי האיש פרק לח אות ז, שו"ת שרגא המאיר חלק ה סימן יט, שו"ת קנין תורה בהלכה חלק ז סימן נא-ב.

34. כן כתב לנו הגר"י אריאל שליט"א. ועיין הליכות שלמה פרק יז סעיף א, וחזון עובדיה עמ' קמ, ואשרי האיש פרק לח אות ז, שאפשר לברך את ברכת "שעשה ניסים" בראיית נרות ההידור.

35. עיין פרק יא.

36. אגרות משה חלק אורח חיים א סימן קצ ד"ה וצריך לומר, שלמי מועד עמ' רכד, אשרי האיש פרק לח אות ז, שו"ת קנין תורה חלק ה סוף סימן עד, ירושלים במועדיה עמ' רלא.

37. התעוררות תשובה חלק ג סימן תס, שו"ת מנחת אלעזר חלק ב סימן סח, חזון עובדיה עמ' קמג.

פרק ט הדלקת נרות למי שאינו שוהה בביתו

בחנוכה, רבים נוסעים לבקר בני משפחה, ויש ערך חיובי לכך שבני משפחה מתקבצים יחד לחגוג את החג ולהודות לה' על הניסים שעשה לנו¹. בעקבות זאת פעמים רבות מתעוררת השאלה היכן להדליק את הנרות. בפרק זה יבוארו תחילה עקרונות הדין, ולאחר מכן יישומו במצבים שונים.

את נרות החנוכה יש להדליק דווקא סמוך לביתו של המדליק, לא במרחב ציבורי, ולא בבית של אדם אחר². לכאורה נראה כי עדיף היה להדליק את הנרות במקום ציבורי, באמצע הרחוב או בכיכר העיר, שהרי עיקר המטרה בהדלקה היא לפרסם את הנס, וכשמדליקים את הנרות במקום ציבורי, הנס מתפרסם הרבה יותר. למרות זאת, חכמים תיקנו להדליק את הנרות דווקא סמוך לבית. ורמז יש בדבר, שהפצת האור למעגלים סביבנו צריכה לבוא מתוך עולם פנימי מבוסס ויציב. אדם שינסה להפיץ אור סביבו כשעולמו הפנימי רעוע, ריק ומדולדל, לא יצליח. הבית מסמל חוזק ויציבות, והדלקה דווקא סמוך אליו מלמדת שראשית על האדם להתמלא באור ולבנות בעצמו עולם רוחני עשיר ויציב, ורק מתוך כך הוא יוכל להפיץ אור סביבו³. ועוד טעם להדלקת

1. עיין רבנו בחיי שמות יב כא ד"ה למשפחותיכם.

2. ט"ז תרעז ב.

3. עיין מאורות נריה חנוכה עמ' 58.

הנרות סמוך לבית, שהיוונים רצו לטמא את הבית היהודי הטהור, ולכן מדליקים נרות בפתח הבית, לחזק את קדושת הבית היהודי.⁴

משפחה המתארכת אצל אחרים אך ישנה בביתה

כיוון שצריך להדליק את נרות החנוכה דווקא בבית, בני משפחה שנמצאים אצל קרובים או חברים בזמן ההדלקה, ומתכננים לחזור לישון בביתם, צריכים להדליק נרות בביתם, ולא בבית קרוביהם או חבריהם.⁵ ולכן לכתחילה יתכננו את נסיעתם באופן כזה שיוכלו להדליק את הנרות בביתם בזמן. ואם יש קושי בדבר, ידליקו נרות מזמן פלג המנחה (כארבעים וחמש דקות לפני השקיעה), שכן כפי שכבר למדנו, בשעת הדחק אפשר להדליק נרות מזמן פלג המנחה ואילך.⁶ ואם גם זה אינו אפשרי, ידליקו נרות בשעה שיחזרו הביתה.⁷ וטוב יותר שיבקשו מאחד השכנים שידליק עבורם את הנרות בזמן,⁸ וישתדלו לשמוע את הברכות בבית שהם מתארחים בו, ויצאו בזה ידי חובת הסוברים שכל אדם שאינו מדליק נר בעצמו, צריך לברך ברכת "שעשה ניסים" כאשר הוא רואה את נרות החנוכה.⁹

4. כן כתב לנו הגר"י אריאל שליט"א.

5. משנ"ב תרעז יב.

6. עיין פרק ד.

7. עיין פרק ד. ועיין שם הערה 39, שהדלקה בפלג המנחה עדיפה על הדלקה בשעה מאוחרת בלילה.

8. עיין פרק ד. ועיין שם הערה 39, אם השליח צריך לברך במצב כזה.

9. עיין משנ"ב סימן תרעב ס"ק י וסימן תרעז ס"ק ד, ומקראי קודש לגרצ"פ פרק סימן לב הגהות הררי קודש, ומשנה אחרונה על משנ"ב תרעה ט, וילקוט יוסף (תש"פ) עמ תקד.

משפחה המתארכת וישנה בבית המארחים

בני משפחה שמתארחים אצל קרובים או ידידים, ומתכננים לישון אצלם בלילה, הרי שבית קרוביהם או ידידיהם נחשב ביתם לאותו יום¹⁰. אם הם מיוצאי אשכנז, ידליקו נרות בעצמם, כדין המהדרין מן המהדרין¹¹, ואם הם מיוצאי ספרד (הנוהגים שרק בעל הבית מדליק נרות), בעל הבית יִזְכֶּה להם חלק בשמן, ועל ידי זה ייעשו שותפים בהדלקתו, ויצאו בה ידי חובה¹². ולכתחילה ישתדלו לשמוע את הברכות מבעל הבית¹³.

10. הליכות שלמה פרק יד דבר הלכה לג, קובץ מבית לוי גיליון י' עמ' י, בשם הגר"ש וזנר, חובת הדר הלכות חנוכה פרק א הערה נ, תורת היולדת (תשע"ו) פרק נז הערה ג, בשם הגר"ב זילבר, חוט שני עמ' שי, תשובות והנהגות חלק ג סימן רטו אות ח. ועיין פניי חנוכה עמ' קב, בשם הגר"ש אלישיב, שחולק וסובר שהמתארח באיזה מקום יום או יומיים, אותו מקום אינו נחשב ביתו, ועליו למנות שליח שידליק עבורו בביתו הקבוע, ורק אם מתארח באותו מקום רוב ימי החנוכה, נחשב המקום כביתו, ויכול להדליק בו נרות.

11. משנ"ב סימן תרעז א.

12. שו"ע תרעז א, והליכות שלמה פרק יג סעיף ז. ועיין שו"ע תרעז א, שכדי להשתתף בהדלקת בעל הבית, יש לקנות חלק מהשמן בפרוטה, ועיין משנ"ב תרעז ג, ושער הציון שם ט, שאפשר שבעל הבית ייתן לאורח חלק מהשמן במתנה, והוא יגביה את השמן ויקנה בכך חלק ממנו. ועיין כף החיים תרעז ג, בשם ספר גן המלך, וחזון עובדיה עמ' קמה, ואור לציון חלק ד פרק מז שאלה ג, וירושלים במועדיה עמ' רלז, בשם הגרש"ז אוירבך, שאורח הסמוך על שולחן בעל הבית, אינו צריך להשתתף במעות, כיוון שבזמננו בעל הבית מזכה לו חלק בנרות, וכן כתב לנו הגר"י אריאל שליט"א, ועיין הגרש"א אלפאנדרי בקובץ המועדים חנוכה (תשס"ב) עמ' עה, שחולק על זה, ועיין כף החיים שם, ותורת המועדים סימן ב הערה יא, בשם הגר"ע יוסף, שטוב שאורח הסמוך על שולחן בעל הבית יחמיר, וייתן פרוטה לבעל הבית, או שיבקש מבעל הבית שייתן לו חלק מהשמן במתנה, ויגביה את השמן, וכן כתב לנו הגר"י אריאל שליט"א. ועיין הליכות שלמה שם, שבאופן זה, שאבי המשפחה אינו מדליק נרות בעצמו אלא משתתף בנרות של אדם אחר, רק בני הבית שנמצאים איתו יוצאים בכך, אבל בני הבית שאינם איתו, אינם מצטרפים אליו, וצריכים להדליק בעצמם. ועיין תורת המועדים סימן ב סעיף יב, שאורח שאינו סמוך על שולחן בעל הבית יכול להדליק נרות בעצמו, גם לפי מנהג יוצאי ספרד. ועיין שו"ע תרעז א, שאורח שמתארח בחדר שיש לו פתח לרשות הרבים, צריך להדליק נרות בפתח החדר, כדי שלא יחשדו בו שאינו מדליק נרות, ועיין חזון עובדיה עמ' קמד, ומשנ"ב עם הערות איש מצליח על שו"ע תרעז א, ונר ציון פרק ו סעיפים יב-ג, שבזמן הזה, שרבים מדליקים נרות בתוך הבית, העדר נר בפתח הבית אינו מעורר חשד, ואין צורך להדליק בפתח החדר.

13. עיין משנ"ב סימן תרעב ס"ק י וסימן תרעו ס"ק ו וסימן תרעז ס"ק ד, ומקראי קודש לגרצ"פ פרנק סימן לב הגהות הררי קודש, ומשנה אחרונה על משנ"ב תרעה ט, וילקוט יוסף (תש"פ) עמ' תקד.

וכן דינם של ילדים נשואים המתארחים אצל הוריהם וישנים אצלם. אם הם מיוצאי אשכנז ידליקו נרות בעצמם, כמנהג המהדרין מן המהדרין. ואם הם מיוצאי ספרד, יצאו בהדלקת בעל הבית. ולכתחילה ישתדלו לשמוע את הברכות מבעל הבית.

רווק המתארח אצל אחרים

רווק המתארח אצל אחרים וישן אצלם, אם הוא מיוצאי אשכנז ידליק נרות בעצמו, כדין מהדרין מן המהדרין¹⁴. ואם הוא מיוצאי ספרד, אם הוא סמוך על שולחן אביו, כגון שהוא נער צעיר, הרי הוא יוצא בנרות שאביו מדליק בבית¹⁵; ואם הוא אינו סמוך על שולחן אביו, כגון שהוא גר כל השנה בדירה משל עצמו, ישתתף עם בעל הבית בהדלקה¹⁶, ולכתחילה ישמע ממנו את הברכות.

מקום ההדלקה - במקום אכילתו של האדם

לפעמים כשמתארחים אצל אחרים, אוכלים בבית המארחים וישנים בבית אחר. במקרה זה מתעוררת השאלה היכן להדליק את הנרות – במקום האכילה או במקום השינה. ההלכה היא שיש להדליק את הנרות במקום האכילה, שכן האכילה עיקר¹⁷.

14. משנ"ב תרעז א. בחורה רווקה יוצאת אשכנז המתארחת אצל אחרים, תשתתף עם בעל הבית, כיוון שנשים אינן מקפידות להדליק בעצמן, ואם היא רוצה להדליק בעצמה, רשאית להדליק ולברך כמבואר לעיל פרק ג הערה 16.

15. חזון עובדיה עמ' קנו, אור לציון חלק ד פרק מז שאלה א. ועיין הליכות שלמה פרק יג דבר הלכה יג, שכן הסמוך על שולחן אביו יוצא בהדלקתו, רק אם האב מדליק נרות בעצמו, אך אם האב מתארח במקום אחר ומשתתף במעות עם בעל הבית, והבן נמצא במקום אחר, אין הוא יוצא בהדלקת אביו.

16. שו"ע תרעז א. ועיין הערה 12.

17. עיין רמ"א תרעז א, ונר חנוכה (ספטימוס) פרק ד הערה מג, בשם החזון איש, ושו"ת אז נדברו חלק ז סימן סט, וכן כתב לנו הגר"י אריאל שליט"א. ועיין ארחות רבנו (תשע"ד) חלק ג עמ' קנד, בשם הגר"י קנייבסקי, ושבועת יצחק חנוכה פרק ז עמ' יד (בעמודים שבסוף הספר), בשם הגר"ש אלישיב, וקובץ מבית לוי גיליון י' עמ' י, ונר חנוכה (ספטימוס) פרק ד הערה מג.

אדם שמתארח בחנוכה בבית מלון, ידליק נרות בחדר שהוא ישן בו ולא בחדר האוכל, כי החדר שהוא ישן בו שכור ומיוחד לו, ובעלותו ניכרת בו יותר¹⁸. ואם אין מתאפשר לו להדליק בחדר שבו הוא ישן, ידליק בחדר האוכל¹⁹ או בלובי המלון²⁰.

הדלקה במוצאי שבת למתארחים בשבת

בני משפחה שהתארחו בשבת אצל קרובים או חברים, ובדעתם לחזור לביתם במוצאי שבת, נחלקו הפוסקים איפה עליהם להדליק נרות במוצאי שבת. יש סוברים שעליהם להמתין ולהדליק נרות בביתם הקבוע, ואין הם יכולים להדליק במקום שהתארחו בו, כיוון שמקום זה אינו ביתם, מאחר שהם עתידים לעזוב אותו ולישון בביתם הקבוע²¹. ויש סוברים שעליהם להדליק נרות במוצאי שבת בבית שהתארחו

בשם הגר"ן קרליץ, שחולקים וסוברים שיש להעדיף את מקום השינה שהוא מיוחד לו, ודברי הרמ"א שהובאו לעיל, שיש להעדיף את מקום האכילה, אמורים כשמקום האכילה מיוחד לו, ולא כשאוכל אצל אחרים. ועיין חזון עובדיה עמ' קמד, ומשנ"ב עם הערות איש מצליח על שו"ע תרעז א, ונר ציון פרק ו סעיפים יב-יג, שאף שהשו"ע שם חולק וסובר שידליק במקום שישן בו משום חשד, בזמן הזה, שרבים מדליקים בפנים, לא שייך חשד.

18. אור לציון חלק ד פרק מז שאלה ח, תשובות והנהגות חלק ג סימן רטו אות יד, וכעין זה באגרות משה אורח חיים חלק ד סימן ע אות ג. ועיין ימי החנוכה (שכטר) עמ' קנה, בשם הגר"ן קרליץ, ומשנ"ב עם הערות איש מצליח על משנ"ב תרעז יא, בשם הגר"ם מזוז שליט"א, שחולקים וסוברים שיש להדליק בחדר האוכל. ועיין תשובות אביגדר הלוי עמ' תמב, שיש להדליק בפתח בית המלון.

19. עיין תשובות והנהגות חלק ג סימן רטו אות יד. ועיין אור לציון חלק ד פרק מז שאלה ח, שחולק וסובר שאין יוצאים ידי חובה בהדלקה בחדר האוכל, כיוון שחדר האוכל של המלון אינו מושאל לו.

20. שו"ת משנת יוסף חלק יג סימן רכח, וכן כתב לנו הגר"י אריאל שליט"א. ועיין שו"ת משנת יוסף שם, שכאשר לא ניתן להדליק בחדר השינה, עדיף להדליק בלובי מאשר בחדר האוכל, כיוון שהלובי עומד לשימוש דיירי המלון בכל עת, מה שאין כן חדר האוכל.

21. שלמי תודה חנוכה סימן כג אות ב, בשם החזון איש, חזון עובדיה עמ' קנה. ועיין תשובות והנהגות חלק א סימן שצא, שאם האורחים עתידים לחזור לביתם לפני שתכלה רגל מן השוק, ידליקו בביתם, ואם יחזרו לביתם לאחר שתכלה רגל מן השוק, ידליקו בבית שבו התארחו, ועיין חוט שני עמ' שי אות ג, וחובת הדר פרק ב הערה סה, שכתבו כעין זה.

בו, כיוון שכל עוד לא יצאו חזרה לביתם, המקום שהתארחו בו נחשב עדיין ביתם, ואין להם להתעכב ולדחות את קיום המצווה²², ויקפידו לשהות שם חצי שעה לאחר ההדלקה²³. להלכה, יש להדליק נרות בבית שהתארחו בו, ויאכלו שם משהו, וכשיגיעו לביתם שוב ידליקו נרות ללא ברכה, כדי לצאת ידי כולם²⁴.

נשוי שאינו בביתו

אדם נשוי שאינו נמצא בביתו, כגון חייל בשירות מילואים, או אדם שיצא לעסקיו וישן במלון, יוצא ידי חובת הדלקת נרות בהדלקת אשתו²⁵. ואפילו אם הוא רוצה להדליק נרות בעצמו, אינו רשאי לברך על הדלקתו, משום שהוא נפטר בהדלקת אשתו בעל כורחו; זוהי דעת מרן השלחן ערוך, וכך נוהגים יוצאי ספרד²⁶. אבל לדעת הרמ"א, אדם נשוי יכול להחליט שאינו רוצה לצאת בהדלקת אשתו, ולהדליק ולברך בעצמו²⁷. ויוצא אשכנז הסומך בזה על הרמ"א, אין למחות בידו. וכדי להימנע מחשש ברכה לבטלה, יקפיד להדליק את הנרות לפני שאשתו מדליקה²⁸.

22. הליכות שלמה פרק יד סעיף יט, פניני חנוכה עמ' קיא, בשם הגרי"ש אלישיב, ירושלים במועדיה עמ' רסג.

23. הליכות שלמה שם, ירושלים במועדיה שם.

24. כן כתב לנו הגר"י אריאל שליט"א.

25. שו"ע תרעז א, ומשנ"ב שם.

26. בית יוסף סימן תרעז ד"ה כתוב בתרומת הדשן, חזון עובדיה עמ' קמט-ק, הלכות חגים לגר"מ אליהו פרק נח סעיף יד, אור לציון חלק ד פרק מז הערה א ד"ה ובחור הפטור, משנ"ב עם הערות איש מצליח על רמ"א תרעז ג, בשם הגר"מ מזוז שליט"א.

27. רמ"א תרעז ג.

28. משנ"ב תרעז טז.

בחורי ישיבה

בחורי ישיבה יוצאי אשכנז המתגוררים בפנימייה בישיבה, ידליקו נרות בברכה בישיבה, כדין מהדרין מן המהדרין. ולגבי בחורי ישיבה יוצאי ספרד, התעוררה מחלוקת: יש סוברים שבחור ישיבה נחשב בן הסמוך על שולחן אביו, ויוצא בהדלקתו²⁹. זאת כיוון שגם בתקופת הלימודים הוא מבקר מדי פעם בבית ההורים, ובימי 'בין הזמנים' הוא חוזר הביתה, וכן כאשר הוא אינו מרגיש בטוב, הוא נוסע להתחזק בבית הוריו³⁰. ואף אם אינו נחשב סמוך על שולחן אביו, יש מקום לומר שהוא יוצא ידי חובה בנרות שמדליקים בבית המדרש³¹. ויש חולקים וסוברים שבחור ישיבה אינו נחשב בן הסמוך על שולחן אביו, ואינו יוצא בהדלקת אביו, שכן רוב השנה הוא גר בישיבה, ומקום לימודו של אדם הוא עיקר קביעותו³². והדרך המובחרת לבני ישיבה יוצאי ספרד היא שישתתפו בהדלקה עם בחור יוצא אשכנז שמדליק בחדרם או בחדר האוכל, וישמעו ממנו את הברכות, ויצאו בזה ידי כולם³³.

29. הליכות שלמה פרק יד סעיף יב, חזון עובדיה עמ' קמז, מקראי קודש לרב הררי פרק ט הערה פט, בשם הגר"י צדקה והגר"ש ישראל'י, אור לציון חלק ד פרק מז הערה א, בשם הגר"ע עטייה. ועיין אור לציון שם, שכן מנהג יוצאי ספרד. ועיין חזון עובדיה עמ' קמט, ואור לציון חלק ד פרק מז הערה ד"ה ובחור הפטור, שבחור ישיבה יוצא ספרד שרוצה להחמיר ולהדליק נרות בישיבה, אינו רשאי לברך, כיוון שהוא יוצא בהדלקת אביו בעל כורחו, ועיין תבואות שם"ש חלק א סימן ז, שחולק.

30. אור לציון שם הערה א, מקראי קודש לרב הררי פרק ט הערה צג, בשם הגר"מ אליהו, ילקוט יוסף (תש"פ) עמ' תעז ואילך.

31. חזון עובדיה עמ' קמו.

32. מעשה איש חלק ד עמ' קלא, בשם החזון איש, הגר"א שפירא במקראי קודש לרב הררי נספח ב, פניני חנוכה עמ' קטז, בשם הגר"ש אלישיב, מקראי קודש לרב הררי פרק ט הערה צג, בשם הגר"ש משאש, נר חנוכה (ספטימוס) פרק ד הערה יב, בשם הגר"ח קנייבסקי והגר"נ קרליץ.

33. עיין הליכות שלמה פרק יד סעיף יב, ועיין שם דבר הלכה כד, שיתנה שאם הדלקת אביו טובה יותר עבורו, יצא בה ידי חובתו, ואם ההדלקה בישיבה טובה יותר עבורו, יצא בה ידי חובתו. והגר"י אריאל שליט"א כתב לנו שתלמיד ישיבת הסדר שכבר שירת בצבא נחשב לעומד ברשות עצמו גם אם ההורים מסייעים לו, ועליו להדליק בעצמו בין אם הוא מיוצאי אשכנז ובין אם הוא מיוצאי ספרד.

לגבי מקום ההדלקה לבחורי ישיבה, נחלקו בדבר גדולי הדור. יש סוברים שבחורי ישיבה צריכים להדליק נרות בחדר האוכל, כיוון שכפי המבואר לעיל, אדם האוכל בבית אחד וישן בבית אחר צריך להדליק במקום האכילה, שהוא עיקר³⁴. ויש סוברים שעדיף שכל תלמיד ידליק בחדרו בפנימייה³⁵, כיוון שהחדר בפנימייה מיוחד לו, מה שאין כן חדר האוכל, שאין לתלמיד זכויות בו, והתלמידים אינם יכולים לשהות בו כרצונם³⁶. למעשה, טוב יותר להדליק בחדר האוכל, כיוון שהניסיון מלמד שכאשר כל בחור מדליק בחדרו, עלולה להתרחש שרפה, ובחדר האוכל נוח יותר לשמור שההדלקה תיעשה כהלכה ללא חשש נזק³⁷.

דירת רווקים

רווקים הגרים יחד בדירה, ואינם מנהלים מטבח משותף אלא כל אחד אוכל את האוכל שלו, כל אחד מהם עומד בפני עצמו וצריך להדליק

34. תשובות והנהגות חלק ב סימן שמב אות יא, בשם החזון איש והגר"א קוטלר, מקראי קודש לרב הררי פרק ט הערה ק, בשם הגר"י צדקה, חובת הדר פרק א הערה נט.

35. אגרות משה אורח חיים חלק ד סימן ע אות ג, הליכות שלמה פרק יד סעיף ח, הגר"א שפירא במקראי קודש לרב הררי נספחים א-ב, אשרי האיש פרק לט אות לו, מקראי קודש לרב הררי פרק ט הערות צח-צט, בשם הגר"ש ישראל'י והגר"מ אליהו, תשובות והנהגות חלק ב סימן שמב. ועיין מקראי קודש שם הערה צט, בשם הגר"ש ישראל'י, והגר"א שפירא שם נספח ב, ושונה הלכות עם הערות תורת המועדים תרעא ס"ק יח, בשם הגר"ח קנייבסקי, שכאשר ישנו מסדרון, וחדרים רבים יוצאים אליו, דין המסדרון כדין רשות הרבים, ויש להדליק בפתח החדר, ועיין פניני חנוכה עמ' עח, בשם הגר"ש אלישיב, שחולק וסובר שדין המסדרון כדין חצר, ויש להדליק בפתח בניין הפנימיה, ועיין שונה הלכות שם, בשם הגרי"ל שטיינמן, וחוט שני עמ' שט אות ו.

36. הגר"א שפירא במקראי קודש לרב הררי נספחים א-ב, אשרי האיש פרק לט אות לו, תשובות והנהגות חלק ב סימן שמב.

37. באהלה של תורה חלק ב סימן קא. ועיין הליכות שלמה פרק יד הערה 28, שכך נהגו בישיבת קול תורה על פי הדרכת הגרש"ז אוירבך, מחשש לשרפה. והגר"א אריאל שליט"א כתב לנו שאם בני הישיבה ירצו, יכולים הם להדליק נר אחד מחוץ לפנימייה, באישור ראש הישיבה.

פרק ט - הדלקת נרות למי שאינו שוהה בביתו

נרות בפני עצמו, בין אם הם מיוצאי אשכנז ובין אם הם מיוצאי ספרד. והוא הדין לרווקות הגרות יחד³⁸.

רווקים הגרים יחד בדירה ומנהלים מטבח משותף, דינם כבני משפחה אחת. אם הם מיוצאי אשכנז, כל אחד מהם ידליק נרות בעצמו, כדין המהדרין מן המהדרין. ואם הם מיוצאי ספרד, אחד מהם ידליק, והשאר ישתתפו אתו, וישמעו ממנו את הברכות³⁹.

הדלקת נרות לַיִשָּׁן תחת כיפת השמים או באוהל

היוצא לטייל בחנוכה וישן תחת כיפת השמים, או חיילים המתאמנים וישנים תחת כיפת השמים, אינם יכולים להדליק נר חנוכה בברכה, כיוון שלדעת פוסקים רבים, ניתן לקיים את מצוות הדלקת נרות רק בסמוך לבית⁴⁰.

38. עיין באור הלכה תרעז א ד"ה עמו, שכאשר כל אחד מהדָּרִים בבית אוכל משל עצמו, יש מחלוקת בין הפרי חדש ללבוש, אם כל אחד מהדָּרִים בבית חייב להדליק בעצמו (פרי חדש תרעז א), או שאפשר שאחד ידליק נרות והשאר ישתתפו אתו ויצאו בהדלקתו (לבוש תרעז ג). כדי לצאת ידי הספק, ראוי שכל אחד ידליק בעצמו, ואפילו רווקים יוצאי ספרד יכולים לעשות כן, כי אכסנאי שאינו סמוך על שולחן בעל הבית יכול להדליק בעצמו, גם לפי מנהג יוצאי ספרד, כמבואר בתורת המועדים סימן ב סעיף יב, ובמשנ"ב עם הערות איש מצליח על משנ"ב תרעז ג.

39. עיין ביאור הלכה תרעז א ד"ה עמו. ודין רווקות כדין רווקים, אלא שרווקות יוצאות אשכנז אינן חייבות שכל אחת תדליק נרות בעצמה, אלא הן יכולות שאחת הרווקות תדליק נרות והשאר תשתתפנה איתה, כמבואר בפרק ג, שנשים אינן מקפידות להדליק בעצמן.

40. מקראי קודש חנוכה לגרצ"פ פרנק סימן יח, שו"ת אגרות משה יורה דעה חלק ג סימן יד אות ה, הליכות שלמה פרק יג סעיפים א-ב, הגר"א שפירא במקראי קודש לרב הררי נספח א סעיף 7, חזון עובדיה עמ' קנו, אשרי האיש פרק לט אות י, דבר חברון מועדים עמ' שכד. ועיין הליכות שלמה פרק יג הערה 3, שאין לאדם לצאת לטיול אם על ידי זה הוא יופקע ממצוות נר חנוכה. ועיין ציצ' אליעזר חלק טו סימן כט, ושו"ת אז נדברו חלק ז סימן סז, שחולקים וסוברים שהישן תחת כיפת השמים יכול להדליק ולברך.

לעניין זה דין אוהל כדין בית, ולכן מטיילים או חיילים הישנים באוהל, ידליקו נרות בברכה בפתח האוהל⁴¹.

41. הליכות שלמה פרק יג הערה 8, הגר"א שפירא במקראי קודש לרב הררי נספח א סעיף 7, עיין חזון עובדיה עמ' שצא, פסקי שמועות עמ' נב-נג, בשם הגר"ש אלישיב והגר"נ קרליץ, וכן כתב לנו הגר"י אריאל שליט"א, והוסיף שהוא הדין לכל מבנה שגבוהה עשרה טפחים, ואפילו שאָחָה. ועיין הליכות שלמה שם סעיף ב, שצריך שהאוהל יהיה גבוה לפחות עשרה טפחים (שמונים סנטימטר), ויהיה בגודל של לפחות שבעה על שבעה טפחים (חמישים ושישה סנטימטר על חמישים ושישה סנטימטר), ועיין אשרי האיש פרק לט סעיף אות כה, שחולק וסובר שצריך שגודל האוהל יהיה לפחות ארבע אמות על ארבע אמות (מאה תשעים ושניים סנטימטר על מאה תשעים ושניים סנטימטר), והגר"י אריאל שליט"א הכריע שאין צורך שהאוהל יהיה בגודל של ארבע אמות על ארבע אמות. ועיין דבר חברון מועדים עמ' שכד, שחולק וסובר שאוהל אינו נחשב כבית.

פרק י הדלקת נרות בערב שבת ובמוצאי שבת

מנחה והדלקת נרות

ראוי להתפלל תפילת מנחה לפני הדלקת הנרות¹, כיוון שתפילת מנחה היא כנגד קרבן תמיד של בין הערביים, והדלקת נרות היא זכר לנס שנעשה במנורה, והקרבת התמיד קודמת להדלקת הנרות במקדש².

בימי חול, הלכה זו קלה ליישום, כיוון שזמן תפילת מנחה הוא לפני השקיעה, ואת הנרות מדליקים לאחר מכן (בשקיעה או בצאת הכוכבים). אך בערב שבת, הלכה זו קשה יותר ליישום, כיוון שבערב שבת מקדימים להדליק נרות כעשרים וחמש דקות לפני השקיעה, ואת תפילת מנחה מתפללים בדרך כלל סמוך לשקיעה. לכן, בערב שבת חנוכה יש להשתדל להתפלל מנחה מבעוד יום. אבל אם אין מניין שמתפללים בו מבעוד יום, אין להתפלל ביחידות לשם כך, כיוון שתפילה במניין חשובה יותר מהקדמת תפילת מנחה להדלקת הנרות; אלא יש להדליק נרות חנוכה ולאחר מכן ללכת להתפלל מנחה במניין בבית הכנסת³.

1. משנ"ב תרעט ב, חזון עובדיה עמ' קעט, הלכות חגים לגר"ם אליהו פרק נח סעיף קיד.

2. ברכי יוסף תרעט ב.

3. עיין כף החיים תרעא עט, עיין חזון עובדיה עמ' קעט, עיין באר ישראל (ישראלזון) חנוכה עמ' עד, בשם הגר"ש אלישיב. ועיין שו"ת צור יעקב (הורביץ) חלק א סמן קלו, שמיישב את מנהג העולם שאינם מדקדקים להתפלל מנחה מבעוד יום, ומקדימים את הדלקת הנרות לתפילת מנחה.

נרות חנוכה ונרות שבת

מקדימים להדליק את נרות החנוכה לפני שמדליקים את נרות השבת⁴. ואף שכלל בידינו: 'תדיר ושאינו תדיר, תדיר קודם', ולפי זה היה צריך להקדים את הדלקת נרות השבת, בכל זאת מקדימים את הדלקת נרות החנוכה. הטעם לכך הוא שיש פוסקים הסוברים שבהדלקת נרות השבת, אדם מקבל על עצמו את קדושת השבת, ואסור לו לעשות מלאכה. לדעה זו, אם יקדים אדם להדליק נרות שבת, הוא לא יוכל להדליק את נרות החנוכה לאחר מכן. אמנם יש חולקים על כך, ולדבריהם אין בהדלקת נרות השבת קבלה של השבת, ואף על פי כן מקדימים ומדליקים את נרות החנוכה, כדי לא להיכנס למחלוקת⁵. ועוד, שאף אם הדבר מותר, אין זה נאה לעשות מלאכה לאחר הדלקת נרות השבת⁶.

גודל נרות החנוכה בערב שבת

בערב שבת, יש להשתמש לצורך נרות חנוכה בנרות גדולים, שיספיקו לדלוק כשעה ורבע. זאת משום שמקבלים שבת כעשרים וחמש דקות לפני השקיעה, ומשך הזמן בין השקיעה לצאת הכוכבים הוא כעשרים דקות, ולאחר צאת הכוכבים, הנרות צריכים לדלוק עוד חצי שעה⁷.

4. שו"ע תרעט א. ועיין פרק ז הערה 1, שאם הנרות כבו לפני כניסת השבת, יש לחזור ולהדליקם, ואם המדליק קיבל שבת, יאמר לחברו שעדיין לא קיבל שבת שידליק את הנרות עבורו.
5. עיין משנ"ב תרעט א. ועיין בן איש חי שנה ראשונה פרשת וישב אות כ, ושו"ת בנין שלמה סימן נג, ומשנ"ב עם הערות איש מצליח על שו"ע תרעט א, שגם כאשר האישה מדליקה נרות שבת והבעל מדליק את נרות החנוכה, יש להקדים את הדלקת נרות החנוכה להדלקת נרות השבת.
6. ערוך השלחן תרעט א. ועיין ילקוט יוסף (תש"פ) עמ' תקלא, שכתב טעמים נוספים להקדמת הדלקת נרות החנוכה לנרות השבת.
7. עיין משנ"ב תרעט ב. עיין חזון עובדיה עמ' ע, שבערב שבת חנוכה יש להדליק את נרות החנוכה כרבע שעה לפני השקיעה, ולאחר מכן להדליק את נרות שבת. עיין לוח ארץ ישראל (טוקצ'ינסקי), והליכות שלמה פרק טז הערה 67, שאף שבירושלים נוהגים רבים להדליק את נרות השבת ארבעים דקות לפני השקיעה, בשבת חנוכה יש להדליק את נרות החנוכה עשרים וחמש דקות לפני השקיעה, ולאחר מכן להדליק נרות שבת, ועיין הלכות חגים לגר"מ אליהו

הדלקת נרות חנוכה במוצאי שבת

יש הנוהגים להקדים ולהתפלל ערבית במוצאי שבת, כעשר דקות לפני זמן צאת השבת, כדי שיוכלו להדליק נרות חנוכה מיד בצאת השבת⁸. ויש הנוהגים להתפלל ערבית בצאת השבת כרגיל⁹. ולמנהג כולם, בסיום התפילה מזדרזים ללכת הביתה להדליק נרות. וטוב להכין את הנרות למוצאי שבת כבר בערב שבת, כדי שיהיה ניתן להדליק את הנרות סמוך לצאת השבת¹⁰.

בהגיע אדם לביתו, עומדות בפניו שתי מצוות: מצוות הבדלה ומצוות הדלקת נרות חנוכה. יש סוברים שיש להבדיל תחילה ולאחר מכן להדליק נרות חנוכה, שכן כלל בידינו: 'תדיר ושאינו תדיר – תדיר קודם'¹¹. ויש סוברים שיש להדליק נרות חנוכה תחילה, משום מעלת

פרק נח סעיף קטז, ואשרי האיש פרק לז אות ט, שיש להדליק נרות שבת ארבעים דקות לפני השקיעה כפי הנהוג כל השנה, ואת נרות החנוכה יש הדליק קודם לכן.

8. עיין מעשה רב אות רלז, לוח ארץ ישראל (טוקצ'נסקי). ועיין הליכות שלמה פרק טז הערה 69, ושבות יצחק חנוכה פרק ד אות ב, שהגרש"ז אוירבך נהג להדליק נרות במוצאי שבת, כשלושים וחמש עד ארבעים דקות אחר שקיעת החמה, ועל כל פנים, לא יאחר מחמישים דקות לאחר השקיעה, כיוון שחמישים דקות לאחר השקיעה הן כחצי שעה לאחר צאת הכוכבים, ועיקר זמן הדלקת הנרות הוא בחצי השעה הסמוכה לצאת הכוכבים. ועיין עובדות והנהגות לבית בריסק חלק ב עמ' ק, בשם הגר"ז סולוביצ'ק, שזמן הדלקת נרות במוצאי שבת הוא בזמן שבו רגילים להוציא את השבת, ואין צריך לדקדק ולהדליק בחצי השעה הסמוכה לצאת הכוכבים, ועיין מצות ראה למרן הרב קוק זצ"ל סימן תרפא.

9. אשי ישראל (פויפר) עמ' תשצ (מהדורת תשס"ח) שאלה שפז, בשם החזון איש. והגר"י אריאל שליט"א כתב לנו שכל בית כנסת ינהג כמנהגו, והמקדימים להתפלל יכוונו את הזמן שלא יסיימו את התפילה לפני זמן צאת שבת המפורסם בלוחות הזמנים, כדי שלא יטעו להדליק נרות לפני צאת השבת.

10. לוח ארץ ישראל (טוקצ'נסקי), לוח ההלכות והמנהגים (זלזניק). עיין חזון עובדיה עמ' קפו, וקובץ מבית לוי גיליון י עמ' כא, בשם הגר"ש ווזנר, וחוט שני עמ' שיח, שהנהגים להחמיר במוצאי שבת כשיטת רבנו תם, שלא לעשות מלאכה קודם שיחלפו שבעים ושתיים דקות משקיעת החמה, יחמירו כן גם במוצאי שבת חנוכה, וידליקו נרות לאחר זמן זה, ועיין הליכות שלמה פרק טז דבר הלכה לא, שחולק.

11. ט"ז תרפא א, ועיין ביאור הלכה תרפא ב ד"ה מדליקין, שהרבה אחרונים סוברים כן.

פרסום הנס, וכדי לאחר ביציאת השבת¹². מחלוקת זו אינה מוכרעת, וכל אחד יכול לנהוג כפי הדרך המועדפת עליו¹³. ורוב יוצאי ספרד נוהגים להקדים את ההבדלה להדלקת הנרות¹⁴.
אין לברך ברכת "בורא מאורי האש" על נרות החנוכה, מפני שאסור להשתמש באורם¹⁵.

12. מגן אברהם תרפא א, ועיין ביאור הלכה תרפא ב ד"ה מדליקין, שהרבה אחרונים סוברים כן. ועיין משנ"ב תרפא ב, שאדם ששכח לומר "אתה חוננתני", יאמר "ברוך המבדיל בין קודש לחול" לפני הדלקת הנרות, כיוון שאסור לעשות מלאכה לפני הבדלה.
13. משנ"ב תרפא ג, ביאור הלכה תרפא ב סוף ד"ה מדליקין.
14. בן איש חי שנה ראשונה פרשת וישב אות כא, עיין כף החיים תרפא ד, חזון עובדיה עמ' קפב, הלכות חגים לגר"מ אליהו פרק נח סעיף קכ, אור לציון חלק ד פרק מג שאלה י, קיצור שלחן ערוך (טולידאנו) סימן תרכב סעיף ב. ועיין משנ"ב עם הערות איש מצליח על רמ"א תרפא ב, שיוצאי ספרד הנוהגים להקדים את הדלקת הנרות להבדלה, יש להם על מי לסמוך. ועיין שו"ע תרפא ב, שהנוהגים להבדיל בבית הכנסת על הכוס, מקדימים להדליק נרות חנוכה בבית הכנסת לפני ההבדלה, ועיין הלכות חגים לגר"מ אליהו פרק נח סעיף קיט, ואור לציון שם הערה י, שבבית הכנסת מקדימים את הדלקת הנרות להבדלה, כדי שהציבור לא יעזוב את הנרות מיד אחרי הדלקתם וילך לו.
15. שו"ע תרפא א.

פרק יא

הדלקת נרות בבית הכנסת ובאירועים

הדלקה בבית הכנסת

בימי החנוכה נוהגים להדליק נרות בבית הכנסת, בין תפילת מנחה לתפילת ערבית¹. מנהג זה נוסד בתקופת הגלות, כאשר לא יכלו להדליק את הנרות על פתחי הבתים מבחוץ, מחמת הסכנה. לכן הנהיגו להדליק

1. שו"ע תרעא ז, ורמ"א שם, ומשנ"ב שם מו. ועיין משנ"ב תרעא מו, שהטעם לכך שמדליקים נרות לאחר תפילת מנחה ולא לאחר תפילת ערבית הוא שלא לעכב את הציבור, שצריך להזדרז ולהדליק נרות בבית. ועיין לוח לארץ ישראל (טוקציינסקי), שיוצאי אשכנז נוהגים להדליק את הנרות אחרי תפילת מנחה, ועיין לוח דינים ומנהגים (אהבת שלום), שיוצאי ספרד נוהגים להדליק את הנרות לפני תפילת ערבית, ועיין משנ"ב עם הערות איש מצליח על רמ"א תרעא ז, שיש מיוצאי ספרד הנוהגים להדליק את הנרות לאחר תפילת ערבית. ועיין משנ"ב תרעא מז, שבערב שבת, אם לא יהיה פנאי להדליק את הנרות אחרי תפילת מנחה, יש להדליקם לפני תפילת מנחה. ועיין שו"ת זבחי צדק חלק ג סימן קיב ד"ה אבל מ"מ, וחזון עובדיה עמ' ע, ואור לציון חלק ד פרק מב שאלה יב, שאפשר לברך ולהדליק בבית הכנסת מזמן פלג המנחה. ועיין אשרי האיש פרק לו אות י, שבית כנסת לעניין זה הוא בית כנסת שמתפללים בו לפחות את רוב התפילות ביום, ועיין חוט שני עמ' שיד, שחולק וסובר שדי בכך שמתפללים בו ערבית בקביעות, ועיין שו"ת הלכות עם הערות תורת המועדים סימן תרעא ס"ק כט, בשם הגר"ח קנייבסקי, שבית כנסת שאין מתפללים בו תפילת ערבית, אין להדליק בו, אף אם מתפללים בו בקביעות שחרית ומנחה. ועיין שו"ת הלכות שם, בשם הגר"ש אלישיב, שאין להדליק ולברך במקום תפילה שאינו בית כנסת, אף אם מתפללים בו בקביעות, ועיין שם, בשם הגר"ח קנייבסקי, שחולק. ועיין שו"ת שבט הלוי חלק ט סוף סימן קמג, שבית הכנסת שיש בו כמה מניינים, ידליקו בברכה רק פעם אחת, ועיין שו"ת הלכות עם הערות תורת המועדים סימן תרעא ס"ק כט, בשם הגר"ח קנייבסקי, שיש להדליק בברכה בכל מניין, או שיתנו בנרות כמות גדולה של שמן, שהנרות ידלקו עד סוף המניין האחרון.

נרות בבית הכנסת, שרבים מצויים שם, כדי לפרסם את הנס ברבים². ועוד טעם למנהג, שבית הכנסת נקרא 'מקדש מעט', והדלקת הנרות בו מזכירה את הנס שנעשה במנורה בבית המקדש³.

אף שהדלקת הנרות בבית הכנסת היא מנהג, מברכים עליה⁴. ליוצאי אשכנז אין בכך חידוש, שכן הם מברכים גם על אמירת ההלל בראש חודש, שגם היא מנהג⁵. אך רבים מיוצאי ספרד אינם מברכים על אמירת ההלל בראש חודש, כיוון שאמירתו היא מנהג, ולכן עבורם יש בכך חידוש. והטעם לכך שמברכים על מנהג זה הוא שהדלקת הנרות בבית הכנסת היא הרחבה לחובת הדלקת הנרות שבבית, ועל מנהג כזה, גם יוצאי ספרד מברכים⁶.

מניחים את הנרות בבית הכנסת בצד דרום, ומסדרים אותם ממזרח למערב, בדומה למנורת המקדש, שעמדה בצד דרום ונרותיה היו

2. שו"ת הריב"ש סימן קיא.
3. ספר המנהיג הלכות חנוכה סימן קמח עמ' תקלא (מהדורת מוסד הרב קוק). ועיין בית יוסף סימן תרעא ד"ה ומ"ש שמניחין, שכתב טעם נוסף למנהג זה.
4. שו"ע תרעא ז. עיין שו"ת זרע אמת חלק א סימן צו, שאדם שהדליק נרות בביתו, יכול לאחר מכן להדליק נרות בבית הכנסת, ויברך את כל הברכות, וגם את ברכת "שהחיינו". ואף שכבר בירך את הברכות בביתו, הברכות בבית הכנסת תוקנו בשביל לפרסם את הנס בציבור. ועיין שו"ת ציץ אליעזר חלק יג סימן סט, ושו"ת קנין תורה בהלכה חלק ד סימן פג, שדין זה נכון גם כאשר כל המתפללים כבר בירכו "שהחיינו" בביתם, כגון כאשר נר ראשון של חנוכה חל בשבת, שמקדימים ומדליקים נרות בבית, ולאחר מכן באים לבית הכנסת, ומדליקים נרות בבית הכנסת. ועיין בן איש חי שנה ראשונה פרשת וישב אות יא, וכף החיים תרעא עה, וחוט שני עמ' שיד, ותשובות והנהגות חלק ב סימן שמא, שחולקים וסוברים שאם כל המתפללים כבר בירכו "שהחיינו" בביתם, יש לברך רק את ברכת "להדליק נר חנוכה" ואת ברכת "שעשה ניסים", אך אין לברך שוב את ברכת "שהחיינו". ועיין חזון עובדיה עמ' נו, ואור לציון חלק ד פרק מב שאלה טז, שחולקים סוברים שבמצב זה, גם את ברכת "שעשה ניסים" אין לברך. ועיין משנ"ב תרעא מד, שבים הראשון של חנוכה אין לכבד בהדלקת הנרות אדם שהוא בשנת אָבֶל על אחד מהוריו, כיוון שאין זה ראוי שאדם אָבֶל יברך ברכת "שהחיינו" במעמד ציבורי, ועיין חזון עובדיה עמ' ס, והלכות חגים לגר"מ אליהו פרק נח סעיף לא, שיוצאי ספרד אינם נזהרים בזה.
5. משנ"ב תרעא מד.
6. מנחת שלמה (מכון אוצרות שלמה) חלק ב סימן נג אות ב ד"ה ומיהו בעיקר, חזון עובדיה עמ' מג. ועיין שו"ת שבט הלוי חלק א סימן קפה אות א, שכתב כעין זה. ועיין חזון עובדיה שם, שהביא טעמים נוספים לכך.

סדורים ממזרח למערב⁷. ויש נוהגים להניח את הנרות בכותל שמימין לארון הקודש, אף כאשר כותל זה אינו מכוון לצד דרום⁸.

המנהג להדליק בברכה בבית הכנסת הוא רק כאשר נוכחים בו עשרה אנשים, כי מטרת ההדלקה בבית הכנסת היא לפרסם את הנס ברבים, ופחות מעשרה אינם נחשבים רבים⁹.

יש נוהגים להדליק נרות בבית הכנסת גם בתפילת שחרית, כיוון שיש סוברים שבמנורת המקדש הדליקו נרות גם בבוקר¹⁰. ועל הדלקה זו אין מברכים¹¹.

7. שו"ע תרעא ז, ורמ"א שם, ומשנ"ב שם. ועיין שו"ת בצל החכמה חלק ב סימן נ סוף אות ו, ושונה הלכות עם הערות תורת המועדים תרעא ס"ק ל, בשם הגר"ש אלישיב, ירושלים במועדיה עם' רנא, שיש להניח את הנרות בצד דרום, גם כאשר כיוון התפילה אינו למזרח. ועיין משנ"ב שם מג, שהמדליק עומד כאשר אחוריו לדרום ופניו לצפון, ועיין כף החיים תרעא סט, שמנהג יוצאי ספרד שהמדליק עומד כאשר פניו לדרום ואחוריו לצפון. ועיין משנ"ב תרעא כז, שיש להניח את הנרות במקום גבוה, כדי שייראו היטב לכל הקהל.

8. ימי החנוכה (שכטר) עם' קו, בשם הגר"נ קרליץ. ועיין שו"ת שבט הלוי חלק ח סימן קנו סוף אות א, וחזון עובדיה עם' מו, שבמקומות שבהם הקהל מתפזר לביתו לאחר תפילת ערבית, וישנו חשש שהשארית נרות דולקים ללא השגחה תגרום חלילה לשרפה, אפשר לכבות את הנרות, אף שהנרות לא דלקו חצי שעה.

9. עיין ביאור הלכה תרעא ז ד"ה ויש, חזון עובדיה עם' נב, הלכות חגים לגר"מ אליהו פרק נח סעיף ככד. ועיין שו"ת רב פעלים חלק ב סימן סב, שנשים מצטרפות לעשרה לעניין זה, ועיין חזון עובדיה עם' נב שגם קטנים שהגיעו לחינוך מצטרפים לעשרה לעניין זה, ועיין אור לציון חלק ד פרק מב שאלה טו, שחולק וסובר שנשים וקטנים אינם מצטרפים לעשרה. עיין מגן אברהם תרעא י, ומשנ"ב תרעא מז, וביאור הלכה שם ד"ה ויש, וחזון עובדיה עם' נב, שאם בשעת ההדלקה אין עשרה, אבל ידוע שלאחר מכן, בעוד הנרות דולקים, יבואו עוד אנשים ויהיו עשרה, אפשר להדליק בברכה, ועיין מור וקציעה תרעא ד"ה וכתב במג"א, וכף החיים תרעא עח, ונתיבי עם תרעא ג, והלכות חגים לגר"מ אליהו פרק נח סעיף ככד, ואור לציון חלק ד פרק מב שאלה טו, שחולקים וסוברים שאם אין עשרה בשעת ההדלקה, אין לברך על הדלקת הנרות.

10. שו"ת בנין שלמה לגר"ש כהן סימן נג, שו"ת מלמד להועיל חלק א (אורח חיים) סימן קכא, חזון עובדיה עם' א הערה א, הלכות חגים לגר"מ אליהו פרק נח סעיף קכח. ועיין ירושלים במועדיה עם' רנב, שכתב טעם נוסף, כדי להזכיר לציבור לומר "על הניסים".

11. חזון עובדיה עם' ב, הלכות חגים לגר"מ אליהו פרק נח סעיף קכח.

ברכה על הנרות באירועים ציבוריים

כאשר מתאספים אנשים רבים באירוע ציבורי או במסיבת חג, ראוי לקיים במקום הדלקת נרות ציבורית, כדי לפרסם את הנס בציבור. אבל אין לברך על הדלקה זו, כיוון שהמנהג להדליק בברכה נאמר רק בבית הכנסת, שהוא 'מקדש מעט' ויש בו דמיון לנס שאירע בבית המקדש, ולא בכל מקום ציבורי¹². ואם רוצים, אפשר לברך את הברכות ללא הזכרת שם ה', ולהבליע את הדילוג בנעימה¹³.

אירוע ציבורי שמתפללים בו תפילת ערבית, יש סוברים שאף בו אין להדליק נרות בברכה¹⁴, ויש חולקים וסוברים שאפשר לברך בו, כשם שמדליקים ומברכים בבית כנסת¹⁵, וכן הלכה¹⁶.

12. הליכות שלמה פרק יז סעיף ד, ציץ אליעזר חלק טו סימן ל, מנחת יצחק חלק ו סימן סה אות ג, ישא יוסף חלק א סימן קלח אות ד, בשם הגר"ש אלישיב, מקראי קודש לרב הררי פרק י הערה כג, בשם הגר"מ אליהו, שבט הלוי חלק ד סימן סה, אור לציון חלק ד פרק מב שאלה יא, שונה הלכות עם הערות תורת המועדים סימן תרעא ס"ק כט, בשם הגר"ח קנייבסקי, חוט שני עמ' שיד, תשובות והנהגות חלק א סימן שצח, ירושלים במועדיה עמ' רנו, דבר חברון מועדים עמ' שיט, וכן כתב לנו הגר"י אריאל שליט"א. ועיין חזון עובדיה עמ' מז, ושו"ת אז נדברו חלק ו סימן עה, ומשנת יעקב (רוזנטל) זמנים חלק ב הלכות חנוכה פרק ג סוף הלכה ד, שחולקים. ועיין שבט הלוי חלק ד סימן סה, וירושלים במועדיה עמ' קצז, ודבר חברון מועדים עמ' שיט, שאין לברך באירוע ציבורי, גם אם יש באירוע אנשים שאינם מדקדקים במצוות ואינם מדליקים נר חנוכה בביתם.

13. כן כתב לנו הגר"י אריאל שליט"א.

14. עיין אשרי האיש פרק לו אות י, אור לציון חלק ד פרק מב שאלה יא, קובץ מבית לוי גיליון י עמ' יט, בשם הגר"ש וזנר, שונה הלכות עם הערות תורת המועדים סימן תרעא ס"ק כט, בשם הגר"ח קנייבסקי, חוט שני עמ' שיד, תשובות והנהגות חלק א סימן שצח, ירושלים במועדיה עמ' רנו, דבר חברון מועדים עמ' שיט.

15. מקראי קודש לרב הררי פרק י הערה כג, בשם הגר"מ אליהו.

16. כן כתב לנו הגר"י אריאל שליט"א.

הדלקת נרות בבית למי שהדליק את נרות בית הכנסת

אדם שהדליק נרות בבית הכנסת אינו יוצא בזה ידי חובת המצווה, וצריך לחזור ולהדליק נרות בביתו, שכן כבר למדנו שאדם צריך להדליק נרות דווקא בביתו¹⁷. ואם בהדלקתו בבית הוא מוציא את בני ביתו, יחזור ויברך את כל הברכות, כדי להוציא אותם ידי חובה. אבל אם הוא מדליק רק לעצמו, לא יחזור ויברך את ברכת "שהחיינו", משום שיש סוברים שברכת "שהחיינו" תוקנה על עצם החג, ואינה תלויה בהדלקת הנרות, ולכן בברכה שבירך בבית הכנסת, כבר יצא ידי חובה¹⁸. ויש מי שסובר שכאשר הוא מדליק לעצמו, גם לא יחזור ויברך את ברכת "שעשה ניסים", כיוון שלדבריו, יש לחשוש לדעה שגם ברכת "שעשה ניסים" תוקנה על עצם החג, ואינה תלויה בהדלקת הנר, וכבר יצא ידי חובת הברכה במה שבירך בבית הכנסת¹⁹. והטוב ביותר לכבד בהדלקת הנרות בבית הכנסת אדם נשוי שעתיד להוציא את אשתו בהדלקה שבביתו, ויוכל לחזור ולברך את כל הברכות בביתו, לדעת כולם.

17. רמ"א תרעא ז, ומשנ"ב שם. ועיין הליכות שלמה פרק יד סעיף יג, וירושלים במועדיה עמ' רמג, שבחור ישיבה שהדליק בבית המדרש של הישיבה את הנרות שנוהגים להדליק בבית הכנסת, יצא ידי חובתו בהדלקה זו, ואינו רשאי לחזור ולהדליק נרות בחדרו, כיוון שכל מקום בבניין הישיבה שהוא רשאי להשתמש בו, כשר להדלקת נרות, ועיין אשרי האיש פרק לט סעיף מד, ונר חנוכה פרק ז הערה ג, בשם הגר"ח קנייבסקי, שחולקים.

18. משנ"ב תרעא מה, בשם שו"ת זרע אמת, כף החיים תרעא עד, הלכות חגים לגר"מ אליהו פרק נח סעיף קכה, וכן כתב לנו הגר"י אריאל שליט"א. ועיין אגרות משה אורח חיים חלק א סימן קצ ד"ה וצריך לומר, שחולק וסובר שיש לחזור ולברך גם את ברכת "שהחיינו".

19. חזון עובדיה עמ' נד, אור לציון חלק ד פרק מב שאלה טז.

פרק יב

שימוש בנרות

איסור השימוש בנרות

אסור להשתמש באור הנרות, כדי שיהיה ניכר שהנרות הודלקו לשם מצווה, ולא לשימוש כלשהו. סיבה נוספת לכך היא שאסור היה להשתמש בנרות המקדש, ומכיוון שנרות החנוכה הם זכר לנס שנעשה במנורה, דינם שווה¹. ולכן נוהגים להדליק סמוך לכל חנוכייה נר נוסף שנקרא שמש, כדי שאם בטעות ישתמשו לאור הנרות, יהיה זה לאור השמש. ומניחים את השמש גבוה יותר מכל הנרות או מרוחק מעט מהם, כדי שלא יחשבו שהוא מנרות החובה, ויטעו במספר הנרות².

כאשר אור החשמל דולק במקום שדולקים בו הנרות, אין חייבים להניח שמש, כיוון שניכר שהנרות הודלקו לשם מצווה, וגם אין חשש שישתמשו באורם³. אף על פי כן, נוהגים להדליק שמש גם כשאור החשמל דולק⁴, שמא מישהו יכבה את אור החשמל בטעות⁵, וגם משום

1. שו"ע תרעג א, ומשנ"ב שם.
2. שו"ע תרעג א, ומשנ"ב שם. ועיין ירושלים במועדיה עמ' רכ, שכאשר כמה אנשים מדליקים נרות סמוך זה לזה, מעיקר הדין מספיק שמש אחד, ועיין שם, והליכות שלמה פרק יד הערה 1, שהמנהג הוא להדליק שמש לכל אחד.
3. הליכות שלמה פרק טז סעיף יג, הלכות חגים לגר"מ אליהו פרק נח סעיף פב, ירושלים במועדיה עמ' רכ, קובץ הלכות לגר"ש קמינצקי פרק יד סעיף ב, דבר חברון מועדים עמ' שכב. ועיין מנחת יצחק ליקוטי תשובות סימן מח, שחולק וסובר שחובה להניח שמש גם כשאור החשמל דולק.
4. עיין הליכות שלמה פרק טז הערה 59, הלכות חגים לגר"מ אליהו פרק נח סעיף פב, שונה הלכות עם הערות תורת המועדים תרעג ס"ק ה.
5. עיין הליכות שלמה שם, ושונה הלכות שם.

שלפי הקבלה יש חשיבות בהדלקת השמש⁶.

כאשר כבה השמש, יש להדליקו בגפרורים ולא מנרות החובה, הואיל ונר השמש הוא נר רשות, ואין להשתמש בנרות המצווה כדי להדליקו⁷.

מותר להשתמש בנרות אחר שעברה חצי שעה להדלקתם, מכיוון שכבר התקיימה המצווה⁸. ויש מחמירים שלא להשתמש בנרות כל עוד הם דולקים, כי לא ניכר על הנרות שעברה חצי שעה, והרואים יסברו שהשימוש בהם נעשה בתוך זמן החיוב, ויחשבו שמותר להשתמש בנרות⁹. וראוי להחמיר כדעה זו, כיוון שבימינו חצי שעה לאחר צאת הכוכבים עדיין לא כלתה רגל מן השוק¹⁰.

שיירי השמן והפתילות

שמן שנשאר בבזיכי החנוכייה או פתילות שהשתמשו בהן, אסורים בשימוש של חול, מכיוון שהוקצו למצווה. אמנם לא כל השמן שנמצא בבזיך הוקצה למצווה, אלא רק השמן הדרוש לכך שהנר ידלק חצי שעה. ולכן אם דלק הנר חצי שעה וכבה לאחר מכן, מותר להשתמש בשמן שנשאר לכל צורך, שכן שמן זה לא הוקדש למצווה¹¹. ויש מחמירים שלא להשתמש בשמן שנותר בבזיך, שכן לדבריהם כל השמן שבבזיך הוקצה למצווה¹². ולכן הרוצה להשתמש בשמן שנשאר בבזיכי החנוכייה, טוב שיחשוב בליבו שהוא מקצה למצווה רק את השמן הדרוש להדלקת הנר למשך חצי שעה, ואז יוכל להשתמש בשמן שנשאר ללא פקפוק¹³.

6. עיין ילקוט יוסף (תש"פ) עמ' שלח, נר חנוכה (ספטימוס) פרק ה הערה מה.

7. משנ"ב תרעד ז.

8. שו"ע תרעב ב.

9. משנ"ב תרעב ח.

10. כן כתב לנו הגר"י אריאל שליט"א.

11. שו"ע תרעד ד.

12. משנ"ב תרעד יח.

13. משנ"ב סימן תרעב ס"ק ז וסימן תרעד ס"ק יח.

השמן שנשאר בבקבוק אינו מוקצה למצווה, ולדעת הכול הוא מותר בשימוש¹⁴.

השימוש האסור בשמן שהוקצה למצווה הוא שימוש של חול, אבל מותר להשתמש בשמן למצווה¹⁵. ולכן, שמן שנשאר בבזיך יכול לשמש להדלקת הנרות של היום הבא¹⁶. ואת השמן שנשאר ביום השמיני שורפים יחד עם הפתילות, כדי שלא ייכשלו וישתמשו בו שימוש אסור¹⁷. ויש שנוהגים לשרוף את השמנים והפתילות ברוב עם, לחיבוב מצווה¹⁸. ואפשר גם לשפוך את השמן לכיור או לזרוק אותו ואת הפתילות בשקית לאשפה¹⁹.

14. חזון עובדיה עמ' קסז.

15. חכמת שלמה סימן תרעז סעיף ד"ה והנה מותר.

16. משנ"ב תרעז יז. ועיין פסקי שמועות חנוכה עמ' קלד, בשם הגר"נ קרליץ, שמוותר להשתמש בשמן שנותר מנר החובה להדלקת נרות ההידור.

17. שו"ע תרעז ד, ומשנ"ב שם.

18. עיין מנהגי פרנקפורט חודש כסליו אות ו, ונטעי גבריאל פרק נז אות ב.

19. פניני חנוכה עמ' קמח, בשם הגר"ש אלישיב, פסקי שמועות חנוכה עמ' קלה, בשם הגר"ח קנייבסקי. ועיין פניני חנוכה עמ' קמט, בשם הגר"ש אלישיב, שעדיף לשרוף את השמן מאשר לשפכו לכיור או לזרוקו לאשפה.

הערות למעיין

- א. המשפט הראשון בכל הערת שוליים מציין את המקורות שמהם נלקחו הדברים.
- ב. כאשר מופיעים במשפט הראשון כמה מקורות המופרדים על ידי פסיק (ללא וי"ו החיבור ביניהם), הדברים מופיעים **בכל אחד** מהמקורות המצוינים. לדוגמה: כאשר מצוין "חיי אדם קלח ב, משנ"ב תקנ"ד ה", הכוונה היא שהדברים מופיעים במלואם גם בחיי אדם וגם במשנה ברורה.
- ג. כאשר מופיעים במשפט הראשון כמה מקורות המופרדים על ידי פסיק עם וי"ו החיבור ביניהם, הדברים אינם מופיעים במלואם בכל מקור בפני עצמו, אלא רק בצירופם יחד. לדוגמה: כאשר מצוין: "שו"ע תקנ"ד ב, ומשנ"ב שם יג", הכוונה היא שהמקור לדברים הוא בצירוף דברי השלחן ערוך והמשנה ברורה יחד.
- ד. כאשר מקור מופיע במשפט הראשון ללא המילה "עיין" לפניו, הדברים מפורשים במקור.
- ה. כאשר במשפט הראשון המילה "עיין" מופיעה לפני המקור, אפשר שהדברים אינם מפורשים במקור אלא קרובים לו.

